

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ BİLİMDALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TÜRKİYE VE
AB EKONOMİLERİNE OLAN ETKİLERİ**

**HALİL İBRAHİM EMİR
2501140050**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. SELMAN YILMAZ**

İSTANBUL - 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : HALİL İBRAHİM EMİR Numarası : 2501140050
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : AVRUPA BİRLİĞİ Danışmanı : DOÇ.DR.SELMAN YILMAZ
Tez Savunma Tarihi : 09.03.2018 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TÜRKİYE VE AB EKONOMİLERİNE OLAN ETKİLERİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ .DR .SELMAN YILMAZ		Kabul
2-DOÇ.DR RENGİN AK		Kabul
3-YRD. DOÇ .DR. ELİFE AKIŞ		

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR. DEMET ÇAK		Kabul
2-DOÇ.DR. LEVENT ÇİNKO		

ÖZ

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TÜRKİYE VE AB EKONOMİLERİNE OLAN ETKİLERİ

HALİL İBRAHİM EMİR

Son 30 yılda hızla artan dünya ticareti ve rekabetçilik, devletlerin pazar paylarını artırma çabalarını da artırmıştır. Devletler, küreselleşen dünyada pazar paylarının yerini koruyabilmek ve artırmak, teknolojik yeniliklerden uzak kalmamak, ülke ekonomisini serbest piyasa sistemi ile bütünleşebilmek amacı ile çeşitli yollar izlemişlerdir. Bu kapsamda devletler uluslararası alanda başarılı olabilmek amacı ile ekonomik bütünleşmeler uygulamaya başlamıştır.

Karşılıklı çıkar ilişkisine dayalı olan bütünleşme türlerinin ise belki de en etkin kullanılan aracı Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA)'dır. STA'ları uygulayan devletlerin gerek rekabetçiliği üstün olduğu alanlarda karşılıklı olarak gümrük tarifelerini indirmeleri ya da tamamen kaldırmaları gerekse yatırım transferi, teknoloji transferi, fikri mülkiyet hakları, dış ticarete ortaya çıkan hukuki engellerin kaldırılması, şeffaflık ve gümrük kurallarının birbirleri ile uyumlaştırılması hususları; devletlerin uluslararası alanda etkin rol oynayabilmelerine olanak sağlamaktadır. Tüm bu ekonomik avantajların yanında oluşturulan STA'lar ile güçlü ekonomik bağ oluşturan devletlerin siyasi ve sosyal ilişkileri de gelişmekte bu da devletler arasında sağlıklı iletişim ortamı doğurmakta; hatta gerçekleştirilmesi planlanan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması (TTYO) gibi küresel sistemi etkileyebilecek kadar önemli rol oynayabilmektedir. Bunun yanında anlaşmanın dışında kalan diğer ülkeler için önemli dezavantajlar doğurabilmektedir.

Dolayısı ile Türkiye ve AB'nin oluşturduğu STA'lar, tarafların ekonomik ilişkilerini geliştirmeye fırsat tanımakta, ancak Türkiye'nin Gümrük Birliği'ni

imzalayıp AB'ye üye olmayan bir devlet olarak hareket kabiliyetini daraltmakta ve bu yönü ile Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Ticaret Anlaşmaları, Gümrük Birliği, İhracat, İthalat, Menşe Kuralları

ABSTRACT

EFFECTS OF FREE TRADE AGREEMENT WITH TURKEY AND EU TO ECONOMICS

HALİL İBRAHİM EMİR

World trade and competitiveness, which have increased rapidly over the past 30 years, have also increased the efforts of states to increase their market share. States have followed a number of ways in order to protect and increase market share in the globalizing world, to stay away from technological innovations and to integrate the country's economy with the free market system. In this context, states have begun to implement economic integrations in order to be successful on the international scene.

Perhaps the most effective means of integration based on mutual interest relations is the Free Trade Agreements (FTA). States that implement FTA's should either mutually reduce or completely eliminate customs tariffs in areas where competitiveness is superior, including investment transfer, technology transfer, intellectual property rights, removal of legal barriers to foreign trade, transparency and alignment of customs rules with each other; allowing states to play an active role in the international arena. In addition to all these economic advantages, the political and social relations of the states that form strong economic ties with the FTAs that are created also develop, which creates a healthy communication environment between the states; such as the Transatlantic Trade and Investment Partnership Agreement (TTIP), which is also planned to be realized. Besides this, it can create significant disadvantages for other countries outside the agreement.

Therefore stadium created by Turkey and the EU are recognizing the opportunity to develop parties of economic relations, but Turkey's Customs Union

signed an EU member which constrains its ability to act as a non-state and negatively affect Turkey's economy in this respect.

Key Words: Free Trade Agreements, Customs Union, Export, Import, Origin of Rules

ÖNSÖZ

İktisadi bütünleşme politikası, devletlerin iktisadi ilişkilerini geliştirmek amacı ile dış ticaretin önündeki engellerin kaldırıldığı, üye ülkelerin ekonomik yapılarını yakınlaştıran ve yakınlaşan ekonomilerin koordinasyonunu güçlendiren bir süreci ifade etmektedir. Serbest Ticaret Anlaşmaları da bu kapsamda devletlerin karşılıklı çıkarlarına dayalı olarak dış ticaretlerini geliştirmeyi hedefleyen ve taraf ülkeler arasında sıkı koordinasyon gerektiren iktisadi bütünleşme politikalarının önemli türlerinden biridir.

Bu doğrultuda çalışmada iktisadi bütünleşme politikası ve türleri kavramsal olarak değerlendirilerek Türkiye ve Avrupa Birliği'nin tarihsel ve iktisadi ilişkilerinin gelişimi incelenmiştir. Daha sonra ise Türkiye'nin STA gerçekleştirdiği ülkelerle anlaşmaların kapsamı, Türkiye'nin ilgili ülkelere Serbest Ticaret Anlaşması yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ihracatı, ilgili ülkelere ithalatı, ihracat ve ithal edilen ürünleri değerlendirilmiştir. Aynı şekilde Avrupa Birliği'nin gerçekleştirdiği STA'ları ve STA niteliğindeki anlaşmaları incelenmiş, ilgili ülkeler ve ülke grupları ile ihracat - ithalat verileri ve ürünleri incelenerek elde edilen sonuçlar iktisadi olarak yorumlanmıştır.

Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye ve AB Ekonomilerine Olan Etkileri başlıklı Yüksek lisans çalışmasını hazırlama sürecinde akademik disiplinimi geliştirmemi sağlayan, motivasyon ve yol göstericiliği yapan başta tez danışmanım Doç. Dr. Selman YILMAZ olmak üzere İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün çok değerli akademisyenlerine teşekkürlerimi borç bilirim.

Yüksek lisans çalışmamı doğumumdan bugüne bana güvenen, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve hayatım boyunca varlıkları ile gurur duyduğum kıymetli aileme ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ İKTİSADİ BÜTÜNLEŞME POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE KAVRAMSAL DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. İKTİSADİ BÜTÜNLEŞME POLİTİKASI.....	3
1.1.1. İktisadi Bütünleşme Türleri.....	4
1.1.1.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları	5
1.1.1.2. Serbest Ticaret Anlaşmaları	6
1.1.1.3. Gümrük Birlikleri ve Etkileri	7
1.1.1.3.1. Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri.....	9
1.1.1.3.1.1. Üretim Etkisi	9
1.1.1.3.1.1.1. Ticaret Yaratıcı Etki	10
1.1.1.3.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etki	10
1.1.1.3.1.2. Tüketim Etkisi	11
1.1.1.3.1.2.1. Olumlu Tüketim Etkisi.....	11
1.1.1.3.1.2.2. Olumsuz Tüketim Etkisi.....	11
1.1.1.3.1.3. Ticaret Hadlerine Etkisi	12
1.1.1.3.2. Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri	12
1.1.1.3.2.1. Rekabet Artışı Etkisi	14
1.1.1.3.2.2. Ölçek Ekonomileri Etkisi	14
1.1.1.3.2.3. Teknolojik Gelişme Etkisi.....	15
1.1.1.3.2.4. Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi	15
1.1.1.4. Ortak Pazar	16
1.1.1.5. İktisadi Birlik.....	16
1.1.1.6. Parasal Birlik	17

1.1.1.7. Tam İktisadi Birlik	17
1.1.1.8. Siyasi Birlik.....	18
1.1.2. İktisadi Bütünleşmenin Etkileri.....	18
1.1.2.1. İktisadi Bütünleşmenin Taraf Ülkelere Etkileri	18
1.1.2.2. İktisadi Bütünleşmenin Bütünleşme Dışında Kalan Ülkelere Etkileri	19
1.1.3. İktisadi Bütünleşmenin Başarı Koşulları.....	19
1.1.3.1. Coğrafi Yakınlık.....	20
1.1.3.2. Tarafların İktisadi Sistemlerinin Benzer Olması.....	20
1.1.3.3. Askeri ve Siyasi Yakınlık.....	21
1.1.3.4. Tarihsel ve Kültürel Yakınlık.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL VE İKTİSADİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

2.1. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	22
2.1.1. Ankara Anlaşması	23
2.1.2. Katma Protokol	25
2.1.3. Gümrük Birliği ve Sonrası	26
2.1.3.1. Lüksemburg Zirvesi	27
2.1.3.2. Helsinki Zirvesi.....	29
2.1.3.3. Kopenhag Zirvesi	32
2.1.3.4. Brüksel Zirveleri	33
2.1.3.5. Müzakere Çerçeve Belgesi ve Müzakere Süreci.....	34
2.2. TÜRKİYE'NİN AB İLE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ	36
2.2.1. Türkiye AB Dış Ticareti.....	40
2.2.1.1 Türkiye'nin AB'ye İhracatı	41
2.2.1.1.1. Türkiye'nin AB İçerisinde En Fazla İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler.....	44
2.2.1.1.2. Türkiye'nin AB'ye En Fazla İhraç Ettiği Ürünler	47
2.2.1.2. Türkiye'nin AB'den İthalatı.....	49
2.2.1.2.1. Türkiye'nin AB İçerisinde En Fazla İthalat Gerçekleştirdiği Ülkeler.....	52
2.2.1.2.2. Türkiye'nin AB'den En Fazla İthal Ettiği Ürünler	55
2.2.1.3. Türkiye - AB Dış Ticaret Hacmi.....	57
2.2.1.4. Türkiye - AB Dış Ticaret Dengesi	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TÜRKİYE VE AB'YE
EKONOMİK ETKİLERİ

3.1. TÜRKİYE’NİN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI.....	63
3.1.1. EFTA ile Serbest Ticaret Anlaşması (1992)	64
3.1.1.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye EFTA Ekonomik İlişkileri.....	65
3.1.2. İsrail ile Serbest Ticaret Anlaşması (1997)	68
3.1.2.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye İsrail Ekonomik İlişkileri	69
3.1.3. Makedonya ile Serbest Ticaret Anlaşması (2000)	71
3.1.3.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Makedonya Ekonomik İlişkileri.....	72
3.1.4. Bosna Hersek ile Serbest Ticaret Anlaşması (2003).....	74
3.1.4.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Bosna Hersek Ekonomik İlişkileri.....	74
3.1.5. Filistin ile Serbest Ticaret Anlaşması (2005).....	77
3.1.5.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Filistin Ekonomik İlişkileri.....	77
3.1.6. Tunus ile Serbest Ticaret Anlaşması (2005)	79
3.1.6.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Tunus Ekonomik İlişkileri.....	80
3.1.7. Fas ile Serbest Ticaret Anlaşması (2006).....	82
3.1.7.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Fas Ekonomik İlişkileri .	82
3.1.8. Mısır ile Serbest Ticaret Anlaşması (2007).....	84
3.1.8.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Mısır Ekonomik İlişkileri.....	85
3.1.9. Suriye ile Serbest Ticaret Anlaşması (2007).....	86
3.1.9.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Suriye Ekonomik İlişkileri.....	86
3.1.10. Arnavutluk ile Serbest Ticaret Anlaşması (2008).....	88
3.1.10.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Arnavutluk Ekonomik İlişkileri.....	88
3.1.11. Gürcistan ile Serbest Ticaret Anlaşması (2008).....	90
3.1.11.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Gürcistan Ekonomik İlişkileri.....	90
3.1.12. Karadağ ile Serbest Ticaret Anlaşması (2010).....	92

3.1.12.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Karadağ Ekonomik İlişkileri.....	92
3.1.13. Sırbistan ile Serbest Ticaret Anlaşması (2010).....	94
3.1.13.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Sırbistan Ekonomik İlişkileri.....	94
3.1.14. Şili ile Serbest Ticaret Anlaşması (2011).....	96
3.1.14.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Şili Ekonomik İlişkileri.....	96
3.1.15. Ürdün ile Serbest Ticaret Anlaşması (2011).....	98
3.1.15.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Ürdün Ekonomik İlişkileri.....	98
3.1.16. Güney Kore ile Serbest Ticaret Anlaşması (2013).....	100
3.1.16.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Güney Kore Ekonomik İlişkileri.....	100
3.1.17. Moryus ile Serbest Ticaret Anlaşması (2013).....	102
3.1.17.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Moryus Ekonomik İlişkileri.....	102
3.1.18. Malezya ile Serbest Ticaret Anlaşması (2015).....	104
3.1.18.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Malezya Ekonomik İlişkileri.....	104
3.1.19. Moldova ile Serbest Ticaret Anlaşması (2016).....	105
3.1.19.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Moldova Ekonomik İlişkileri.....	106
3.1.20. Singapur ile Serbest Ticaret Anlaşması (2017).....	107
3.1.20.1. Türkiye Singapur Ekonomik İlişkileri.....	108
3.1.21. Faroe Adaları ile Serbest Ticaret Anlaşması (2017).....	109
3.1.21.1. Türkiye Faroe Adaları Ekonomik İlişkileri.....	109
3.2. AB’NİN OLUŞTURDUĞU ANLAŞMALAR.....	110
3.2.1. Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA).....	111
3.2.2. Faroe Adaları.....	112
3.2.3. Filistin.....	115
3.2.4. Güney Afrika.....	117
3.2.5. Tunus.....	119
3.2.6. Fas.....	121
3.2.7. Meksika.....	123
3.2.8. İsrail.....	125
3.2.9. Ürdün.....	127

3.2.10. Şili	129
3.2.11. Mısır	131
3.2.12. Lübnan.....	133
3.2.13. Batı Balkan Devletleri	135
3.2.14. Fil Dişi Sahilleri ve Gana	137
3.2.15. Karayip Devletleri Forumu (CARIFORUM)	140
3.2.16. Orta Amerika.....	142
3.2.17. AND Milletler Topluluğu (ANDEAN).....	143
3.2.18. Kamerun	145
3.2.19. Ukrayna	146
3.2.20. Cezayir	149
3.2.21. Güney Kore	150
3.2.22. Gürcistan ve Moldova	152
3.2.23. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)	154
3.2.24. Kanada.....	155
3.3. TÜRKİYE VE AB’NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMASI İMZALADIĞI ÜLKELERLE DIŞ TİCARETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	157
3.4. SWOT ANALİZİ	160
SONUÇ	168
KAYNAKÇA	168

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Avrupa Birliği'nin En Fazla İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler (2012 - 2016)	37
Tablo 2: Avrupa Birliği'nin En Fazla İthalat Gerçekleştirdiği Ülkeler (2012 - 2016)	39
Tablo 3: Türkiye'nin AB'ye İhracatı (1990 - 2016)	42
Tablo 4: Türkiye'nin AB İçerisinde En Fazla İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler (2012-2016)	45
Tablo 5: Türkiye'nin AB'ye En Fazla İhracat Gerçekleştirdiği Ürünler (2012 - 2016)	48
Tablo 6: Türkiye'nin AB'den İthalatı (1990 - 2016)	50
Tablo 7: Türkiye'nin AB İçerisinde En Fazla İthalat Gerçekleştirdiği Ülkeler (2012-2016)	53
Tablo 8: Türkiye'nin AB'den En Fazla İthalat Gerçekleştirdiği Ürünler (2012- 2016)	56
Tablo 9: Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (2017)	63
Tablo 10: Türkiye - EFTA Dış Ticareti (1990 - 2016)	67
Tablo 11: Türkiye - İsrail Dış Ticareti (1996 - 2016)	70
Tablo 12: Türkiye - Makedonya Ticareti (1999- 2016)	73
Tablo 13: Türkiye - Bosna Hersek Dış Ticareti (2002 - 2016)	75
Tablo 14: Türkiye - Filistin Dış Ticareti (2004 - 2016)	78
Tablo 15: Türkiye -Tunus Dış Ticareti (2004 - 2016)	81
Tablo 16: Türkiye - Fas Dış Ticareti (2005 - 2016)	83
Tablo 17: Türkiye - Mısır Dış Ticareti (2006 - 2016)	85
Tablo 18: Türkiye - Suriye Dış Ticareti (2006 -2016)	87
Tablo 19: Türkiye - Arnavutluk Dış Ticareti (2007 – 2016)	89
Tablo 20: Türkiye - Gürcistan Dış Ticareti (2007 - 2016)	91
Tablo 21: Türkiye - Karadağ Dış Ticareti (2009 - 2016)	93
Tablo 22: Türkiye - Sırbistan Dış Ticareti (2009 - 2016)	95
Tablo 23: Türkiye - şili Dış Ticareti (2010- 2016)	97
Tablo 24: Türkiye - Ürdün Dış Ticareti (2010- 2016)	99
Tablo 25: Türkiye - Güney Kore Dış Ticareti (2012 - 2016)	101
Tablo 26: Türkiye - Morityus Dış Ticareti (2012 - 2016)	103
Tablo 27: Türkiye - Malezya Dış Ticareti (2014 - 2016)	105
Tablo 28: Türkiye - Moldova Dış Ticareti (2015 - 2016)	107
Tablo 29: Türkiye - Singapur Dış Ticareti (2015 - 2016)	108
Tablo 30: Türkiye - Faroe Adaları Dış Ticareti (2015 - 2016)	109
Tablo 31: AB - EFTA Dış Ticareti (2006 - 2016)	111
Tablo 32: AB - Faroe Adaları Dış Ticareti (2000 - 2016)	113
Tablo 33: AB - Filistin Dış Ticareti (2000 - 2016)	116
Tablo 34: AB - Güney Afrika Dış Ticareti (2000 - 2016)	118
Tablo 35: AB - Tunus Dış Ticareti (2000 - 2016)	120
Tablo 36: AB - Fas Dış Ticareti (2000 - 2016)	122
Tablo 37: AB - Meksika Dış Ticareti (2000 - 2016)	124
Tablo 38: AB - İsrail Dış Ticareti (2000 - 2016)	126
Tablo 39: AB - Ürdün Dış Ticareti (2001 - 2016)	128
Tablo 40: AB - şili Dış Ticareti (2002 - 2016)	130

Tablo 41: AB - Mısır Dış Ticareti (2003 - 2016).....	132
Tablo 42: AB - Lübnan Dış Ticareti (2005 - 2016)	134
Tablo 43: AB - Batı Balkan Devletleri Dış Ticareti (2006 - 2016)	136
Tablo 44: AB - Fil Dişı Sahilleri ve Gana ile Dış Ticareti (2008 - 2016).....	139
Tablo 45: AB - CARIFORUM Dış Ticareti (2007 - 2016).....	141
Tablo 46: AB - Orta Amerika Dış Ticareti (2011 - 2016)	143
Tablo 47: AB - ANDEAN Topluluğu Dış Ticareti (2012 - 2016).....	145
Tablo 48: AB - Kamerun Dış Ticareti (2013 - 2016).....	146
Tablo 49: AB - Ukrayna Dış Ticareti (2013 - 2016).....	147
Tablo 50: AB - Cezayir Dış Ticareti (2014 - 2016)	150
Tablo 51: AB - Güney Kore Dış Ticareti (2014 - 2016).....	151
Tablo 52: AB'nin Gürcistan ve Moldova ile Dış Ticareti (2015 - 2016).....	153
Tablo 53: AB - SADC Dış Ticareti (2015 - 2016).....	155
Tablo 54: AB - Kanada Dış Ticareti (2015 - 2016)	157
Tablo 55: Türkiye'nin STA İmzaladığı Ülkelerle Dış Ticareti.....	158
Tablo 56: AB'nin Ekonomik Anlaşmalar Yaptığı Ülkelerle Dış Ticareti	159
Tablo 57: SWOT Analizi	162

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye'nin AB'ye İhracatı ve AB'den İthalatı (1990 - 2016)	40
Grafik 2: Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti ve AB'nin Payı (1990 - 2016)	58
Grafik 3: Türkiye - AB'nin Dış Ticareti ve Değişim Oranı (1990 - 2016)	60
Grafik 4: Türkiye - AB Dış Ticaret Dengesi (1990 - 2016)	62

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKTÇ	:	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ANDEAN	:	Andean Community of Nations (And Milletler Topluluğu)
ASEAN	:	Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)
BSEC	:	The Black Sea Economic Cooperation (Karadeniz Ekonomik İşbirliği)
CARIFORUM	:	Caribbean Community (Karayipler Topluluğu)
CE	:	Conformity of Europe (Avrupa Normlarına Uyumluluk)
CEMAC	:	(Economic and Monetary Community of Central Africa) Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
ECOWAS	:	Economic Community of West African States (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)
EFTA	:	European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi)
EUROMED	:	Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülyasyonu Sistemi
EUROSEC	:	Eurasian Economic Community (Avrasya Ekonomik Topluluğu)
EUROSTAT	:	European Statistical Office (Avrupa İstatistik Ofisi)
GKRY	:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
ISO	:	International Organization for Standardization (Uluslararası Standartlar Organizasyonu)
İTO	:	İstanbul Ticaret Odası
KKTC	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LAILA	:	Latin American Integration Association (Latin Amerika Entegrasyon Birliği)
NAFTA	:	North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)
NATO	:	North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
SADC	:	Southern African Development Community (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu)
STA	:	Serbest Ticaret Anlaşması
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TL	:	Türk Lirası
TTYO	:	Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
TUİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	:	United Nations Conference Trade And Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
WTO	:	World Trade Organisation (Dünya Ticaret Örgütü)

GİRİŞ

Küreselleşmenin ülke ekonomilerine hızla etki etmesi ile birlikte rekabetçi serbest piyasada yerini muhafaza etmek ve Pazar paylarını büyütmek isteyen devletler için en önemli enstrümanlarından birini Serbest Ticaret Anlaşmaları oluşturmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü'nün çerçevesini çizdiği, daha sonra dünya devletleri tarafından kapsamının genişletildiği Serbest Ticaret Anlaşmaları, kimi devletler ve ekonomistler tarafından yeni tip kapitülasyon veya sömürgecilik olarak tabir edilse de Dünya'nın birçok devleti Serbest Ticaret Anlaşmalarını aktif olarak kullanmakta, dış ticaretlerini imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmalarına göre şekillendirmektedir.

Dünya ticaretinin en önemli enstrümanlarından biri olan Serbest Ticaret Anlaşmaları; taraf ülkelere kısmi avantajlar sağlayarak anlaşmanın dışında kalan devletleri dezavantajlı duruma sokmaktadır. Bunun en yakın örneklerinden birini ABD ve AB arasında akdedilmesi planlanan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması gözler önüne sermiştir. Dolayısı ile bu çalışma da Türkiye ve AB'nin akdettiği Serbest Ticaret Anlaşmalarının incelenerek ülke ekonomilerine etkisini belirlemek; avantaj ve dezavantajların incelenerek yol haritası belirlemeye duyulan ihtiyaçtan hâsıl olmuştur.

Bu kapsamda öncelikle çalışmada iktisadi bütünleşme politikalarının teorik alt yapısı incelenmiş, ardından Türkiye ve AB'nin ekonomik ilişkilerinin tarihsel değerlendirilmesi yapılmıştır. Türkiye ve AB'nin gerçekleştirdiği Gümrük Birliği'nin tesisi, Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları politikasına doğrudan etki ettiği için Gümrük Birliği üzerinde ayrıca durularak, Türkiye – AB dış ticareti üzerinde durulmuştur.

Daha sonra Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının çerçevesi çizilerek, ilgili ülkelerle ihracat - ithalat değerleri ve ürünleri incelenmiştir. Bu yaklaşım AB için de kullanılmakla birlikte; Türkiye'nin ihracat – ithalat verileri Türkiye'nin Resmî İstatistik Kurumu olan TÜİK, AB'nin verileri ise AB'nin Resmî İstatistik Kurumu olan EUROSTAT'tan alınmıştır.

Türkiye'de Serbest Ticaret Anlaşmaları üzerinde sivil toplum kuruluşlarının derinlemesine araştırmalarının olmadığı gerçeğinden hareketle Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarını ortaya koyan çalışma; genel itibari ile Ekonomi Bakanlığı ve T.C. Resmî Gazete'de doğrudan antlaşma maddeleri incelenerek hazırlanmıştır.

AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları, yeni nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları olarak da anılan Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları, Ortaklık Anlaşmaları ve Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları ise Avrupa Komisyonu'nun kamuoyuna paylaştığı verilerle hazırlanmıştır. AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları, teorik olarak birbirlerine benzese de yeni nesil Serbest Ticaret Anlaşmalarının daha karışık olması ancak birçok yabancı kaynakta bütün anlaşmaların aynıymış gibi değerlendirilmesi ve anlaşmaların farklı kaynaklarda farklı şekillerde ifade edilmesinden hareketle çalışma içerisinde kopukluklar yaşanmaması ve anlaşmaların detaylı incelenebilmesi için Avrupa Komisyonu'nun paylaştığı resmî metinleri incelenmiştir. Dolayısı ile hem Türkiye hem de AB'nin akdettiği anlaşmalar; resmî, güncel, objektif değerlendirmelerden oluşan kaynaklar incelenerek oluşturulmuştur.

Çalışmanın sonunda ise Türkiye ve AB'nin akdettiği anlaşmaların yıllar içerisindeki seyri ana tablolar oluşturularak incelenmiş; SWOT Analizi yapılarak güçlü ve zayıf yönler, ortaya çıkabilecek fırsat ve tehditler değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ İKTİSADİ BÜTÜNLEŞME POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE KAVRAMSAL DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. İKTİSADİ BÜTÜNLEŞME POLİTİKASI

Bütünleşme; ülkelerin karşılıklı bağımlılık ilişkileri ile iş birlikteliği oluşturmaları anlamına gelmektedir. İktisadi bütünleşme ise; tarihsel geçmişleri, ekonomik ve siyasi yapıları, gelişmişlik düzeyleri ve coğrafi konumları genel olarak birbirine yakın olan ülkelerin birbirleri arasında ekonomik ilişkilerini ve iş birlikteliklerini artırmak amacı ile oluşturdukları bir yapıdır.

İktisadi bütünleşmenin oluşturulmasındaki amaç; iş birliği içerisindeki ülkelerin birlikte kalkınmasına yardımcı olmak, bütünleşme içerisindeki politik kriz ihtimalini ortadan kaldırmak ve bütünleşme dışında kalan üçüncü ülkelere karşı güçlü bir yapı ortaya koymaktır. Bu sayede bütünleşmeye dâhil olan ülkeler Dünya'daki gelişmelere karşı ortak bir eylem planı ortaya koyabilecek ve küresel sisteme etki edebilecektir.¹ Ülkeler aynı zamanda iktisadi bütünleşmelere katılarak; oluşan rekabetçi piyasada ekonomik refah seviyelerini artırmayı amaçlamaktadır.

İktisadi bütünleşme, küresel ölçekte olabileceği gibi bölgesel de olabilmektedir. Dünya ticaretini serbestleştirmek, ekonomik problemlere kısa sürede çözüm bulabilmek amacı ile kurulan Dünya Ticaret Örgütü (WTO), iktisadi bütünleşme politikasının küresel yaklaşımına bir örnek olabilecekken, Avrupa Birliği (EU), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Latin Amerika Entegrasyon Birliği (LAIA), Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) ve

¹Mirza Halit ÇAĞLAYAN, “Gümrük Birliği ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Adana, Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 7

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (BSEC) iktisadi bütünleşme politikasının bölgesel yaklaşımına örnek olarak gösterilebilmektedir.

1.1.1. İktisadi Bütünleşme Türleri

İktisadi bütünleşmeler çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. Tercihli Ticaret Anlaşmaları gibi dar bir kapsamda başlayan iktisadi bütünleşme türleri daha sonra Serbest Ticaret Anlaşmaları, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, İktisadi Birlik, Parasal Birlik, Tam İktisadi Birlik ve Siyasal Birlik olarak aşama iktisadi bütünleştirmeyi derinleştirmektedir.

İktisadi bütünleşme türlerinin en dar kapsamlı olanı olan Tercihli Ticaret Anlaşmaları; sadece belirlenen bazı ürün grupları üzerindeki tarife indirimlerinin, anlaşmaya katılan devletler tarafından karşılıklı ya da tek taraflı olarak kaldırılmasını amaçlamaktadır.

Tercihli Ticaret Anlaşmalarının ardından gelen ve Tercihli Ticaret Anlaşmalarına göre daha kapsamlı olan Serbest Ticaret Anlaşmaları; anlaşmaya taraf olan devletler arasında gümrük tarifelerinin kaldırılması ve her üye ülkenin anlaşmanın dışında kalan üçüncü ülkeler ile kendi belirleyebildiği bir gümrük tarifesinin uygulanabilmesi ile gerçekleşmektedir.

Serbest Ticaret Anlaşmalarından daha kapsamlı olan Gümrük Birliği'nde ise Serbest Ticaret Anlaşmalarındaki gibi üye ülkeler arasında gümrük vergileri kaldırılmaktadır. Ancak Gümrük Birliği'ne üye devletler Serbest Ticaret Bölgelerinin aksine anlaşmanın dışında kalan üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulamaktadırlar.

Bir diğer İktisadi Bütünleşme türü olan Ortak pazarda, Gümrük Birliğinin özelliklerine ek olarak üretim faktörleri (emek ve sermaye) üye ülkeler arasında serbest dolaşıma sokulmaktadır. Böylelikle emek ve sermaye ortak pazar içerisinde bir ülkeden başka bir ülkeye kaydırılabilmektedir.²

İktisadi Bütünleşme türlerinden bir diğeri İktisadi Birlikte ortak gümrük tarifesi ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının yanında üye ülkelerin ekonomik ve sosyal politikalarını uyumlaştırması hedeflenmektedir. Parasal Birlik, iktisadi birliğin başarılı olabilmesi için anlaşmaya üye ülkelerin politik tercihlerine göre belirledikleri hedeflerden biridir.

İktisadi bütünleşme politikalarının en kapsamlısı olan Siyasi Birlikte ise ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaşmasının yanında ülkeler, siyasi konularda birlikte hareket etme düşüncesi içerisinde.

1.1.1.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Tercihli Ticaret Anlaşmaları, İktisadi Bütünleşme Türlerinin en dar kapsamlı versiyonudur. Tercihli Ticaret Anlaşmalarında, anlaşmayı gerçekleştiren ülkeler karar verilen bazı ürün grupları üzerindeki gümrük tarifelerini indirmeyi kararlaştırmaktadır. Anlaşmaya göre gümrük tarifesinin indirilmesi tek taraflı ya da karşılıklı olarak gerçekleştirilebilmektedir.

Türkiye'nin İran ile gerçekleştirdiği ve 2015 yılında yürürlüğe giren Tercihli Ticaret Anlaşması, Tercihli Ticaret Anlaşmalarına örnek olarak gösterilebilmektedir. Anlaşma kapsamında Türkiye İran'a 138 tarım ürünüde belirli tavizler sağlamakta buna karşı İran da Türkiye'ye kimya, orman ve ağaç ürünleri, tekstil, hazır giyim, cam, demir ve demir dışı metaller, makine ve aksamları, otomobil ve mobilya sektörlerinde

²Cihan DURA, Hayriye ATİK, Cüneyt DUMRUL, **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Nobel Yayınevi, 2015, s. 7.

yer alan 125 ürün grubunda %30 ile %40 arasında değişen gümrük indirimi sağlamaktadır.³

Türkiye – İran Tercihli Ticaret Anlaşmasında da görüleceği gibi Tercihli Ticaret Anlaşmalarında ülkelerin belirlediği belirli ürün grupları üzerinde gümrük tarifesinin indirilmesine gidilmesine karar verilmektedir.

1.1.1.2. Serbest Ticaret Anlaşmaları

İktisadi bütünleşme türlerinin bir diğeri Serbest Ticaret Anlaşmalarında anlaşmaya katılan ülkeler arasında ithalat vergisi ve kotalar gibi ülkelerin birbirleri arasındaki mal ve hizmetlerin önündeki gümrük tarifesi engelleri kaldırılmaktadır. Tercihli Ticaret Anlaşmalarından farklı olarak Serbest Ticaret Anlaşmalarında, anlaşmaya taraf ülkeler gümrük tarifelerini birbirlerine karşı tamamen kaldırmaktadır. Anlaşma dışında kalan ülkelere karşı ise anlaşmanın içerisindeki ülkeler kendi dış ticaret politikalarına göre tarife belirlemektedir.

Serbest Ticaret Anlaşması içerisindeki ülkelerin, üçüncü ülkelere karşı kendi menfaatleri doğrultusunda tarife belirlemedeki serbestiyet, anlaşma içerisinde bir takım sonuçlar doğurmaktadır.

Serbest Ticaret Anlaşması yapan ülkeler içerisinde düşük gümrük tarifesine sahip ülke sınırından giren ürünler, ticaret sapması ile gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşması ile yüksek gümrük tarifesine sahip ülkeye girebilmektedir.⁴ Çünkü üçüncü ülkeler anlaşmaya taraf olan ülkelere birine ihracat gerçekleştirecekse ve o ülkenin uygulamış olduğu gümrük tarifesi anlaşma içerisindeki diğer ülkeye göre daha fazla ise; üçüncü ülke anlaşma içerisinde gümrük tarifesi düşük olan ülkeye ürünlerini ihraç

³T.C. Resmi Gazete, “Milletler Arası Andlaşma” (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141104-2.htm>, 17.09.2017

⁴Yusuf BAYRAKTUTAN, **Global Ekonomide Bütünleşme Teorileri Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, 7. Baskı, Ankara, Nobel Yayınevi, 2013, s. 15.

etmeyi tercih edebilmektedir. Düşük gümrük tarifesine sahip ülkeye gerçekleşen ihracat ile de Serbest Ticaret Anlaşması içerisindeki mal ve hizmet dolaşımındaki serbestiyet sayesinde ilgili ürün yüksek gümrük tarifesi uygulayan ülkeye kayabilmektedir. Bir başka deyiş ile gümrük tarifesi yüksek olan ülke içerisindeki ithalatçı aynı mantıktan hareketle, ürünlerini düşük gümrük tarifesi olan ülke sınırından ithal edebilmektedir.

Serbest Ticaret Anlaşması içerisinde ticaret sapmasının önüne geçebilmek amacı ile taraf ülkeler arasında menşe kuralları uygulanmaktadır. Menşe kurallarına göre yüksek gümrük tarifesi uygulayan ülkeye giren mal veya hizmet, düşük gümrük tarifesi uygulayan ülke üzerinden girmiş ise yüksek gümrük tarifesi uygulamakta olan ülke; ilgili ülkeden koymuş olduğu tarife üzerinden fark alabilmektedir. Menşe kuralları ile amaçlanan Serbest Ticaret Anlaşması içerisindeki ülkelerin menfaatlerini korumaktır. Ancak menşe kuralları ticaret sapmasını engellemeyi hedeflese de uygulamada menşe kurallarının uygulanması, oluşturdukları maliyet ve zaman kaybı nedeni ile ticaret sapması probleminin önüne geçebilme hususunda problem teşkil etmektedir.⁵

1.1.1.3. Gümrük Birlikleri ve Etkileri

Gümrük Birliği, anlaşmaya üye ülkelerin aralarındaki ticareti geliştirmek için dış ticarete gümrük tarifelerini sıfırladıkları, anlaşmanın dışında kalan ülkelere ise ortak bir gümrük tarifesi uyguladıkları bir iktisadi bütünleşme türüdür. Serbest Ticaret Anlaşmalarından farklı olarak Gümrük Birliklerinde anlaşmaya dâhil olmayan ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Böylelikle Serbest Ticaret Anlaşmalarında görülmekte olan ticaret sapması durumunun Gümrük Birliği'nde ortadan kalkması hedeflenmektedir.

⁵Namıka Elif KÜÇÜK, “Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması ve Türkiye’ye Etkisi”, İstanbul, 2015, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 9 –10.

Anlaşmaya taraf olan üye ülkelerin, anlaşmanın dışında kalan ülkelere karşı serbest bir dış ticaret politikası belirlemelerinin sınırlandırıldığı Gümrük Birliği'nde; üye ülkeler ortak bir ekonomi politikası ortaya koyarak anlaşmanın dışında kalan ülkelere uygulayacakları tarife oranlarını belirlemektedir.

Tarihte oluşturulan ilk Gümrük Birliği, 1884 tarihinde Alman Prenslükleri tarafından oluşturulan ve Zollverein olarak da ifade edilen Alman Gümrük Birliği'dir.⁶ Bunun yanında 1932 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından Benelüks Birliği oluşturulmuştur. Günümüzde en etkin çalışan Gümrük Birliklerinden biri ise daha sonra Benelüks ülkelerinin de içerisine dâhil olduğu ve Avrupa Birliği'nin oluşturduğu Gümrük Birliği'dir. Kamerun, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Gabon ve Kamerun'un oluşturduğu Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (CEMAC); Rusya, Kazakistan, Ermenistan, Belarus ve Kırgızistan'ın oluşturduğu Avrasya Ekonomik Topluluğu (EURASEC) diğer Gümrük Birliklerine örnek olarak verilebilmektedir.

Kanadalı iktisatçı Jacop Viner' in oluşturduğu Gümrük Birlikleri Kuramına göre, Gümrük Birliği'nin Statik ve Dinamik Etkileri bulunmaktadır. Viner; statik etkilerde Gümrük Birliği'nin üretim, tüketim ve üye ülkelerin ticaret hadlerine etkisini incelemiştir. Dinamik etkilerde ise rekabet artışı, ölçek ekonomileri, teknolojik gelişmeler, yatırımları özendirme ve sermaye etkileri incelenmiştir.

Viner, iktisadi bütünleşmenin gümrük birliği kısmını ele alırken birliğe üye ülkeler arasında tamamen yeni oluşan ticaretten doğan kazancı ticaret yaratıcı etki olarak ifade etmiştir. Bunun yanında bütünleşmeye taraf ülkeler arasında oluşan ticaretin, anlaşmanın dışında kalan ülkeler ile yapılan ticaretin yerini almasını da ticaret saptırıcı etki olarak belirtmiştir. Viner'e göre ticaret yaratıcı etki, ticaret

⁶BAYRAKTUTAN, a.g.e. , s. 17.

saptırıcı etkiden büyük olursa Dünya refahı artmakta; ticaret saptırıcı etki, ticaret yaratıcı etkiden büyük olursa Dünya refahı azalmaktadır.⁷

Gümrük Birliğinde ticaret yaratıcı etki ve ticaret saptırıcı etkiyi ortaya koyan ve Gümrük Birlikleri üzerinde önemli çalışmaları olan Jacop Viner'e göre anlaşmaya dâhil olan ülkeler arasındaki gümrük tarifeleri kaldırılmalıdır.⁸ Aynı zamanda Viner, Gümrük Birliğinin başarıya ulaşması için, anlaşma dışında kalan ülkelere uygulanacak ortak gümrük vergisinin daha önce birlik içerisindeki ülkeler tarafından kararlaştırılması gerektiğini ve üye ülkeler tarafından daha önce belirlenen ortak kriterler ile ortaya çıkan gelirin paylaşılması gerektiğini ifade etmiştir.

1.1.1.3.1. Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri

Gümrük Birliği'nin statik etkileri üye ülkelerin teknolojilerinin ve ekonomik alt yapılarının değişmeyeceği varsayımı altında Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra emek, sermaye, girişimci üretim faktörlerinin üye ülkelere yeniden dağıtılması sonucunda ortaya çıkan etkiler olarak ifade edilmektedir.⁹ Gümrük Birliği'nin statik etkileri sadece belirli bir dönemi incelediği için bir defa olmak üzere incelenmektedir.

Gümrük Birliği'nin statik etkileri; üretim etkisi, tüketim etkisi ve devletlerin ticaret hadlerine etkisi olarak üç grupta incelenebilmektedir.

1.1.1.3.1.1. Üretim Etkisi

Gümrük Birliği'nin teknoloji ve ekonomik alt yapıların değişmeyeceği varsayımı altında üretim etkisi; ticaret yaratıcı üretim etkisi ve ticaret saptırıcı üretim etkisi olarak ikiye ayrılmaktadır.

⁷Ahmet İNCEKARA, **Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1995, s. 72.

⁸Canan BALKIR, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 351 – 352.

⁹DURA, ATİK, DUMRUL, **a.g.e.** s. 12.

Ticaret yaratıcı etki, Gümrük Birliği'ne üye ülkenin pahalıya ürettiği bir ürünün birliğe üye başka bir ülkeden ucuza ithal etmesidir. Ticaret saptırıcı etki ise Birliğe üye ülkenin anlaşma olmadan önce ucuza ithal ettiği bir ürünü, Birlik oluştuktan sonra ucuz ithalat gerçekleştirdiği ülke, anlaşmanın dışında kaldığından dolayı Birlik içerisinde daha pahalıya tedarik etmesi olarak ifade edilmektedir.

1.1.1.3.1.1.1. Ticaret Yaratıcı Etki

Olumlu üretim etkisi olarak da ifade edilen ticaret yaratıcı etkide, Birlik oluşturulmadan önce bir ülkede üretilen ürün diğer ülkelerin gümrük vergileri de hesaba katıldığında daha ucuza mâl olduğu için üretime devam edilmektedir. Ancak Birlik oluşturulduktan sonra gümrük vergileri sıfırlanacağı için Birliğe üye başka ülkede üretilen aynı ürün, ilgili ülkenin üretiminden daha ucuza mâl olabilmektedir. Dolayısı ile ilgili ülke, ürünü daha pahalıya üretmek yerine, gümrük vergisi ödmeden Birlik içerisindeki bir ülkeden ürünü daha ucuza alabilmektedir. Gümrük Birliği içerisinde bu örnekten hareketle ticaretin canlandırılması ticaret yaratıcı etki olarak ifade edilmektedir.

1.1.1.3.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etki

Ticaret Saptırıcı Etki ise Gümrük Birliği oluşturulmadan önce bir ülke başka bir ülkeden ucuz ithalat yapabilmekte iken, Birlik oluşturulduktan sonra ortaya çıkan ortak gümrük tarifesi neticesinde ülkenin ithalatı Birlik içerisindeki daha bir ülkeden daha yüksek maliyet ile gerçekleştirmesi olarak ifade edilmektedir.¹⁰

Gümrük Birliğinde ortaya çıkan ortak gümrük tarifesi ile birlik dışarısında kalan ülkelerin Birliğe üye ülkeler ile ticaret yapması zorlaşmaktadır. Aynı zamanda Gümrük Birliği öncesi makul fiyatlarla ithalat gerçekleştirebilen Birliğe üye ülke, aynı ürünü Birliğine katıldıktan sonra daha fazla masrafla alabilmektedir. Bu durum hem Birlik üyesi ülke açısından hem de Dünya ticareti açısından refah kaybına neden

¹⁰DURA, ATİK, DUMRUL , a.g.e., s. 13 – 14.

olmaktadır. Ticaret saptırıcı etki aynı zamanda olumsuz üretim etkisi olarak da ifade edilmektedir.

1.1.1.3.1.2. Tüketim Etkisi

Gümrük Birliklerinde ülkelerin teknolojileri ile ekonomik altyapılarının değişmeyeceği varsayımı altında değerlendirilen ikinci statik etki; tüketim etkisidir. Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra, birlik içerisindeki ülkelerde gümrük vergileri ortadan kalktığı için ilgili ürünün ucuzlayarak tüketiminin artması ya da daha önce birlik dışından ucuza ithal edilen ürünün gümrük birliği ile pahalılaşması dolayısıyla tüketiminin azalması durumu tüketim etkisi olarak belirtilmektedir. Tüketim etkisi tanımdan da anlaşılacağı üzere olumlu tüketim etkisi ve olumsuz tüketim etkisi olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.1.1.3.1.2.1. Olumlu Tüketim Etkisi

Gümrük Birliklerinin olumlu tüketim etkisi ticaret yaratılması ile ortaya çıkan ve ülkelerin refahını arttıran bir durum olarak belirtilmektedir. Olumlu tüketim etkisi, üretim etkileri içerisindeki ticaret yaratıcı etki ile doğrudan ilintilidir. Gümrük Birliği ile talep esnekliği sıfırdan büyük olan bir ürünün gümrük tarife oranı ortadan kalkacağı için, tüketimi artacaktır; tüketimi artan ürün de Birlik içerisinde ticaret ve dolayısıyla ülkelerin refah seviyeleri artacaktır.¹¹ Gümrük Birliği içerisinde ticaretin yaratıldığı bu etki olumlu tüketim etkisi olarak ifade edilmektedir.

1.1.1.3.1.2.2. Olumsuz Tüketim Etkisi

Gümrük Birliklerinin olumsuz tüketim etkisi ise üretim etkileri içerisindeki ticaret saptırıcı etki ile ilişkilidir. Gümrük Birliğinin oluşturulması ile daha önce ucuza ithal edilen bir ürün ortak gümrük tarifesi uygulanması neticesinde pahalılaşacağı ve Birlik üyesi ülke, ilgili ürünü birlik içerisindeki bir başka ülkeden daha pahalıya ithal

¹¹A.e., s. 20.

edeceği için ticaret sapması ortaya çıkacak ve ilgili ürünün tüketimi eskiye göre azalacaktır. Birlik içerisinde ticaret sapmasının ortaya çıktığı ve ülkelerin daha pahalıya daha az tükettiği ürün neticesinde, ticaret gerileyecek ve refah seviyesi düşecektir. Ticaret sapmasının ortaya çıktığı bu etki olumsuz tüketim etkisi olarak ifade edilmektedir.

1.1.1.3.1.3. Ticaret Hadlerine Etkisi

Ticaret yaratılması ülkelerin refah seviyesini olumlu yönde etkileyip tüketimi artırırken, ticaret saptırılması ülkelerin refah seviyesini olumsuz etkilemekte ve tüketimi azaltmaktadır. Dolayısı ile Gümrük Birliklerinin ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkileri gerek birlik içerisinde gerek birlik dışarısında kalan ülkelerin refah seviyesini ve ticaret hadlerini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Bir başka ifade ile bir ülke Gümrük Birliği'ne girdikten sonra ortaya çıkan dış ticaret haddine bakıldığında; ülkenin ihracatı ithalatından daha çok artıyorsa Gümrük Birliği ülkenin refah artışına neden olmuş denilebilmektedir. Ya da bir ülke Gümrük Birliği'ne girdikten sonra ithalatı ihracatından daha çok artarsa dış ticaret haddi gerileyecek ve ülkenin refahı azalacaktır. Dolayısı ile Gümrük Birliği ülkenin refahını olumsuz etkileyecektir.¹²

1.1.1.3.2. Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri

Gümrük Birlikleri'nin dinamik etkileri, statik etkilere göre daha uzun bir sürece dayanan etkileri incelemektedir. Statik etkide teknolojinin ve ekonomik alt yapıların değişmeyeceği varsayımı altında kısa dönem incelenmekte iken, dinamik etkide ülkelerin rekabet artışı, ölçek ekonomileri, dışsal ekonomiler, teknolojik gelişmeler, yatırımları özendirme ve sermaye etkileri gibi uzun dönem incelenmektedir.¹³ Statik

¹²Elif Haykır HOBİKOĞLU, "Gümrük Birliklerinin Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S.17, 2007, s.71.

¹³Demet ÇAK, *Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi*, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2007, s. 28

etkiler Gümrük Birliğinin ticaret hacmi, refah kaybı gibi ekonominin yapısında herhangi bir değişikliğe neden olmayan etkileri incelerken; dinamik etkilerde piyasa, teknolojinin ekonomiye etkisi uzmanlaşma gibi ekonominin yapısını değiştirebilecek daha makro ölçekli etkilerdir.¹⁴

Gümrük Birliği'nin dinamik etkileri bir örnek ile açıklanacak olur ise; yüksek gümrük duvarları ile cep telefonu üreticilerini koruyan bir ülkede sektör, rekabet olmadığı için kendini geliştirmeye ihtiyaç duymamakta ülkede cep telefonu kullanan halk ise yüksek gümrük duvarları sebebi ile düşük teknolojlili cep telefonuna yüksek ücretler ödemeye zorlanmaktadır. Ancak oluşturulan Gümrük Birliği ile gümrük duvarlarının kalkması ve cep telefonu üreticileri arasındaki rekabet sayesinde cep telefonu üreticileri piyasada kayıp yaşamamak için ürünlerini geliştirmeye mecbur durumda kalması Gümrük Birliği'nin dinamik etkilerine örnek olarak verilebilmektedir.

Aynı zamanda yüksek gümrük duvarları ile korunan cep telefonu sektörü, üretimindeki hantallık ya da sektörün tekel olması nedenleri ile ölçek ekonomilerinden faydalanamayacaktır. Oysa bütünleşme içerisinde cep telefonu sektörü, piyasa genişlediği ve rekabetçilik olduğu için yapmış olduğu teknolojik yatırımlarla üretim altyapısını güçlendirerek üretim maliyetlerini düşürebilecek, üretimini de optimal seviyeye getirmek için yeni politikalar belirleyecektir.

Yine bütünleşmenin içerisine dâhil olan ülke, uyguladığı dış ticaret politikaları ile ya da halkının teknolojiye ilgisi ile dışarıdan cep telefonu üreticilerinin yatırımını çekebilecektir. Cep telefonu üretimini yapan bu ülkenin gümrük birliğindeki dinamik etkileri sektörün gelişmesine, aynı zamanda ülkenin refah artışına sebebiyet verecektir.

¹⁴Yağmur AKARSU, "Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Ticaret Politikası ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", Çanakkale, 2016, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 56.

1.1.1.3.2.1. Rekabet Artışı Etkisi

Gümrük Birliğinin oluşturulması neticesinde Birliğe üye ülkeler daha önce yüksek gümrük tarifelerine sahip iken, Birliğe üye olmaları ile birlikte gümrük tarifelerini kaldırmaktadır. Dış ticaret politikalarına göre yüksek gümrük tarifesi uygulayan ülkeler, bu sayede kendi iç piyasalarını korumayı hedeflese de bu durum korumayı hedefledikleri sektörlerin teknolojik gelişmelerden geri kalmasına sebep olabilmektedir.¹⁵

Gümrük tarife oranı düşürüldükçe, ülkenin ürünleri dış piyasa ile rekabet halinde olmaktadır. Rekabetçiliğe dayanamayan sektör ve firmalar daha etkin çalışabilecekleri bir sektöre geçmekte ya da rekabetçiliğin çok yoğun olduğu sektöre üretim faktörlerini entegre etmektedirler. Gümrük Birliği ile birlikte gümrük tarife oranları tamamen ortadan kaldırıldığı için, yüksek gümrük duvarları ile hantallaşan sektörler, rekabet artışı ile birlikte daha etkin çalışmaktadır.

1.1.1.3.2.2. Ölçek Ekonomileri Etkisi

Gümrük Birliğinin oluşturulması ile birlikte Birlik içerisinde firmaların gümrük tarife oranı olmadan ürünlerini satabileceği büyük bir piyasa oluşmaktadır. Oluşan piyasanın taleplerini karşılamak için firmalar üretimlerini artırmaktadır. Üretimlerini artırmayı hedefleyen firmaların, üretimini arttırdıkça maliyetleri düşmekte ve rekabetçi piyasa ile birlikte üretim alt yapıları ölçek ekonomisi ile birlikte güçlenmektedir. Gümrük Birliklerinde ölçek ekonomileri içsel ölçek ekonomileri ve dışsal ölçek ekonomileri olarak iki şekilde incelenmektedir.

İçsel ölçek ekonomileri; firmaların oluşan ölçek ekonomileri sayesinde üretim maliyetlerini azaltması oluşan rekabetçi piyasa sayesinde üretim altyapılarını geliştirmelerini, teknolojik yatırımlar yapmalarını, çalışan personellerin niteliklerini

¹⁵Ayça AYSUN, “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması”, Balıkesir, 2011 Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 22.

artırmalarını ve bütün bunların sonucu olarak üretimini maliyetleri düşürerek artırmalarını ifade etmektedir.

Dışsal ölçek ekonomileri ise gümrük birliği sonucunda oluşan piyasanın genişlemesi ile birlikte sektörlerin de gelişmesi, ürünlerin kalitesinin yükselmesi ve fiyatlarının düşmesi olarak ifade edilmektedir.¹⁶

1.1.1.3.2.3. Teknolojik Gelişme Etkisi

Gümrük Birliği ile anlaşmaya üye olan ve büyük piyasaya açılan firmalar, üretimlerini artırmak için Ar-Ge faaliyetlerine ve teknolojilerine yatırım yapmaktadır. Oluşan büyük piyasa ve birlik içerisinde kaldırılan gümrük tarife oranları ile birlikte rekabetçi piyasadan kopmamak için firmalardan altyapılarını geliştirmeleri ve Ar-Ge faaliyetlerine hız vermeleri beklenmektedir.

1.1.1.3.2.4. Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi

Gümrük Birliği ile birlikte üye ülkelerde rekabet artışı, ölçek ekonomileri ve teknolojik gelişmeler neticesinde uzun dönemde milli gelir artışı olması beklenmektedir. Ortaya çıkan milli gelir artışı ile birlikte ülkeler, dış ticaret politikalarına göre firmaları yatırımlara özendirmekte ve ülkeye sermaye girişi sağlayabilmektedir.¹⁷ Aynı zamanda Birliğe üye devletler, ortak gümrük tarifesi uygulandığı ve tarifelerinin yükselmeyeceğinden emin oldukları için istikrarlı bir ortamda yatırımları teşvik ederek; yabancı yatırımcı yatırımcıların da ülke içerisine yatırım yapmasını özendirerek ülkeye dışarıdan sermaye girmesini sağlayabilmektedir.

¹⁶BAYRAKTURAN, a.g.e. s. 47

¹⁷İnci TAŞDEMİR Türkiye'nin AB ile Olan İlişkileri Açısından B Planı Önerisi: Gümrük Birliği'ne Karşı AB ile Serbest Ticaret Anlaşması, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008, s. 21.

1.1.1.4. Ortak Pazar

İktisadi bütünleşme politikalarında, Gümrük Birliği'nden sonraki aşama ortak pazardır. Ortak pazar; gümrük birliğindeki ortak gümrük tarifesi ve birlik içerisinde gümrük tarife kotalarının kaldırılmasının yanında, pazara katılan ülkelerin üretim faktörlerinin de serbest dolaşıma katılmasını sağlarlar. Gümrük Birliği'nin sağladığı getirilerin yanında emek ve sermayenin de pazar içerisinde serbest dolaşımı ile birlikte ortak pazar oluşmuş olmaktadır.

Ortak pazarın oluşturulması ile meydana gelen serbest dolaşımda kişilerin, malların, hizmetin ve sermayenin serbest dolaşımına örnek yine Avrupa Birliği'nden verilebilmektedir. Serbest dolaşım ilkesi ile birlikte AB vatandaşı kişiler, anlaşma içerisindeki üye devletlere serbestçe girme ve çalışma hakkına sahip olabilmektedir. Ortak pazarda kişiler serbest dolaşım ilkesi ile birlikte açık işlere başvurabilme, Birliğe üye devletlerarasında yer değiştirebilme, üye ülkelerin yasalarının izin verdiği ölçüde çalışabilme hakkına sahiptir. ¹⁸

1.1.1.5. İktisadi Birlik

İktisadi Birlik, iktisadi bütünleşme türlerinin en ileri aşamalarından birini oluşturmaktadır. İktisadi birlikte, ortak pazarın da getirmiş olduğu düzenlemelere ek olarak birlik içerisindeki ülkeler; iktisadi ve sosyal politikalarını birbirleri ile uyumlaştırmaktadır. Birliğe üye ülkelerin kendi menfaatleri doğrultusunda dış ticaret politikaları olmasının yanında bu hakları birliğin kendilerine vermiş olduğu yükümlülükler çerçevesinde gerçekleştirilebilmektedir. Birlik içerisinde iktisadi birliğin sorumluluklarını yerine getirebilmesi için üst bir organ kurularak, ortak para ve maliye politikaları, ortak bankacılık sistemi ve ortak dış ticaret politikaları belirlenmektedir. İktisadi Birlikte, üye devletler tarafından; mal ve hizmetler, kamu satın alımları, işletme hukuku, ortak rekabet kuralları, serbest dolaşım, sınai ve fikri

¹⁸Nihal SAMSUN, "10. Yılında Avrupa Tek Pazarı", **Maliye Dergisi**, S.143, 2003, s.1 - 13.

mülkiyet yasası, ticaret unvanı gibi hususlarda ortak standartlar belirlenmesi gerekmektedir.¹⁹

İktisadi bütünleşme türlerini sırası ile yerine getiren Avrupa Birliği; iktisadi birlik aşamasına geçmiş bulunmakta ve bu sebepten dolayı 1 Ocak 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile “Avrupa Topluluğu” olan ismini “Avrupa Birliği” olarak değiştirmiştir.²⁰

1.1.1.6. Parasal Birlik

Parasal Birlik; ekonomik altyapıları benzerlik taşıyan birbirleri ile dış ticaretin çok yoğun olarak gerçekleştiği, para ve maliye politikalarını birbiri ile uyumlaştırmış ve önemli ticari partner olan ülkelerin tercih ettiği bir iktisadi bütünleşme türüdür.

Parasal birliğe üye olan ülkeler, paralarını sabit kurlarla birbirine bağlamakta ve kademeli olarak tek para ve tek merkez bankasına geçmektedirler. Avrupa Birliği 1999 yılında aldığı kararla ve 2002 yılında geçtiği tek para sistemi ile (Euro) parasal birliğe de örnek teşkil eden bir iktisadi bütünleşmedir. Bunun yanında İskandinav Para Birliği, Batı Afrika Parasal Birleşmesi ve Alman Parasal Entegrasyonu da tarih içerisinde oluşturulan parasal birliklere örnek teşkil etmektedir.²¹

1.1.1.7. Tam İktisadi Birlik

Tam iktisadi birlik; iktisadi bütünleşme türleri içerisinde siyasi birliğe geçmeden önceki son aşamadır. Tam iktisadi birlikte, birliğe üye olan ülkelerin para

¹⁹Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat Teori ve Pratik Uygulama**, 15. Baskı, İstanbul, Güzen Cam Yayınları, 2003, s. 213 - 214.

²⁰DURA, ATİK, DUMRUL, **a.g.e.**, s. 9

²¹Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU, Hamza ÇEŞTEPE, Şevket TÜYLÜOĞLU, **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, 3. Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi, 2013, s. 111 – 112.

ve maliye politikaları birlik içerisinde tamamen üst bir otoriteye devredilmekte olup, karar alma mekanizmaları devletler üstü bir mekanizmaya dönüştürülmektedir.²²

1.1.1.8. Siyasi Birlik

İktisadi bütünleşme türleri içerisindeki son aşama siyasi birliktir. Tam iktisadi birlik içerisinde ortak para ve maliye politikaları içerisinde hareket etmekte iken, siyasi birlik ile birlikte ortak dış politika belirleme, ortak güvenlik ve savunma politikaları ile birlikte hareket etmeye başlayacaktır.

İktisadi türleri içerisinde serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği ve ortak pazar klasik serbest ticaret düşüncesi çerçevesi içerisinde ele alınabilecekken iktisadi birlik, parasal birlik, tam iktisadi birlik ve siyasi birlik politika bütünleşmesi içerisinde ele alınabilmektedir.²³

1.1.2. İktisadi Bütünleşmenin Etkileri

İktisadi bütünleşme, gerek bütünleşmenin içerisine dâhil olan ülkeleri gerek ise üçüncü ülkeleri doğrudan etkileyebilmekte; ülkelerin refahlarının artışı da gerilemesinde önemli rol oynamaktadır.

1.1.2.1. İktisadi Bütünleşmenin Taraf Ülkelere Etkileri

İktisadi bütünleşme anlaşmaya dâhil olan taraf ülkelerin refah artışını sağlamak ve küresel ölçekte bir başarı yakalayabilmek amacı ile kurulmuştur. Taraf ülkeler, iktisadi bütünleşme neticesinde ticaret yaratıcı etki ile refah artışı sağlayabilmekte aynı zamanda uyguladığı yanlış dış ticaret politikaları ile ticaret saptırıcı etki ile refah kaybı yaşayabilmektedir.

²²KÜÇÜK, a.g.e., s. 12 .

²³BAYRAKTUTAN, a.g.e., s. 21

İktisadi bütünleşmede, piyasa genişlediği için ülkelerin rekabet gücünün artması, ölçek ekonomilerinin oluşması ve ülkelerin teknolojilerinin genişleyerek refah artışı sağlamaları hedeflenmektedir. Ancak iktisadi bütünleşme içerisindeki ülkenin ön plana çıkarmak, güçlendirmek istediği sektörleri doğru seçememesi ve rekabetçi piyasaya ayak uyduramaması durumunda bütünleşmenin politikalarından zarar da etmesi muhtemeldir.

1.1.2.2. İktisadi Bütünleşmenin Bütünleşme Dışında Kalan Ülkelere Etkileri

İktisadi bütünleşmenin bütünleşme dışında kalan ülkelere taraf ülkelere olduğu gibi olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurabilecek etkileri bulunmaktadır. Bütünleşmenin dışarısında kalan ülkeler bütünleşmede uygulanan ortak gümrük tarifesi ile rekabet edemeyip pazar içerisindeki üstünlüklerini kaybederek bütünleşmeden olumsuz etkilenebilmektedir. Ancak bunun yanında bütünleşme dışında kalan ülke anlaşmaya dâhil olan ülkeler ile gümrük tarifelerine rağmen ticaret yapmaya devam eder ise üretim altyapısını anlaşmaya dâhil ülkeler gibi bir şekilde dönüştürebilir; anlaşma içerisindeki ülkelerin ortaya çıkardığı ölçek ekonomilerinden faydalanarak bütünleşme dışında kalsa dahi anlaşmadan olumlu etkilenebilmektedir.

1.1.3. İktisadi Bütünleşmenin Başarı Koşulları

İktisadi bütünleşme ile bütünleşme içerisinde bulunan devletlerin işbirliği içerisinde refah artışı sağlamaları için gerekli olan iktisadi ortamın hazırlanması gerekmektedir.²⁴ İktisadi ortamın hazırlanması da ülkelerin tarihi, sosyal ve kültürel etkilere bağlı olarak değişebilmekte bu da bütünleşmenin başarısını doğrudan etkileyebilmektedir.

²⁴Beril DEDEOĞLU, **Uluslararası İlişkilerde Özel Bir Alan Bölgesel Bütünleşme Kuramlar Yaklaşımlar Modeller**, İstanbul, Yeni yüzyıl Yayınları, 2015, s.187.

İktisadi bütünleşmelerin tamamının başarıya ulaştığı söylenememektedir. Ya da iktisadi bütünleşmeler başarılı olsalar dahi başarıları her zaman aynı ölçüde olamamaktadır. İktisadi bütünleşmelerin başarıya ulaşması için anlaşmaya taraf ülkelerin coğrafi yakınlığı, iktisadi sistemlerinin benzerlik göstermesi, askeri ve siyasi yapılarının birbirlerine yakın olması, tarihsel ve kültürel geçmişlerinin yakınlık göstermesi gerekmektedir.²⁵

Başarılı sayılabilecek iktisadi bütünleşme örneği olarak Avrupa Birliği; üye ülkelerin coğrafi yakınlığı, üye ülkelerin tamamının ekonomik düzeyleri birbirine yakın olmasa da ekonomik sistemlerinin benzerliği, NATO gibi askeri ve siyasi yakınlıkları ve yüzyıllardır aynı coğrafyada biriktirmiş oldukları tarihsel ve kültürel yakınlıkları sayesinde bu başarıyı yakalayabilmiştir.

1.1.3.1. Coğrafi Yakınlık

İktisadi bütünleşmeye taraf olan ülkelerin coğrafi olarak birbirlerine yakın olmaları gerek dış ticaret ürünlerinin nakliye giderleri açısından gerekse aynı coğrafyada yaşamının getirmiş olduğu kültürel sebeplerden dolayı üye ülkelere önemli avantajlar sağlamaktadır.

1.1.3.2. Tarafların İktisadi Sistemlerinin Benzer Olması

İktisadi bütünleşme içerisinde üye ülkelerin iktisadi sistemlerinin benzer olması iktisadi bütünleşmenin başarısı açısından bir diğer önemli faktördür. Bütünleşmede ülkelerin refah düzeyleri ve üretim alışkanlıklarının birbirlerine yakınlık göstermesi, bütünleşmenin ülkelere sağlayacağı refah artışını doğrudan etkilemektedir.

²⁵BALKIR, a.g.e., s. 416.

Bütünleşme içerisinde ülkelerin sanayi ağırlıklı bir üretim yapısı içerisinde olmaları ya da tarım alanında yoğun faaliyet göstermeleri, bütünleşmenin ekonomik yapısını ve stratejisini belirleme açısından önem atfetmektedir.²⁶ Çünkü bütünleşmede ağır sanayiye sahip katma değeri yüksek ürünler üreten ülkelerin yanında; katma değeri düşük üretim yapan, tarım sektörünün yoğun olduğu bir ülke rekabetçi sistem içerisinde, sisteme uyum sağlamakta zorlanacak ve refah kaybı yaşayabilecektir.

1.1.3.3. Askeri ve Siyasi Yakınlık

İktisadi bütünleşmenin başarı faktörlerinden bir diğeri askeri ve siyasi yakınlıktır. Bütünleşmeye taraf olan ülkelerin askeri ve siyasi olarak yakın politikalar izlemesi, bütünleşmeyi de doğrudan etkileyecektir.

Askeri ve siyasi yakınlık; bütünleşme içerisinde bir uyum olduğu, dolayısı ile istikrar olacağı izlenimini yansıtarak bütünleşme içerisinde güven sağlamaktadır. Aynı zamanda bütünleşme içerisindeki ülkeler bu güvene dayalı olarak dışarıdan yatırım çekebilecektir.

1.1.3.4. Tarihsel ve Kültürel Yakınlık

Tarihsel ve kültürel yakınlık; iktisadi bütünleşme içerisinde diğer teknik başarı faktörlerinin yanında oldukça önemli bir başarı faktörüdür. Din, tarihsel derinlik, halkların benimsediği ortak değerler ve kültürel etkileşimin yeterli düzeyde olmadığı ülkelerin gerçekleştirdikleri iktisadi bütünleşmelerde birtakım zorlukların çıkması muhtemeldir.²⁷ Tarihsel ve kültürel olarak birbirlerine yakın olan, ticari – politik ilişkileri uzun yıllara dayanan ülkeler ise bütünleşme içerisinde de birlikte hareket ederek ortak bir paydada buluşabileceklerdir.

²⁶KÜÇÜK, a.g.e, s.13

²⁷İNCEKARA, a.g.e. , s. 97.

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL VE İKTİSADİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

2.1.TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nden bu yana Avrupa Devletleri ile başlayan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte yoğunlaşarak devam etmiş; siyasi gelişmelerin neticesinde zaman zaman ilişkiler sekteye uğrasa da günümüze kadar gelen süreçte, Türkiye ve Avrupa Birliği büyük ticari partnerler haline gelmişlerdir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye, muasır medeniyetler seviyesine ulaşma gayesi ile Avrupa Devletleri ile ilişkilerini derinleştirmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyet Rusya'nın yayılmacı politikaları ve Türkiye'ye yönelik tehditkâr yaklaşımları, Türkiye'yi batı devletleri ile askeri ve ekonomik ittifaklar içerisine girmeye itmiştir.²⁸

1958 yılında barış ekseninde hareket etme ülkelerin geçmişte yaşadıkları savaş tecrübesini bir daha yaşamama ve ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirme amacı ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na Türkiye, 1959 yılının Temmuz ayında başvurmuştur. Türkiye'nin topluluğa başvurusu ardından AET, Türkiye'nin topluluk gereklerini karşılayabilecek ekonomik olgunlukta olmadığını gerekçe göstererek adaylığını kabul etmemiş ve Türkiye'ye tam üyeliğin gereklerini yerine getirebileceği koşulların sağlanması amacı ile ortaklık anlaşması teklif etmiştir. Tüm bu gelişmeler neticesinde 1963 yılında ortaklığın temel ilkelerini

²⁸Şaban KARDAŞ, Ali BALCI, *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, 2. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, s. 86.

belirlemesi için “çerçeve anlaşması” olarak kabul edilen Ankara Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır.²⁹

2.1.1. Ankara Anlaşması

Türkiye'nin AET'ye resmi başvurusu sonrasında, 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Ortaklık Anlaşması imzalanmış; anlaşma 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın amacı Türkiye ekonomisi ve topluluğa üye devletlerin ekonomileri arasındaki farkı azaltmak; Türkiye'nin refah artışına destek olmak; Avrupa Topluluğu ve Türkiye vatandaşları arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmektir. Anlaşmanın 2. maddesince Türkiye ekonomisinin kalkınması ve yaşam standartlarının yükselmesi amacı ile oluşturulan Ankara Anlaşması'nda yürürlük süresi belirlenmemiştir.³⁰

İmzalanan Ortaklık Anlaşması, Türkiye'nin AET'ye üyeliğinin sağlanması için gerçekleştirilmesi gereken kurallar bütünü oluştururken, anlaşma neticesinde Türkiye'ye üç aşamalı bir yol haritası sunulmuştur.

1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması'nın imzalanması ile birlikte üç aşamalı yol haritasının birinci aşaması olan “hazırlık aşaması” başlamıştır. 10 yıl süren hazırlık aşamasında ana hedefler taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin aralıksız ve dengeli bir şekilde güçlendirilmesi gerektiği olmuştur.³¹ Türkiye ve AET arasındaki ekonomik farklılıkları azaltma amacı doğrultusunda AET tarafından Türkiye'ye mali krediler sağlanmış olup, Türkiye'nin kuru üzüm, incir, fındık gibi bazı tarım ürünleri ihracatında Türkiye'ye ayrıcalıklar tanınmıştır.³²

²⁹T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. Baskı, Ankara, Eylül 2007, s. 288

³⁰Süleyman Yaman KOÇAK, “Ankara Anlaşması'ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C. 16, S.2,2009 s. 134

³¹AKARSU, **a.g.e.**, s. 33

³²T.C. Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, **Türkiye-AB Tarım İlişkilerinde Dönüm Noktaları (1964–2009)**, Ankara, 2009, s. 15

Anlaşmanın imzalandığı tarih olan 1964 yılı ile Katma Protokolün oluşturduğu 1973 tarihleri arasındaki hazırlık aşaması Türkiye'ye herhangi bir mali yük getirmeyen, Türkiye'nin refah artışı sağlaması için kendisine finansman ve birtakım kolaylıklar sağlanan bir dönem olmuştur.

Ankara Anlaşması neticesinde ortaya konan hedeflerin incelenebilmesi ve taraflar arasındaki ilişkilerin düzgün işleyebilmesi amacı ile, taraflar arasında Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi ve Karma Parlamento Komitesi oluşturulmuştur. Daha sonra Ortaklık Komitesinde alınan bir kararla Gümrük Birliği ile ilgili Türkiye ve AB'nin arasındaki işbirliğini sağlamak amacı ile Gümrük Birliği İşbirliği Komitesi kurulmuştur.

Ortaklık Konseyi; Türkiye ve Topluluk ilişkilerini düzenleyen en temel karar organıdır. Ülkelerin arasındaki uyuşmazlıkları çözmek, Ankara Anlaşması'nda belirtilen hususlar çerçevesinde tavsiye niteliğinde görüş sunmak, gerçekleştirilen faaliyetleri incelemek ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi amacı ile tedbirler almak için kurulan Ortaklık Konseyi'nde her yıl Türkiye, AB Karma Parlamento Komisyonu'na rapor sunmaktadır.³³

Ortaklık Komitesi; Ortaklık Konseyine yardımcı olmak için oluşturulan bir komitedir. Ortaklık komitesinde tarım ve balıkçılık; iç pazar ve rekabet; ticaret, sanayi ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ürünleri; ekonomik ve parasal konular, sermaye hareketleri ve istatistik; yenilikçilik; bölgesel kalkınma, istihdam ve sosyal politika; ulaştırma, çevre ve enerji; gümrük, vergilendirme, uyuşturucu kaçakçılığı ve kara para aklaması gibi 8 alt komiteden oluşan komiteler bulunmakta ancak bu komitelerin karar alma gücü bulunmamaktadır.³⁴

³³DURA, ATİK, DUMRUL , **a.g.e.**, s. 575.

³⁴Avrupa Birliği Bakanlığı, "Ortaklık Komitesi", (Çevrimiçi), <https://www.ab.gov.tr/273.html>, 10.08.2017

Karma Parlamento Komisyonu ise Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin ve Avrupa Birliği Parlamentosu'nun eşit sayıdaki temsilcilerinde oluşmaktadır. Komisyon, Ortaklık Konseyinin sunduğu yıllık raporları tetkik etmekte ve TBMM ve Avrupa Birliği Parlamentosuna tavsiye kararlar verebilmektedir.³⁵

2.1.2. Katma Protokol

Ankara Anlaşması'nın Türkiye için uyguladığı yol haritasının ikinci aşaması olan ve "Geçiş Dönemi" nin başlangıcı olarak kabul edilen Katma Protokol, 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanmış, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Katma Protokolün yanında; İkinci Mali Protokol, AKÇT Yetki Alanına Giren Maddeler ile İlgili Anlaşma, Son Senet ve Uyum Protokolleri de imzalanmıştır.³⁶

İmzalanan Katma Protokolün yürürlüğe girmesi ile birlikte geçiş döneminin sonunda Ankara Anlaşması'nda da belirtildiği üzere Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi ve sermayenin serbest dolaşımı sağlanmıştır. Katma protokol gereğince topluluğun Türkiye'den yapacağı petrol ürünleri ithalatına kota uygulaması ve tekstil ürünleri ithalatında gümrük vergisi indirimlerinin 12 yıllık bir döneme yayılması istisnaları dışında Türk sanayi ürünlerinin Topluluk pazarına serbest girişi sağlanmıştır. Bunun yanında Türkiye'nin de sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini belirlenen süreler içerisinde kaldırması; Türkiye'nin tarım politikasının Topluluk tarım politikasına uyumlaştırılması ve Türkiye'nin Ortak Gümrük Tarifesine uyum sağlaması hususları kararlaştırılmıştır.³⁷

22 yıl süren "Geçiş Dönemi" süresince Türkiye "Hazırlık Dönemi"nde olduğu gibi AET'den kredi almaya ve finansman sağlamaya devam etmiştir. Yirmi iki yıllık geçiş dönemi süreci, Türkiye'nin iç politikada yaşadığı hükümet değişiklikleri, petrol

³⁵Avrupa Birliği Bakanlığı, "Karma Parlamento Komisyonu", (Çevrimiçi), <https://www.ab.gov.tr/271.html> , 10.08.2017

³⁶Rıdvan KARLUK, **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak**, İstanbul, Beta Yayınları, 2013, s. 53.

³⁷DURA, ATİK, DUMRUL, **a.g.e.**, s. 573.

krizi ve yaşanan askeri darbe ile demokrasinin sekteye uğraması neticesinde bazı dönemlerde sekteye uğramıştır. Askeri darbeden sonra Türkiye'nin demokrasisinin yeniden normalleşmeye başlaması ile birlikte 1980'li yılların ikinci yarısından sonra AET ile ilişkiler de normale dönmeye başlamıştır.

1987 yılında Türkiye, geçiş döneminin tamamlanmasını ve son dönem olan Gümrük Birliği'ne giriş sürecinin başlamasını beklemeden AET'ye üyelik başvurusunda bulunması ile birlikte ilişkiler daha da canlanmıştır.³⁸

Türkiye'nin tam üyelik için yapmış olduğu başvurudan sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu iki temel sebepten dolayı Türkiye'nin üyelik başvurusunu kabul etmemiştir. Türkiye'nin kabul edilmeme sebeplerinden biri, Topluluğun kendi iç bütünleşmelerini sağlamadan yeni bir üye kabul etmeyeceklerini ifade etmesidir. Yine topluluk, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda hâlâ tam olarak uyumsallaştırmayı sağlayamadığını, daha ilerlemesi gereken bir sürecin olduğunu belirtmiş; ancak Ortaklık Anlaşması kapsamında ilişkilerin geliştirilebileceğini de belirterek, Türkiye'nin AET kapılarını tam olarak kapamamıştır.³⁹ Tüm bu gelişmeler neticesinde AET ve Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin 1995 yılında nihai haline gelmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

2.1.3. Gümrük Birliği ve Sonrası

6 Mart 1995 yılında gerçekleştirilen Ortaklık Konseyi toplantısı ile birlikte, Türkiye'nin Ankara Anlaşması kapsamında çizilen yol haritasında ortaya konan son dönem başlamıştır.

³⁸Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi (1959 – 2017)", (Çevrimiçi), <https://www.ab.gov.tr/112.html> , 10.08.2017

³⁹Çağlar YILMAZ "Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Serbest Ticaret Anlaşmaları", İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 117

Gümrük Birliği'nin işleyişı 1996 yılında gerçekleştirilen Ortaklık Konseyi'nin 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile ortaya konmuş ve bu bağlamda karar; malların serbest dolaşımı, ortak ticaret politikası, yasal düzenlemeler ve kurumsal iş birliği hususları konularını kapsamıştır.⁴⁰

Gümrük Birliği Anlaşmasınca Türkiye'nin Ortak Gümrük Tarifesine tam uyum sağlaması, Topluluğun üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği Tercihli Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin 5 yıl içerisinde uyum sağlaması gerekliliği, Türkiye'nin tekstil ürünlerine uyguladığı kotaların kaldırılması, Türkiye'nin yasalarını topluluk müktesebatı ile uyumlaştırması, Türk firmaların ihracat gerçekleştirmesi için Türkiye'nin firmalara "CE" sertifikası, "ISO" belgeleri gibi standardizasyon belgelerinin oluşturulması zorunluluğu kararları alınmıştır. Anlaşma gereğince tarım ürünleri Gümrük Birliği kapsamına sokulmamış; işlenmiş tarım ürünleri için ise Türkiye'ye belirli korumalar sağlanmıştır.⁴¹

Ankara Anlaşması'nın üçüncü ve son aşaması olan Gümrük Birliği'nin imzalanması ve sonrasında yaşanan süreç; 1963 – 1995 yılları arasını kapsayan 30 yılı aşkın süreçten çok daha hızlı ve etkin ilerlemiştir. Gümrük Birliği sonrası dönem gerek Türkiye'nin ekonomik ve sosyal politikalarının Avrupa müktesebatı ile uyumlaştırılması gerekse Türk dış ticaretinin canlanması anlamında ve Avrupa Birliği ülkeleri ile daha yoğun ilişkilerin yaşandığı bir dönem olmuştur.

2.1.3.1 Lüksemburg Zirvesi

1997 tarihinde Lüksemburg'da gerçekleşen Avrupa Birliği'nin zirve toplantısında Gündem 2000 önerisi, ekonomik ve parasal birlik konuları ve AB'nin genişleme süreci ele alınmıştır.

⁴⁰KARLUK, a.g.e. s.75

⁴¹DURA, a.g.e. s. 588

Lüksemburg Zirvesinin en önemli sonuçlarından biri Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ülkelerinin tam üyelikleri için müzakereler başlatılmıştır. Lüksemburg Zirvesinde aday ülke statüsü tanıdığı ve tam üyelik müzakerelerini başlatacağını duyurduğu 10 ülke ile birlikte Avrupa Birliği en kapsamlı genişleme atılımlarından birini gerçekleştirmiştir.⁴² Ancak Avrupa Konseyi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik için yeterli şartları taşıdığı hususunu onaylanmasına rağmen gerçekleştirilen Zirve'de Türkiye tam üyelik müzakerelerinin başlatılması için yeterli görülmemiştir. Lüksemburg Zirvesinde Avrupa Birliği; Türkiye'nin reformlara devam etmesi, insan hakları standartların Avrupa Birliği ile uyumlaştırılması, azınlıklara saygı gösterilmesi, azınlıkların korunması, Yunanistan ile problemlerin giderilerek ilişkilerin iyileştirilmesi, Kıbrıs sorununun çözülmesi için Türkiye'nin katkıda bulunması tavsiyelerinde bulunmuş, bu sebeplerden dolayı tam üyelik müzakerelerine başlamadığını duyurmuştur.⁴³

Gerçekleştirilen Zirve'de aynı zamanda Türkiye için mali yardımların yapılması, Türkiye'nin idari sisteminin Avrupa Birliği müktesebatına uyumlaştırılması, Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi hususları da görüşülmüştür.⁴⁴

Türkiye, 1998 tarihinde Londra'da gerçekleştirilen Avrupa Konferansı'na AB Dönem Başkanlığını yürüten Birleşik Krallık tarafından davet edilmiş ancak Konferansa katılmamıştır. Hatta Türkiye, Lüksemburg Zirvesinde aday ülke olarak gösterilmemesi ve sergilenen adaletsiz tutumu gözler önüne sererek topluluk siyasi diyalogu durdurma kararı almıştır.⁴⁵ Aynı zamanda aday ülke olarak gösterilmesi için

⁴²AKARSU, a.g.e. s. 45

⁴³Ferhat AZNEVİ "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, 1 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Toplulukları Birliği Komisyonu'na tam üye sıfatıyla birlik üyeliğine katılması kararının; Avrupa Toplulukları Hukuku, Uluslararası Hukuk, Kıbrıs Cumhuriyeti ve KKTC İç Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Nezdinde Başvurulabilecek Yargı Yolları", **Ankara Barosu Dergisi**, C.68, S.3, 2010, s.225 - 226.

⁴⁴Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, "AB'nin Genişleme Sürecinde Türkiye" , (Çevrimiçi), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2312/abnin_genisleme_surecinde_turkiye , 21.06.2011,

⁴⁵Rıza ARSLAN, "Türkiye – Avrupa Birliği: Sancılı Gelişen İlişki", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 55, S.3,2000 s. 10

gerçekleştirmesi gereken adımların yer aldığı “Kıbrıs” başlığı ile ilgili olarak Türkiye; iki ayrı bildiri yayınlayarak Kıbrıs’ın aday ülke statüsüne alınmasının 1959/1960 tarihli Londra ve Zürih Garantör Anlaşmalarına aykırı olduğu, Kıbrıs hususunda AB’nin Yunanistan’ın tarafı olarak hareket ettiği ve eşitlikçilikten uzak bir tavır takındığını belirtmiştir.⁴⁶

Türkiye’nin Avrupa Konferansı’na katılmama ve Birlik ile ilişkilerini askıya aldığı açıklaması ile birlikte gerginleşen ilişkileri yatıştırmak adına Birlik üyesi ülkelerden açıklamalar gelmiş basında geniş yer bulmuştur. Türkiye’nin konferansa katılmama ve ilişkileri askıya alma kararı sonrası Miami Herald Gazetesi “*AB, Ret Kararı Konusunda Türkiye’yi Yatıştırmaya Çalışıyor*” başlığı ile, The Wall Street Journal Gazetesi “*Aldatılan Türkiye*” başlığı ile, Reuter “*NATO’lu Müttefikleri, Türkiye’den Kararını Gözden Geçirmesini İstediler*” başlığı ile, Salzburger Nachrichten “*AB, Türkiye’yi Diyaloğa Çağırıyor*” başlığı ile, Alman İkinci Televizyonu “*Türkiye’nin Avrupa ile Siyasi Diyaloğu Kesmesinden Sonra AB, Türkiye ile İlişkilerini Geliştirmek İstiyor*”⁴⁷ başlığı ile gerginleşen ilişkilere geniş yer verirken, Türkiye; basında yapılan geniş açıklamalara rağmen somut bir gelişme olmadığı için aynı tutumu korumuştur.

2.1.3.2. Helsinki Zirvesi

Türkiye’nin otuz beş yıldır Avrupa Birliği’ne giriş için gerçekleştirdiği girişimlerinden en önemli dönüm noktalarından biri olarak görülebilecek olan Helsinki Zirvesi; Lüksemburg Zirvesi sonucunda oluşan olumsuz gelişmelerin ortadan kalkması ile birlikte 1998 tarihinde gerçekleşmiştir.

⁴⁶T.C. Dış İşleri Bakanlığı, “Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının, AB Lüksemburg Kararı ile İlgili Açıklaması, 14 Aralık 1997”, (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanliginin-ab-luksemburg-karari-ile-ilgili-aciklamasi-14-aralik-1997.tr.mfa> , 7.08.2017

⁴⁷T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Dış Basında Avrupa Birliği ve Lüksemburg Zirvesi (16 – 18 Aralık 1997), 3. Cilt, Ankara, 1997, s.1 - 15

Lüksemburg Zirvesi'nden Helsinki Zirvesi'ne hızla normalleşme sürecine girilmesinin sebepleri; AB'nin barışı sağlamak adına Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden biri olan Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmek istemesi, NATO'dan bağımsız olarak kurulması planlanan ortak savunma yapısında jeopolitik önemi olan Türkiye'nin yapının dışarısında kalmasının tehlikeli olacağı düşüncesi, Türkiye'deki siyasi iktidarın Lüksemburg Zirvesi dönemindekinden daha istikrarlı olarak algılanması, Avrupa Birliği ile ilişkilerde Türkiye'nin önündeki en büyük siyasi engellerden Yunanistan ile Türkiye'de yaşanan depremlerin de etkisi ile ilişkilerin yumuşamaya başlaması, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi alanda almış olduğu kararlar etkili olmuştur.⁴⁸

10 - 11 Aralık 1998 tarihlerinde toplanan Helsinki Zirvesi ile birlikte Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne oy birliği ile adaylığı kabul edilmiş, ancak tam üyelik görüşmelerinin “Kopenhag Kriterleri”nin yerine getirildikten sonra başlayacağı kararı alınmıştır.

Helsinki Zirvesi sonucunda Türkiye ile ilgili olarak aşağıdaki kararlar alınmıştır:

Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu'nun ilerleme raporunda işaret ettiği gibi, Türkiye'de yaşanan olumlu gelişmeleri ve Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum konusunda gerçekleştirdiği reformları memnuniyetle karşılamaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği'ne aday diğer devletlere uygulananlar ile aynı kriterlerde Birliğe katılma hakkına haiz bir aday devlettir. Diğer aday ülkeler gibi Türkiye mevcut bulunan Avrupa Stratejisi'ne uygun olarak, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik katılım öncesi stratejisinden faydalanacaktır. Bu kapsam içerisinde insan hakları ile 4 ve 9(a) sayılı paragraflarda belirtilen konular başta olmak

⁴⁸Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, “Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi ve Türkiye”, (Çevrimiçi), http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/05703675-032f-40d4-b4bd-3adde8c16784/Helsinki_Zirvesi_ve_Turkiye.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=05703675-032f-40d4-b4bd-3adde8c16784, 7.08.2017

üzere Kopenhag Kriterlerinde bulunan siyasi kriterleri karşılamak için ilerleme kaydetmesi ile birlikte daha fazla siyasi diyalog mümkün olacaktır. Türkiye, Topluluk programları ile ajanslarına ve katılım süreci bağlamında diğer aday devletler ile birlikte Birlik içerisinde gerçekleştirilen toplantılara katılma hakkına sahip olacaktır. Avrupa konseyi, Avrupa Birliği'ne aday 13 devleti tek bir çerçevede içeren katılım sürecinin kapsayıcı önemini teyit etmektedir. Birliğe aday ülkeler, adaylıktan üyeliğe geçen süreçte eşit bir temelde değerlendirilmektedir. Aday ülkeler, Avrupa Birliği'nin gerçekleştirdiği anlaşmalarda ifade edilen bütün değerleri ve amaçları paylaşmalıdır. Bu açıdan Avrupa Konseyi, oluşabilecek muhtemel anlaşmazlıkların Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak barışçıl bir şekilde çözülmesi ilkesini vurgulamaktadır. Aynı zamanda aday devletlerin sınır anlaşmazlıkları ve diğer devletler ile yaşadıkları problemleri çözmeleri için her türlü çabayı göstermelerini istemektedir. Eğer aday ülkeler yaşadıkları problemleri çözme hususunda gereken çabayı gösterir ve bunda başarılı olamazlar ise, ilgili anlaşmazlığı Uluslararası Adalet Divanı'na göndermelidir. Avrupa Konseyi Kopenhag kriterlerine uyum gösterilmesini, aday ülkelerin üyelik müzakerelerinin açılması ve üye olarak Birliğe katılımın ön şartı olduğunun vurgulamaktadır.⁴⁹

Helsinki Zirvesinde aday ülke statüsü kazanması ile birlikte Türkiye; Avrupa Birliği müktesebatına uyum için gösterdiği çabayı artırmayı, Kopenhag Kriterlerine uymayı, insan hakları, temel hak ve özgürlükler gibi konularda daha fazla siyasi diyalog içerisinde olmayı taahhüt etmiş sayılmaktadır. Aynı zamanda zirvede alınan kararlar neticesinde Türkiye; topluluk programlarına katılma, reformların hızlandırılması amacı ile gerçekleştirilen katılım öncesi stratejisinden yararlanma ve aday ülke statüsündeki diğer ülkelerle birlikte Birlik arasında gerçekleştirilen toplantılara katılma hakkını elde etmiştir.

⁴⁹Dış İşleri Bakanlığı, "Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999)", (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa> , (08.08.2017)

2.1.3.3. Kopenhag Zirvesi

1993 tarihinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi ile birlikte, Avrupa Birliği'ne katılmak isteyen üçüncü ülkelerin yerine getirmesi gereken üç temel koşul belirlenmiş ve karara bağlanmıştır. Belirlenen bu kriterler; siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi kriterleridir.

Kopenhag Zirvesi ile birlikte belirlenen kriterler içerisinde siyasi kriterler; insan haklarının benimsenmesi, azınlık haklarına saygı, hukukun üstünlüğünün korunması olurken, ekonomik kriterler; istikrarlı bir piyasa ekonomisi sağlamak ve küresel rekabete ayak uydurabilecek dış ticaret kapasitesine uyum sağlamak, topluluk mevzuatının benimsenmesi ilkesi ise; ekonomik, parasal ve siyasi birlik de içerisinde olmak üzere AB müktesebatına uyum sağlamak olarak benimsenmiştir.⁵⁰ Kopenhag kriterleri ile birlikte Birliğe aday ülkeler demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, AB mevzuatı ile uyumlaşmayı, ekonomik, parasal ve siyasal birleşmeyi taahhüt etmiş kabul edilmektedir.

2002 yılının Aralık ayında gerçekleşen Kopenhag Zirvesi ile Türkiye'nin 1993 tarihinde kararı alınan Kopenhag Kriterleri'ne uyum durumu değerlendirilmiştir. Zirvesi öncesi yabancı basında Türkiye'nin katılımı ile ilgili, Türkiye - Avrupa Birliği ilişkilerinin Zirve ile birlikte hızla normalleşme sürecine girdiği dikkat çekmektedir. 12 Aralık 2002 tarihinde Financial Times Deutschland Gazetesinde "Türkiye Avrupa'ya Atağa Hazırlanıyor", Die Welt Gazetesinde ise "Türkiye Reformları Kararlılıkla Sürdürmek İstiyor"⁵¹ haberleri ile Türkiye'nin ilişkileri hızla normalleştirmek istemesindeki kararlılık vurgulanmıştır.

⁵⁰Avrupa Birliği Bakanlığı, "22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi", (Çevrimiçi), <http://www.ab.gov.tr/302.html> , 8.08.2017

⁵¹Avrupa Birliği Bakanlığı, "2002-12-16 Alman Basımında Kopenhag Zirvesi "(Çevrimiçi), <http://www.ab.gov.tr/21124.html> , 08.08.2017

Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmesi ile birlikte Türkiye ile müzakerelerin başlangıç tarihinin 2004 yılının Aralık ayında Brüksel'de karara bağlanması kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin Kopenhag Zirvesinde beklentisi müzakerelerin 2003 yılında başlamış olması iken dönemin AB Dönem Başkanı aynı zamanda Danimarka Başbakanı Anders Fogh Rasmussen teknik olarak 2003 yılında müzakerelerin başlamasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁵²

2.1.3.4. Brüksel Zirveleri

17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de AB devlet başkanları ve Türkiye'nin katılımı ile gerçekleşen Brüksel Zirvesinde, üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlamasına karar verilmiştir. Genişleme, terör, 2007 – 2013 mali çerçeve, özgürlük, güvenlik ve adalet alanı: 2005-2012 AB uyuşturucu stratejisi, dış ilişkiler ve diğer konuların görüşüldüğü Zirvenin genişleme bölümünde Türkiye'ye geniş yer verilmiştir.⁵³

Zirve'de alınan kararların 17. Maddesi gereği Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğinin Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı raporla kararlaştırılması halinde Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılacağına karar verilmiştir. 18. Maddede AB Konseyi Türkiye'nin reform sürecinde kaydettiği ilerlemenin memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiş; 19. Maddede ise Türkiye'nin Ankara Antlaşması'nın uyarlanmasına yönelik Protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir. Zirve'de alınan kararların 20. Maddesi gereği, Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerinde geliştirdiği iyi ilişkileri ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde yer alan anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesine uygun olarak çözümlenmemiş sınır anlaşmazlıklarını çözüme yönelik tavrının memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir.⁵⁴

⁵²Abdullah DİNÇKOL, "Kopenhag Kriterlerinin Türk Pozitif Hukukuna Etkileri", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, S.10,2006, s. 32

⁵³Asmar JAMİ "Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi ve Üyelik Önerileri", Ankara, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 29

⁵⁴Avrupa Birliği Bakanlığı, "16-17 Aralık 2004 Avrupa Birliği Konseyi Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi" (Çevrimiçi), <http://www.ab.gov.tr/300.html> , 08.08.2017

2.1.3.5. Müzakere Çerçeve Belgesi ve Müzakere Süreci

3 Ekim 2015 tarihinde Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri başlayarak Müzakere Çerçeve Belgesi kabul edilmiştir. Müzakereler; Kopenhag siyasi kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi, AB müktesebatının (*Acquis Communautaire*) uygulanması, sivil toplum ile ilişkilerin güçlendirilmesi unsurları temel alınarak yürütülmektedir. Müzakere Çerçeve Belgesine göre AB'ye katılım müzakereleri 35 fasıldan oluşmaktadır.

Türkiye ve AB arasındaki müzakere fasılları aşağıdaki gibidir:

- Malların Serbest Dolaşımı
- İşçilerin Serbest Dolaşımı
- İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi
- Sermayenin Serbest Dolaşımı
- Kamu Alımları
- Şirketler Hukuku
- Fikri Mülkiyet Hukuku
- Rekabet Politikası
- Mali Hizmetler
- Bilgi Toplumu ve Medya
- Tarım ve Kırsal Kalkınma
- Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı
- Balıkçılık
- Taşımacılık Politikası
- Enerji
- Vergilendirme
- Ekonomik ve Parasal Politika
- İstatistik
- Sosyal Politika ve İstihdam

- İşletme ve Sanayi Politikası
- Trans-Avrupa Şebekeleri
- Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
- Yargı ve Temel Haklar
- Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
- Bilim ve Araştırma
- Eğitim ve Kültür
- Çevre
- Tüketicinin ve Sağlığın Korunması
- Gümrük Birliği
- Dış İlişkiler
- Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları
- Mali Kontrol
- Mali ve Bütçesel Hükümler
- Kurumlar
- Diğer Konular⁵⁵

Müzakere sürecinde fasıllar AB Konseyi'nin belirlediği kriterleri Türkiye'nin yerine getirme durumuna göre açılmaktadır. AB Konseyinde bir üyenin dâhi olumsuz görüşü fasılların açılması ve kapanması hususunu etkilemektedir. Aynı zamanda Müzakere Çerçeve Belgesi Müzakere Usullerinin 23. Maddesi gereğince AB Komisyonu, Türkiye'nin bütün fasıllardaki kaydettiği ilerlemeleri yakından izlemekte, Müzakerelere ilişkin karar sürecinde izlemeler sonucundaki değerlendirmeler dikkate almaktadır.⁵⁶

⁵⁵Yusuf SAYIN, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakereleri ve Müzakere Fasılları" **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, C.19, S.2, 2016 s. 56

⁵⁶Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler" (Çevrimiçi), <https://www.ab.gov.tr/46229.html> , 09.08.2017

AB ile müzakere sürecinde hâli hazırda 16 fasıl açılmış (İşletme ve Sanayi Politikası, İstatistik, Mali Kontrol, Trans – Avrupa Ağları, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, Şirketler Hukuku, Fikri Mülkiyet Hukuku, Bilgi Toplumu ve Medya, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Vergilendirme, Çevre, Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı, Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, Ekonomik ve Parasal Politika, Mali ve Bütçesel Politikalar), 12 Haziran 2016 tarihinde Bilim ve Araştırma faslı ise geçici olarak kapatılmıştır.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ise İşçilerin Serbest Dolaşımı, Enerji, Yargı ve Temel Haklar, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, Eğitim ve Kültür, Dış Güvenlik ve Savunma Politikası fasıllarından oluşan 6 faslın ilerleme kaydetmesini tek taraflı olarak bloke ettiğini açıklamıştır. GKRY İkili ilişkilerin normalleşmesi şartına bağlı olarak fasılların tekrar açılabilceğini belirtmiştir.

AB Konseyinde Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Gümrük Birliği ve Dış İlişkiler fasıllarından oluşan 8 faslın görüşmeleri ise 11 Aralık 2006 tarihli Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nin kararı ile askıya alınmıştır.⁵⁷

2.2. TÜRKİYE’NİN AB İLE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

Türkiye ve AB'nin siyasi ilişkileri, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurduğu 1959 yılından bu yana inişli çıkışlı bir seyir izlese de iktisadi ilişkileri her geçen yıl artmıştır. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dâhil olması ile daha da yoğunlaşan iktisadi ilişkiler ile AB ve Türkiye'yi önemli iktisadi partnerler haline getirmiştir.

⁵⁷Avrupa Birliği Bakanlığı, “Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum” (Çevrimiçi), <http://www.ab.gov.tr/65.html> , 09.08.2017

Avrupa Birliği'nin 2012 yılından bu yana AB'ye üye olmayan ülkelere gerçekleştirildiği ihracata Tablo 1'de bakıldığında, Türkiye'nin AB'nin toplam ihracatında önemli bir partner olduğu gözlemlenmektedir.

**Tablo 1: Avrupa Birliği'nin En Fazla İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler
(2012 - 2016)**

Birim: Milyon €	2012	2012 Pay %	2013	2014	2015	2016	2015 -2016 Değişim %	2016 Pay %
ÜLKELER								
ABD	293.475	17,4%	289.313	311.550	371.288	362.114	-2,5%	20,8%
ÇİN	144.227	8,6%	148.115	164.623	170.357	169.884	-0,3%	9,7%
İSVİÇRE	133.619	7,9%	169.142	140.286	150.510	142.372	-5,4%	8,2%
TÜRKİYE	75.491	4,5%	77.623	74.719	78.965	77.974	-1,3%	4,5%
RUSYA	123.469	7,3%	119.449	103.225	73.747	72.386	-1,8%	4,2%
JAPONYA	55.663	3,3%	54.016	53.306	56.532	58.067	2,7%	3,3%
NORVEÇ	49.930	3,0%	50.080	50.168	48.781	48.363	-0,9%	2,8%
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	37.172	2,2%	44.606	42.732	48.452	45.780	-5,5%	2,6%
GÜNEY KORE	37.815	2,2%	39.910	43.188	47.794	44.136	-7,7%	2,5%
HİNDİSTAN	38.595	2,3%	35.959	35.636	38.135	37.764	-1,0%	2,2%
KANADA	31.407	1,9%	31.591	31.644	35.140	35.204	0,2%	2,0%
HONG KONG	33.699	2,0%	35.706	34.733	35.331	34.991	-1,0%	2,0%
SUUDİ ARABİSTAN	30.091	1,8%	33.643	35.099	40.179	33.909	-15,6%	1,9%
MEKSİKA	27.972	1,7%	27.401	28.428	33.613	33.877	0,8%	1,9%
A VUSTRALYA	33.933	2,0%	32.051	29.560	31.494	32.415	2,9%	1,9%
SİNGAPUR	30.416	1,8%	29.129	28.391	29.844	31.474	5,5%	1,8%
BREZİLYA	39.684	2,4%	39.884	36.928	34.544	30.908	-10,5%	1,8%
GÜNEY AFRİKA	25.580	1,5%	24.481	23.318	25.432	22.977	-9,7%	1,3%
İSRAİL	17.058	1,0%	16.930	16.972	18.936	21.105	11,5%	1,2%
FAS	16.943	1,0%	17.288	18.201	18.141	20.802	14,7%	1,2%
DİĞER ÜLKELER	408.688	24,3%	420.052	400.754	402.738	387.165	-3,9%	22,2%
AB'NİN AB ÜYESİ OLMAYAN ÜLKELERE TOPLAM İHRACATI	1.684.928	100%	1.736.371	1.703.460	1.789.953	1.743.667	-2,6%	100%

Kaynak:EUROSTAT, "International Trade In Goods Database", (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 06.05.2017

2016 yılında AB'nin 1,7 Trilyon Euro değerindeki ihracatının %20,8'i 362 Milyar Euro ihracat değeri ile ABD'ye gerçekleştirdiği görülmektedir. Türkiye ise

AB'nin en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkeler arasında dördüncü sırada yer almaktadır. 2012 yılından beri AB'nin Türkiye'ye ihracatına bakıldığında, 2012 yılında yaklaşık 75,5 Milyar Euro değerinde gerçekleşen ihracatın, 2013 yılında 77,6 Milyar Euro'ya çıktığı, 2014 yılında 74,7 Milyar Euro'ya gerilediği gözlemlenmektedir. 2015 yılında yaklaşık 79 Milyar Euro'ya kadar çıkan ihracatın, 2016 yılı sonu itibari ile yaklaşık 78 Milyar Euro'ya gerilediği görülmektedir. AB'nin 2016 yılında gerçekleştirdiği 1,7 Trilyon Euro değerindeki ihracatı içerisinde Türkiye %4,5 pay almıştır. 2016 yılında AB'nin Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracat 2015 yılına göre %1,3 gerilemiştir.

AB'nin ihracatı içerisinde Türkiye'nin payının 2012 yılından bu yana değişiklik göstermediği gözlemlenmektedir. Ancak 2012 yılında AB'nin en önemli ihracat gerçekleştirdiği ülkeler arasında; ABD, Çin, İsviçre ve Rusya'dan sonra beşinci sırada olan Türkiye, 2015 yılında Rusya'nın önüne geçerek dördüncü sıraya yükselmiştir.

Avrupa Birliği'nin Tablo 2'de AB'ye üye olmayan ülkelere yaptığı ithalata bakıldığında ise 2016 yılında 1,7 Trilyon Euro değerinde gerçekleşen ithalatın %20,2'si Çin tarafından gerçekleştirilmektedir. 2016 yılında AB'nin Çin'den gerçekleştirdiği ithalat %1,7 oranında gerileyerek yaklaşık 345 Milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

Türkiye, AB'nin en fazla ithalat gerçekleştirdiği ülkeler arasında beşinci sırada yer almaktadır. 2012 yılından bu yana AB'nin Türkiye'den ithalatına bakıldığında, 2012 yılında 48,8 Milyar Euro değerinde gerçekleşen ithalat, yıllar içerisinde artan bir seyir izlemiştir. AB'nin Türkiye'den ithalatı 2013 yılında yaklaşık 50,7 Milyar Euro, 2014 yılında 54,4 Milyar Euro, 2015 yılında yaklaşık 61,7 Milyar Euro, 2016 yılında ise 2015 yılına göre %8,3 oranında artarak yaklaşık 66,8 Milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

Türkiye, 2012 yılında AB'nin AB üyesi olmayan ülkeler içerisinde en fazla ithalat gerçekleştirdiği altıncı ülke iken; 2016 yılı itibari ile Norveç'i geride bırakarak beşinci sıraya yükselmiştir. Türkiye'nin 2012 yılında AB'nin toplam ithalatı içerisindeki payı %2,7 oranında iken, 2016 yılı sonu itibari ile payı %3,9'a yükselmiştir.

**Tablo 2: Avrupa Birliği'nin En Fazla İthalat Gerçekleştirdiği Ülkeler
(2012 – 2016)**

Birim: Milyon €	2012	2012 Pay %	2013	2014	2015	2016	2015 -2016 Değişim %	2016 Pay %
ÜLKELER								
ÇİN	292.122	16,2%	280.150	302.519	350.845	344.840	-1,7%	20,2%
ABD	209.304	11,6%	199.137	209.318	249.240	249.034	-0,1%	14,6%
İSVİÇRE	105.900	5,9%	94.532	96.560	102.362	121.752	18,9%	7,1%
RUSYA	215.131	12,0%	206.972	182.418	136.409	118.752	-12,9%	6,9%
TÜRKİYE	48.822	2,7%	50.657	54.445	61.663	66.771	8,3%	3,9%
NORVEÇ	99.843	5,6%	89.559	85.107	74.156	63.280	-14,7%	3,7%
GÜNEY KORE	38.014	2,1%	35.837	38.772	42.365	41.629	-1,7%	2,4%
HİNDİSTAN	37.528	2,1%	36.843	37.178	39.464	39.316	-0,4%	2,3%
VİETNAM	18.622	1,0%	21.255	22.220	29.986	33.101	10,4%	1,9%
BREZİLYA	38.011	2,1%	33.330	31.196	31.154	29.477	-5,4%	1,7%
KANADA	30.292	1,7%	27.242	27.433	28.311	29.143	2,9%	1,7%
TAYVAN	22.642	1,3%	22.128	23.211	25.567	25.919	1,4%	1,5%
GÜNEY AFRİKA	20.514	1,1%	15.560	18.513	19.398	22.923	18,2%	1,3%
MALEZYA	18.788	1,0%	18.354	19.654	22.752	21.854	-3,9%	1,3%
TAYLAND	16.986	0,9%	17.030	18.471	19.575	20.278	3,6%	1,2%
MEKSİKA	19.532	1,1%	17.515	17.987	19.491	19.925	2,2%	1,2%
SİNGAPUR	21.559	1,2%	17.623	16.887	18.957	19.462	2,7%	1,1%
SUUDİ ARABİSTAN	34.641	1,9%	30.139	28.716	21.376	19.109	-10,6%	1,1%
HONG KONG	10.542	0,6%	10.171	10.819	14.250	18.211	27,8%	1,1%
BANGLADEŞ	9.896	0,6%	10.898	12.373	15.147	16.393	8,2%	1,0%
DİĞER ÜLKELER	490.068	27,2%	452.509	439.071	407.717	389.671	-4,4%	22,8%
AB'NİN AB ÜYESİ OLMAYAN ÜLKELERDEN TOPLAM İTHALATI	1.798.757	100%	1.687.440	1.692.867	1.730.186	1.710.838	-1,1%	100%

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 06.05.2017

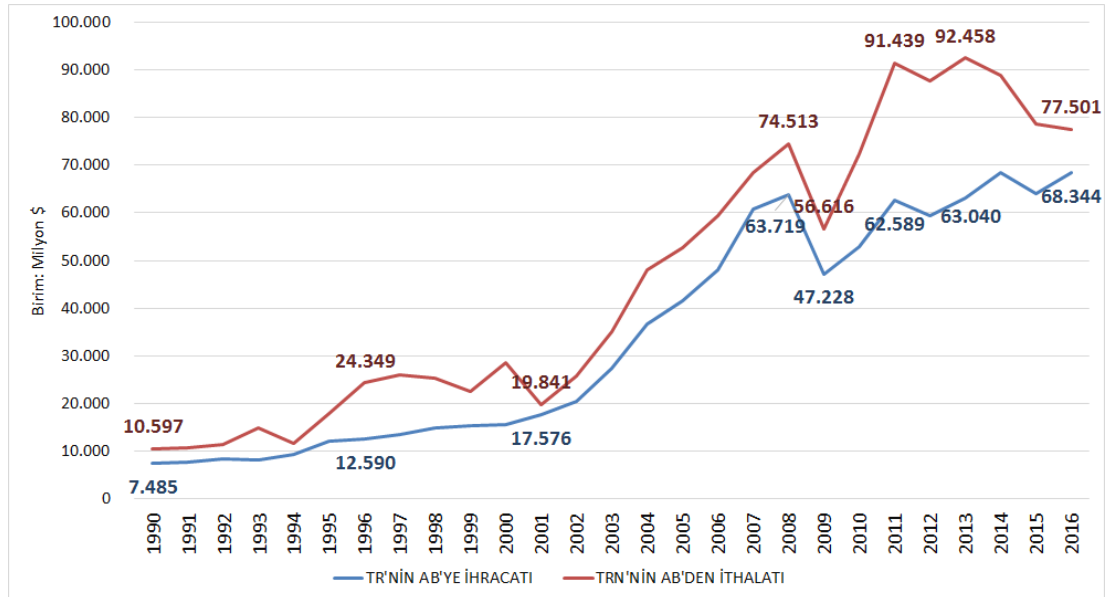
2.2.1. Türkiye AB Dış Ticareti

Türkiye'nin AB'ye ihracat ve ithalatı grafik üzerinden birlikte değerlendirildiğinde, ihracat ve ithalatın hemen hemen aynı dönemlerde artış ve gerileme yaşandığı gözlemlenmektedir. 1990 yılında Türkiye'nin AB'ye ihracatı yaklaşık Grafik 1'de ifade edildiği üzere 7,5 milyar Dolarken, ithalat ise yaklaşık 10,6 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Grafik 1'de görüleceği üzere Türkiye'nin 1996 tarihinde Gümrük Birliği'ne katılımının yürürlüğe girişi ile birlikte ihracat ve ithalatta bir sıçrama yaşanmıştır. 2001 tarihine kadar yükseliş eğiliminde olan ihracat ve ithalat Türkiye'de gerçekleşen ekonomik krizin de etkisi ile gerilemiş; ancak 2002 yılı ile birlikte 2009 tarihinde gerçekleşen küresel krizin etkisi ile birlikte gerilemiştir.

2009 tarihinde Türkiye'nin AB'ye ihracatı 63,7 milyar Dolardan 47,7 milyar Dolara, AB'den ithalat ise 74,5 milyar Dolardan 56,6 milyar Dolara gerilemiştir.

Grafik 1: Türkiye'nin AB'ye İhracatı ve AB'den İthalatı (1990 – 2016)

Kaynak: TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, 06.05.2017

2009 tarihinde gerçekleşen küresel ekonomik krizin etkilerinin azalması ile birlikte 2013 yılına kadar ihracat ve ithalat zirveye ulaşmış; 2013 yılında ise AB'den ithalat, AB'den gerçekleştirilen ithalatta tarihin en yüksek seviyesi değerindeki yaklaşık 92,5 milyar Dolara ulaşmıştır. Aynı tarihte AB'ye ihracat 63 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2013 – 2016 yılları arası ise AB'ye gerçekleştirilen ihracatın artış eğiliminde olduğu gözlemlenirken, AB'den ithalat ise 3 yıllık süreçte 15 milyar Dolar azalarak 77,5 milyar Dolara düşmüştür.

2.2.1.1 Türkiye'nin AB'ye İhracatı

Türkiye'nin Avrupa ülkelerine ihracatı Türkiye'nin Gümrük Birliği Anlaşması gerçekleştirdiği tarihe tekabül eden 1995 yılı ile birlikte belirgin bir artış göstermiş; Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Danimarka, İrlanda, İngiltere, Yunanistan, Portekiz, İspanya ve 1995 yılında Birliğe dördüncü genişleme dalgası ile yeni katılan Avusturya, Finlandiya ve İsveç'ten oluşan 15 üye devlete gerçekleştirilen ihracat 1995 yılı sonu itibari ile %28,3 artarak 11 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

1996 yılı sonunda ise henüz 15 üyesi bulunan Avrupa Birliği'ne ihracatımız %4,3 artarak 11,5 milyar Dolar, 1997 yılında %6 artarak 12,2 milyar Dolar, 1998 yılında %10,2 artarak 13,5 milyar Dolar, 1999 yılında %6,3 artarak 14,5 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2000 yılında AB'ye ihracat artışımızda bir gerileme olsa da ihracat %1,1 oranında artarak 14,5 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2001 yılında 16,1 milyar Dolara yükselen ihracat 2002 yılında %14,5 oranında artarak yaklaşık 18,5 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2003 yılında ise AB'ye ihracat %32,6 oranında artarak yaklaşık 24,5 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiş, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişinin üzerinden henüz 7 yıl geçmesine rağmen, Türkiye'nin AB'ye ihracatında yaklaşık 12 milyardan 24,5 milyar Dolara iki kattan fazla gerçekleşen bir sıçrama gözlemlenmiştir.

Tablo 3: Türkiye'nin AB'ye İhracatı (1990 - 2016)

Birim: Milyon \$	AB - 15 (AT, BE, DE, DK, ES, FL, FR, GB, GR, IE, IT, LU, NL, PT, SE)	Değişim %	AB - 25 (AT, BE, CY, CZ, DE, DK, EE, ES, FI, FR, GB, GR, HU, IE, IT, LT, LU, LV, MT, NL, PL, PT, SE, SI, SK)	Değişim %	AB - 27 (AT, BE, BG, CY, CZ, DE, DK, EE, ES, FI, FR, GB, GR, HU, IE, IT, LT, LU, LV, MT, NL, PL, PT, RO, SE, SI, SK)	Değişim %	AB - 28 (AT, BE, BG, CY, CZ, DE, DK, EE, ES, FI, FR, GB, GR, HR, HU, IE, IT, LT, LU, LV, MT, NL, PL, PT, RO, SE, SI, SK)	Değişim %
YILLAR								
1990	7.177	N/A	7.392	N/A	7.485	N/A	7.485	N/A
1991	7.348	2,4%	7.603	2,9%	7.784	4,0%	7.784	4,0%
1992	7.934	8,0%	8.232	8,3%	8.477	8,9%	8.477	8,9%
1993	7.598	-4,2%	8.035	-2,4%	8.272	-2,4%	8.287	-2,2%
1994	8.636	13,7%	9.080	13,0%	9.389	13,5%	9.408	13,5%
1995	11.078	28,3%	11.722	29,1%	12.207	30,0%	12.232	30,0%
1996	11.551	4,3%	12.092	3,2%	12.563	2,9%	12.590	2,9%
1997	12.248	6,0%	12.900	6,7%	13.435	6,9%	13.471	7,0%
1998	13.500	10,2%	14.128	9,5%	14.809	10,2%	14.837	10,1%
1999	14.352	6,3%	14.922	5,6%	15.424	4,2%	15.454	4,2%
2000	14.510	1,1%	15.086	1,1%	15.664	1,6%	15.688	1,5%
2001	16.118	11,1%	16.854	11,7%	17.546	12,0%	17.576	12,0%
2002	18.459	14,5%	19.468	15,5%	20.415	16,4%	20.458	16,4%
2003	24.484	32,6%	25.899	33,0%	27.394	34,2%	27.479	34,3%
2004	32.589	33,1%	34.451	33,0%	36.581	33,5%	36.699	33,6%
2005	35.872	10,1%	38.400	11,5%	41.365	13,1%	41.533	13,2%
2006	40.946	14,1%	44.016	14,6%	47.935	15,9%	48.149	15,9%
2007	50.081	22,3%	54.694	24,3%	60.399	26,0%	60.754	26,2%
2008	51.782	3,4%	57.251	4,7%	63.390	5,0%	63.719	4,9%
2009	39.369	-24,0%	43.426	-24,1%	47.013	-25,8%	47.228	-25,9%
2010	44.363	12,7%	48.589	11,9%	52.685	12,1%	52.934	12,1%
2011	52.248	17,8%	57.846	19,1%	62.347	18,3%	62.589	18,2%
2012	49.424	-5,4%	55.017	-4,9%	59.198	-5,1%	59.398	-5,1%
2013	52.025	5,3%	58.251	5,9%	62.838	6,1%	63.040	6,1%
2014	56.295	8,2%	63.179	8,5%	68.227	8,6%	68.514	8,7%
2015	53.004	-5,8%	59.255	-6,2%	63.747	-6,6%	63.998	-6,6%
2016	56.547	6,7%	63.011	6,3%	68.066	6,8%	68.344	6,8%

Kaynak: TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 06.05.2017

2005 yılında Türkiye'nin AB'ye ihracatı %11,5 oranında artarak 38,4 milyar Dolar, 2006 yılında ise %14,6 oranında artarak 44 milyar Dolara ulaşmıştır. 2007 yılında ise Avrupa Birliği'nin altıncı genişleme dalgası gerçekleşmiş, Bulgaristan ve Romanya'nın katılımları ile birlikte AB'ye üye devlet sayısı 27'ye yükselmiştir. 2007 yılında 27 üyesi bulunan AB'ye Türkiye'nin ihracatı iki yeni üyenin de Gümrük Birliği'ne katılımı ile birlikte Tablo 3'te belirtildiği gibi %24,3 oranında artarak yaklaşık 55 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2008 yılında AB'ye ihracat %4,7 oranında artarak 57,2 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiş, 2009 yılında ise 1993 yılından itibaren ilk defa AB'ye ihracatta gerileme gözlemlenmiştir. 2008 yılında ABD'de gerçekleşen finansal kriz ABD'nin en büyük dış ticaret partneri konumundaki Avrupa Birliği'ni de etkilemiş, Euro Bölgesi tarihinin en büyük ekonomik kayıplarından birini yaşayarak %4,1 oranında küçülmüştür.⁵⁸

Gerçekleşen küresel finans krizinin etkisi ile birlikte Avrupa Birliği'nde bir pazar daralması yaşanmış ve 2009 yılında Türkiye'nin 27 üyesi bulunan AB'ye ihracatı %24,5 oranında gerileyerek 43,4 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Küresel finans krizi kısmen de olsa 2010 yılında da etkilerini gösterse de ilgili yılda Türkiye'nin AB'ye ihracatı bir önceki yıla göre %11,9 oranında artarak yaklaşık 48,6 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiş, 2011 yılında ihracat %19,1 oranında artarak yaklaşık 57,5 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2011 yılında gerçekleşen ihracat rakamı ile birlikte en son 2008 yılında 57,2 milyar Dolar değerinde gerçekleşen ihracat tekrar aşılarak, 2009 yılında ihracatta yaşanan gerileme telafi edilmiştir. 2012 yılında ise AB'ye ihracat bir önceki yıla göre %4,9 oranında gerileyerek 55 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

⁵⁸T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Küresel Krizin AB Üyesi Ülke Ekonomilerine Etkileri ve Gelecek Döneme İlişkin Beklentiler**, Ankara, 2011, s. 1

2013 yılında ise Avrupa Birliği'nin yedinci ve son genişleme dalgası ile birlikte Hırvatistan'ın AB'ye üyeliği kabul edilmiş, 2013 yılı itibariye 28 üyesi bulunan AB'ye Türkiye'nin ihracatı %6,1 oranında artarak 63 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2014 yılında AB'ye ihracat %8,7 oranında artarak 68,5 milyar Dolar, 2015 yılında %6,6 oranında gerileyerek yaklaşık 64 milyar Dolar, 2016 yılında ise Türkiye'nin AB'ye ihracatı bir önceki yıla göre %6,8 oranında artarak 68,3 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2014 yılında ise Avrupa Birliği'nin beşinci ve en büyük genişleme dalgası ile Birliğe on yeni devlet katılmıştır. 2014 yılında Türkiye'nin yeni üyeleri ile 25 üyeden oluşan Avrupa Birliği'ne ihracatında büyük bir artış gözlemlenmiştir. Estonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovakya, Slovenya, Malta, Macaristan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB'ye üyeliği ile birlikte Türkiye'nin 2004 yılında AB'ye ihracatı %33 oranında artarak 34,4 milyar Dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin 28 üyesi bulunan Avrupa Birliği'ne ihracatının 1990 – 2016 yılları arasındaki 26 yıllık süreçte 7 milyar Dolardan 68 milyar Dolara çıkarak %813 arttığı gözlemlenmektedir.

2.2.1.1.1. Türkiye'nin AB İçerisinde En Fazla İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler

2016 yılında 142,5 milyar Dolar değerinde ihracat gerçekleştiren Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ihracatına bakıldığında, AB'nin 68,3 milyar Dolarlık ihracat değeri ile Türkiye toplam ihracatından %48 pay aldığı gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin AB'ye son 5 yıllık ihracatına bakıldığında ise en fazla ihracat gerçekleştirilen ülkenin yaklaşık 14 milyar Dolarlık ihracat değeri ile Almanya olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı 2016 yılında bir önceki yıla göre %4,3 oranında artmıştır. Almanya, Türkiye'nin toplam ihracatından 2016 yılında %9,8 oranında pay almıştır. Son 5 yıl içerisinde Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı 13 milyar Dolar seviyelerinde gerçekleşmiş, 2014 yılında 15 milyar Dolara kadar yükselmiştir.

Tablo 4: Türkiye'nin AB İçerisinde En Fazla İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler (2012 - 2016)

Birim: Milyon \$	2012	2013	2014	2015	2016	2015 -2016 Değişim %	2016 Pay %
ÜLKELER							
ALMANYA	13.124	13.703	15.147	13.417	13.999	4,3%	9,8%
İNGİLTERE	8.694	8.785	9.903	10.556	11.686	10,7%	8,2%
İTALYA	6.373	6.718	7.141	6.887	7.581	10,1%	5,3%
FRANSA	6.199	6.377	6.464	5.845	6.022	3,0%	4,2%
İSPANYA	3.717	4.334	4.750	4.742	4.988	5,2%	3,5%
HOLLANDA	3.244	3.538	3.459	3.155	3.589	13,8%	2,5%
ROMANYA	2.495	2.616	3.008	2.816	2.671	-5,1%	1,9%
POLONYA	1.854	2.059	2.402	2.329	2.651	13,8%	1,9%
BELÇİKA	2.360	2.574	2.939	2.558	2.548	-0,4%	1,8%
BULGARİSTAN	1.685	1.971	2.040	1.676	2.383	42,2%	1,7%
YUNANİSTAN	1.401	1.437	1.537	1.401	1.427	1,9%	1,0%
İSVEÇ	1.186	1.149	1.320	1.189	1.215	2,2%	0,9%
AVUSTURYA	1.001	1.057	1.135	1.025	1.045	2,0%	0,7%
DANİMARKA	984	1.005	1.077	902	947	5,1%	0,7%
SLOVENYA	548	666	743	810	927	14,4%	0,7%
MACARİSTAN	518	652	694	712	832	16,9%	0,6%
ÇEK CUMHURİYETİ	786	772	837	769	804	4,6%	0,6%
PORTEKİZ	441	617	558	558	651	16,6%	0,5%
İRLANDA	347	380	471	467	495	6,0%	0,3%
SLOVAKYA	392	436	472	546	384	-29,6%	0,3%
FİNLANDİYA	302	298	329	266	292	9,8%	0,2%
HİRVATİSTAN	201	202	287	252	278	10,4%	0,2%
LİTVANYA	276	403	351	300	259	-13,9%	0,2%
MALTA	919	887	1.015	494	239	-51,7%	0,2%
LETONYA	127	151	193	173	197	13,8%	0,1%
ESTONYA	169	197	178	118	172	45,6%	0,1%
LÜKSEMBURG	52	52	66	37	60	63,8%	0,0%
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ	3,96	1,62	0,25	0,31	0,61	100,0%	0,0%
AB'YE TOPLAM İHRACAT	59.398	63.040	68.514	63.998	68.344	6,8%	48,0%
TÜRKİYE'NİN TOPLAM İHRACATI	152.462	151.803	157.610	143.839	142.530	-0,9%	100,0%

Kaynak: TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 07.05.2017

Türkiye'nin AB içerisinde en fazla ihracat gerçekleştirdiği ikinci ülke, Tablo 4'te ifade edildiği gibi yaklaşık 11,7 milyar Dolarlık ihracat değeri ve Türkiye'nin toplam ihracatından aldığı %8,2 oranındaki pay ile İngiltere'dir. 2016 yılında Türkiye'nin İngiltere'ye gerçekleştirdiği ihracat %10,7 oranında artış göstermiştir. Türkiye'nin İngiltere'ye son 5 yılda gerçekleştirdiği ihracata bakıldığında, ihracatın yükselen bir ivme ile arttığı gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin AB ülkeleri içerisinde en fazla ihracat gerçekleştirdiği üçüncü ülke Tablo 4'te ifade edildiği gibi Türkiye'nin toplam ihracatından aldığı %5,3 pay ve 2016 yılı itibari ile yaklaşık 7,6 milyar Dolar değerindeki ihracat ile İtalya'dır. Türkiye'nin İtalya'ya ihracatı 2016 yılında %10,1 oranında artmıştır. Türkiye'nin İtalya'ya son 5 yıllık ihracatına bakıldığında ise, ihracatın dalgalı bir seyir izlediği gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin en fazla ihracat gerçekleştirdiği diğer ülkeler ise 6 milyar Dolarlık ihracat değeri ile Fransa, yaklaşık 5 milyar Dolar değerindeki ihracat ile İspanya ve yaklaşık 3,6 milyar Dolar değerindeki ihracat ile Hollanda'dır.

Türkiye'nin 2016 yılında AB ülkeleri içerisinde en fazla ihracat artışı yaşadığı ülkelere bakıldığında %63,8 oranındaki ihracat artışı ve 60 milyon Dolar değerindeki ihracat ile Lüksemburg, %45,6 oranındaki ihracat artışı ve 172 milyon Dolar değerindeki ihracat artışı ile Estonya, %42,2 oranındaki artış oranı ve 2,6 milyar Dolarlık ihracat değeri ile Bulgaristan'a gerçekleştirilen ihracat artışları dikkat çekicidir.

2016 yılında AB ülkeleri içerisinde en fazla gerileme ise %51,7 oranındaki ihracat gerilemesi ve 239 milyon Dolarlık ihracat değeri ile Malta, %29,6 oranındaki

gerileme ve 384 milyon Dolarlık ihracat değeri ile Slovakya, %13,9 oranındaki gerileme ve 259 milyon Dolarlık ihracat değeri ile Litvanya'da yaşanmıştır.

2.2.1.1.2. Türkiye'nin AB'ye En Fazla İhraç Ettiği Ürünler

Türkiye'nin son 5 yılda AB ülkelerine gerçekleştirdiği ihracata ürün grubu bazında bakıldığında ise Dünya Gümrük Örgütü tarafından uluslararası ticarete yeknesaklığı sağlama amacı ile belirlenen Gümrük Tarife Cetvelindeki tanımlamalara göre en fazla 87. Fasılda yer alan motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarlarının ihraç edildiği gözlemlenmektedir. 2016 yılında Türkiye'nin AB'ye toplam ihracatı içerisinde %23 pay alan ilgili ürün grubu ihracatı yaklaşık 15,7 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiş, bir önceki yıla göre %19,1 oranında ihracat artışı gözlemlenmiştir. Son 5 yıl içerisinde Türkiye'nin AB'ye ilgili ürün grubu ihracatı 10,1 milyar Dolardan yaklaşık 15,7 milyar Dolara çıkararak 5,6 milyar Dolarlık bir artış yaşanmıştır.

Türkiye'nin en fazla ihracat gerçekleştirdiği ikinci ürün grubu Tablo 5'te görüleceği üzere 61. Fasılda yer alan örme giyim eşyası ve aksesuarları olmuştur. Türkiye'nin AB'ye toplam ihracatı içerisinde %9,7 pay alan örme giyim eşyası ve aksesuarları ihracatı 2016 yılında %3,3 oranında gerileyerek 6,6 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. Son 5 yılda AB'ye örme giyim eşyası ve aksesuarları ihracatı 6 - 7 milyar Dolar seviyelerinde seyretmiş, 2014 yılında ise yaklaşık 8 milyar Dolara kadar çıkmıştır.

Türkiye'nin AB'ye en fazla ihracat gerçekleştirdiği üçüncü ürün grubu ise 84. Fasılda yer alan kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçalarıdır. Türkiye'nin AB'ye ilgili ürün grubu ihracatı 2016 yılında %4,9 oranında artarak 6,4 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. İlgili ürün grubunun Türkiye'nin AB'ye gerçekleştirdiği toplam ihracattan aldığı pay ise %9,4 seviyesindedir.

**Tablo 5: Türkiye'nin AB'ye En Fazla İhracat Gerçekleştirdiği Ürünler
(2012 - 2016)**

Birim: Milyon \$	ÜRÜN TANIMI	2012	2013	2014	2015	2016	2015 - 2016 Değişim %	2016 Pay %
FASIL NO								
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosüetler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarları	10.197	11.632	13.154	13.168	15.686	19,1%	23,0%
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	6.897	7.355	7.965	6.556	6.629	-3,3%	9,7%
84	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	5.820	6.107	6.637	6.136	6.436	4,9%	9,4%
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarları	4.721	4.384	4.702	4.203	4.071	-3,1%	6,0%
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	3.883	4.040	4.478	4.089	3.987	-2,5%	5,8%
71	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	1.160	658	730	1.745	3.694	111,7%	5,4%
39	Plastikler ve mamulleri	1.803	1.961	2.218	2.074	2.097	1,1%	3,1%
73	Demir veya çelikten eşya	2.151	2.061	2.279	2.016	2.072	2,8%	3,0%
8	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	1.903	1.935	2.241	2.270	1.999	-11,9%	2,9%
72	Demir ve çelik	1.139	1.635	1.596	1.267	1.494	17,9%	2,2%
40	Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.473	1.526	1.609	1.352	1.423	5,3%	2,1%
76	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	1.296	1.341	1.425	1.390	1.352	-2,8%	2,0%
63	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılan giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	1.175	1.375	1.411	1.198	1.234	3,1%	1,8%
20	Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	1.080	1.101	1.315	1.489	1.181	-20,7%	1,7%
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler	2.386	2.311	2.166	1.435	979	-31,8%	1,4%
52	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	953	1.038	1.023	925	920	-0,5%	1,3%
60	Örme eşya	669	796	856	750	912	21,5%	1,3%
54	Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	663	771	851	806	859	6,7%	1,3%
94	Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışık tabelaları vb, prefabrik yapılar	598	634	707	724	841	16,2%	1,2%
74	Bakar ve bakırdan eşya	783	809	827	689	706	2,5%	1,0%
DİĞER ÜRÜNLER		8.648	9.550	10.326	9.418	9.771	3,7%	14,3%
AB'YE TOPLAM İHRACAT		59.398	63.040	68.514	63.998	68.344	6,8%	100%

Kaynak: TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 08.05.2017

Türkiye'nin AB'ye en fazla ihraç ettiği diğer ürün grupları; Tablo 5'te belirtildiği gibi 4 milyar Dolar değerindeki ihracat ile 85. Fasılda yer alan elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme – verme cihazlar, aksam parça ve aksesuarları; yaklaşık 4 milyar Dolar değerindeki ihracat ile 62. Fasılda yer alan örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları ve yaklaşık 3,7 milyar Dolar değerindeki ihracat ile 71. Fasılda

yer alan kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metallere, inciler, taklit mücevher eşyası, metal paralardır. 71. Fasılda yer alan ilgili ürün grubu ihracatının son 5 yılda 1,1 milyar Dolar'dan yaklaşık 4 milyar Dolara çıkması dikkat çekicidir.

Türkiye'nin AB'ye ihracatı içerisinde en fazla ihracat artışı yaşanan ürün grupları %111,7 oranındaki ihracat artışı ve yaklaşık 4 milyar Dolar değerindeki ihracat ile 71. Fasılda yer alan kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metallere, inciler, taklit mücevher eşyası, metal paralar; %21,5 oranındaki ihracat artışı ve 912 milyon Dolar değerindeki ihracat değeri ile 60. Fasılda yer alan örme eşya ve %19,1 oranındaki ihracat artışı ve yaklaşık 15,7 milyar Dolar değerindeki ihracat değeri ile 87. Fasılda yer alan motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarlarının olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin AB'ye ihracatı içerisinde en fazla gerileme yaşanan ürün gruplarının ise %31,8 oranında gerileme ve 979 milyon Dolar değerindeki ihracat ile 27. Fasılda yer alan mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler; %20,7 oranındaki gerileme ve yaklaşık 1,2 milyar Dolarlık ihracat değeri ile 20. Fasılda yer alan sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar ve %11,9 oranında gerileyerek yaklaşık 2 milyar Dolar değerinde gerçekleşen 8. Fasılda yer alan yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler olduğu gözlemlenmektedir.

2.2.1.2. Türkiye'nin AB'den İthalatı

Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden ithalatı ise ihracatımızda gerçekleşen değişime benzerlik göstererek Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girdiği tarihe tekabül eden 1995 yılı ile birlikte artmaya başlamıştır. 1994 tarihinde henüz 15 üyeden oluşan Avrupa Birliği'nden Türkiye'nin ithalatı 1995 yılı sonu itibari ile %54,5 oranında artarak yaklaşık 16,7 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. Tablo 6'nın 2. sütununda görüleceği üzere, 1996 yılı sonu itibari ile AB'den ithalat %37,2 oranında artarak 23,1 milyar Dolar, 1997 yılında %7,5 artarak yaklaşık 24,9 milyar Dolar, 1998 yılında %3,2

oranında gerileyerek 24 milyar Dolar, 1999 yılında %11,1 oranında gerileyerek 21,4 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 6: Türkiye'nin AB'den İthalatı (1990 - 2016)

YILLAR	AB - 15 (AT, BE, DE, DK, ES, FI, FR, GB, GR, IE, IT, LU, NL, PT, SE)	Değişim %	AB - 25 (AT, BE, CY, CZ, DE, DK, EE, ES, FI, FR, GB, GR, HU, IE, IT, LT, LU, LV, MT, NL, PL, PT, SE, SI, SK)	Değişim %	AB - 27 (AT, BE, BG, CY, CZ, DE, DK, EE, ES, FI, FR, GB, GR, HU, IE, IT, LT, LU, LV, MT, NL, PL, PT, RO, SE, SI, SK)	Değişim %	AB - 28 (AT, BE, BG, CY, CZ, DE, DK, EE, ES, FI, FR, GB, GR, HR, HU, IE, IT, LT, LU, LV, MT, NL, PL, PT, RO, SE, SI, SK)	Değişim %
	Birim: Milyon \$							
1990	9.898	N/A	10.363	N/A	10.597	N/A	10.597	N/A
1991	9.896	0,0%	10.337	-0,3%	10.675	0,7%	10.675	0,7%
1992	10.657	7,7%	11.034	6,7%	11.514	7,9%	11.514	7,9%
1993	13.873	30,2%	14.369	30,2%	14.913	29,5%	14.929	29,7%
1994	10.916	-21,3%	11.219	-21,9%	11.644	-21,9%	11.655	-21,9%
1995	16.861	54,5%	17.255	53,8%	18.025	54,8%	18.034	54,7%
1996	23.138	37,2%	23.517	36,3%	24.321	34,9%	24.349	35,0%
1997	24.870	7,5%	25.316	7,7%	26.119	7,4%	26.128	7,3%
1998	24.075	-3,2%	24.570	-2,9%	25.282	-3,2%	25.297	-3,2%
1999	21.401	-11,1%	21.833	-11,1%	22.530	-10,9%	22.538	-10,9%
2000	26.610	24,3%	27.388	25,4%	28.527	26,6%	28.552	26,7%
2001	18.280	-31,3%	18.949	-30,8%	19.823	-30,5%	19.841	-30,5%
2002	23.321	27,6%	24.519	29,4%	25.689	29,6%	25.698	29,5%
2003	31.696	35,9%	33.495	36,6%	35.140	36,8%	35.157	36,8%
2004	42.352	33,6%	45.437	35,7%	48.096	36,9%	48.131	36,9%
2005	45.468	7,4%	49.220	8,3%	52.696	9,6%	52.781	9,7%
2006	50.738	11,6%	55.055	11,9%	59.387	12,7%	59.448	12,6%
2007	57.787	13,9%	63.330	15,0%	68.395	15,2%	68.472	15,2%
2008	62.652	8,4%	69.020	9,0%	74.408	8,8%	74.513	8,8%
2009	47.868	-23,6%	53.134	-23,0%	56.509	-24,1%	56.616	-24,0%
2010	59.946	25,2%	67.028	26,1%	72.180	27,7%	72.391	27,9%
2011	75.893	26,6%	84.853	26,6%	91.128	26,3%	91.439	26,3%
2012	73.120	-3,7%	81.458	-4,0%	87.448	-4,0%	87.657	-4,1%
2013	76.767	5,0%	85.912	5,5%	92.265	5,5%	92.458	5,5%
2014	73.790	-3,9%	82.437	-4,0%	88.647	-3,9%	88.784	-4,0%
2015	65.317	-11,5%	73.693	-10,6%	78.546	-11,4%	78.681	-11,4%
2016	63.915	-2,1%	73.029	-0,9%	77.368	-1,5%	77.501	-1,5%

Kaynak:TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 06.05.2017

2000 yılında AB'den gerçekleştirdiğimiz ithalat %24,3 oranında artarak 26,6 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2001 yılında ise ithalat %31,3 oranında gerileyerek yaklaşık 18,3 milyar Dolara kadar düşmüştür. 2002 yılında 15 üyesi bulunan AB'den gerçekleştirilen ithalat %27,6 oranında artarak 23,3 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2003 yılında ise AB'den ithalat %35,9 oranında artarak yaklaşık 31,7 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin AB'ye gerçekleştirdiği ihracat artışına benzer bir şekilde, AB'den gerçekleşen ithalat da Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişinin üzerinden henüz 7-8 yıl geçmesine rağmen yaklaşık iki kat artmıştır. 1996 yılında 23 milyar Dolar değerinde AB'den ithalat gerçekleştiren Türkiye'nin ithalatı 2004 tarihi sonunda 42,3 milyar Dolara yükselmiştir.

2014 yılında ise 10 yeni devletin birliğe katılımı ile birlikte Türkiye'nin 25 üyeden oluşan Avrupa Birliği'nden ithalatında ihracata benzer şekilde bir artış gözlemlenmiştir. Tablo 6'nın 4. Sütununda görüleceği üzere Türkiye'nin 2004 yılı sonu itibari ile AB'den ithalatı %35,7 oranında artarak 45,3 milyar Dolara ulaşmıştır. 2005 yılında Türkiye'nin AB'den ithalatı %8,3 oranında artarak 49,2 milyar Dolar, 2006 yılında ise %11,9 oranında artarak 55 milyar Dolara ulaşmıştır.

2007 yılında ise AB'nin gerçekleşen altıncı genişleme dalgası ile birlikte 27 üyeden oluşan AB'den ithalat, iki yeni üyenin de Gümrük Birliği'ne katılımı ile birlikte %15,2 oranında artarak yaklaşık 63,4 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2008 yılında AB'den ithalat %8,8 oranında artarak 74,4 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiş, 2009 yılında ise gerçekleşen küresel finans krizinin etkisi ile birlikte Avrupa Birliği'nden ithalat %24,1 oranında gerileyerek 56,5 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2010 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin henüz 27 üyesi bulunan AB'den ithalatı bir önceki yıla göre %27,7 oranında artarak yaklaşık 72,2 milyar Dolar değerinde, 2011 yılında %26,3 oranında artarak 91, milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2012 yılında ise AB'den ithalat bir önceki yıla göre %4 oranında gerileyerek 87,4 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2013 yılında ise Hırvatistan'ın üyeliği ile birlikte 28 üyeye ulaşan AB'den ithalat %5,5 oranında artarak 92,4 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2014 yılında AB'den ithalat %4 oranında gerileyerek yaklaşık 88,8 milyar Dolar, 2015 yılında %11,4 oranında gerileyerek yaklaşık 78,7 milyar Dolar, 2016 yılında ise Türkiye'nin AB'den ithalatı bir önceki yıla göre %1,5 oranında gerileyerek 77,5 milyar Dolara kadar gerilemiştir gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden ithalatının 1990 – 2016 yılları arasındaki 26 yıllık sürecine bakıldığında ise ithalatın 10,5 milyar Dolardan 77,5 milyar Dolara çıkarak %631,3 oranında arttığı gözlemlenmektedir.

2.2.1.2.1. Türkiye'nin AB İçerisinde En Fazla İthalat Gerçekleştirdiği Ülkeler

2016 yılında 298,6 milyar Dolar değerinde ithalat gerçekleştiren Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden ithalatına bakıldığında, AB'nin 77,5 milyar Dolarlık ithalat değeri ile Türkiye toplam ithalatından %39 pay aldığı gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin AB'den son 5 yıllık ithalatına bakıldığında ise en fazla ithalat gerçekleştirilen ülkenin Tablo 7'de görüleceği üzere yaklaşık 21,5 milyar Dolarlık ihracat değeri ile Almanya olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'nin Almanya'dan ithalatı 2016 yılında bir önceki yıla göre %0,6 oranında artmıştır. Almanya, Türkiye'nin toplam ithalatından 2016 yılı itibariye %10,8 oranında pay almıştır. Son 5 yıl içerisinde Türkiye'nin Almanya'dan ithalatı 21 milyar Dolar seviyelerinde gerçekleşmiş, 2013 yılında yaklaşık 24,2 milyar Dolara kadar yükselmiştir.

Tablo 7: Türkiye'nin AB İçerisinde En Fazla İthalat Gerçekleştirdiği Ülkeler (2012 - 2016)

Birim: Milyon \$							
ÜLKELER	2012	2013	2014	2015	2016	2015 -2016 Değişim %	2016 Pay %
ALMANYA	21.401	24.182	22.369	21.352	21.475	0,6%	10,8%
İTALYA	13.344	12.885	12.056	10.639	10.218	-4,0%	5,1%
FRANSA	8.590	8.080	8.123	7.598	7.365	-3,1%	3,7%
İSPANYA	6.024	6.418	6.076	5.589	5.679	1,6%	2,9%
İNGİLTERE	5.629	6.281	5.932	5.541	5.320	-4,0%	2,7%
POLONYA	3.058	3.185	3.082	2.978	3.244	9,0%	1,6%
BELÇİKA	3.690	3.843	3.864	3.147	3.201	1,7%	1,6%
HOLLANDA	3.661	3.364	3.517	2.914	3.000	3,0%	1,5%
ÇEK CUMHURİYETİ	2.005	2.627	2.420	2.218	2.562	15,5%	1,3%
ROMANYA	3.236	3.593	3.363	2.599	2.196	-15,5%	1,1%
BULGARİSTAN	2.754	2.760	2.846	2.254	2.143	-5,0%	1,1%
AVUSTURYA	1.634	1.750	1.814	1.568	1.521	-3,0%	0,8%
İSVEÇ	2.135	2.046	2.015	1.585	1.478	-6,7%	0,7%
MACARİSTAN	1.184	1.228	1.188	1.305	1.301	-0,3%	0,7%
YUNANİSTAN	3.540	4.206	4.044	1.861	1.187	-36,2%	0,6%
SLOVAKYA	871	1.116	919	859	951	10,8%	0,5%
FİNLANDİYA	1.115	1.245	1.138	1.012	942	-6,9%	0,5%
DANİMARKA	721	819	1.035	806	911	12,9%	0,5%
İRLANDA	845	830	894	840	824	-1,9%	0,4%
PORTEKİZ	644	680	763	640	658	2,8%	0,3%
SLOVENYA	312	304	302	344	296	-13,9%	0,1%
LİTVANYA	218	179	217	245	281	15,0%	0,1%
ESTONYA	311	259	294	278	238	-14,6%	0,1%
LETONYA	160	172	168	123	202	64,5%	0,1%
LÜKSEMBURG	146	137	150	224	134	-40,1%	0,1%
HIRVATİSTAN	210	193	137	136	134	-1,6%	0,1%
MALTA	216	75	57	26	39	49,3%	0,0%
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ	0,11	0,51	0,15	0,09	0,13	41,0%	0,0%
AB'DEN TOPLAM İTHALAT	87.657	92.458	88.784	78.681	77.501	-1,5%	39,0%
TÜRKİYE'NİN TOPLAM İTHALATI	236.545	251.661	242.177	207.234	198.618	-4,2%	100%

Kaynak: TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, 08.05.2017

Türkiye'nin AB içerisinde en fazla ithalat gerçekleştirdiği ikinci ülke 10,2 milyar Dolarlık ithalat değeri ve Türkiye'nin toplam ithalatından aldığı %5,1 oranındaki pay ile İtalya'dır. 2016 yılında Türkiye'nin İtalya'dan gerçekleştirdiği ithalat %4,0 oranında gerileme göstermiştir. Türkiye'nin İtalya'dan son 5 yılda gerçekleştirdiği ithalata bakıldığında, ithalatın giderek gerilediği gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin AB ülkeleri içerisinde en fazla ithalat gerçekleştirdiği üçüncü ülke ise Türkiye'nin toplam ithalatından aldığı %3,7 pay ve 2016 yılı itibari ile yaklaşık 7,4 milyar Dolar değerindeki ithalat değeri ile Fransa'dır. Türkiye'nin Fransa'dan ithalatı 2016 yılında %3,1 oranında gerilemiştir. Türkiye'nin Fransa'dan son 5 yıllık ithalatına bakıldığında ise, ithalatın İtalya'ya benzer bir şekilde giderek gerilediği gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin en fazla ithalat gerçekleştirdiği diğer ülkeler ise Tablo 7'de belirtildiği üzere yaklaşık 5,7 milyar Dolarlık ithalat değeri ile İspanya, 5,3 milyar Dolar değerindeki ithalat ile İngiltere ve 3,2 milyar Dolar değerindeki ithalat ile Polonya'dır.

Türkiye'nin 2016 yılında AB ülkeleri içerisinde en fazla ithalat artışı yaşadığı ülkelere bakıldığında %64,5 oranındaki ithalat artışı ve 202 milyon Dolar değerindeki ithalat ile Letonya; %49,3 oranındaki ithalat artışı ve 39 milyon Dolar değerindeki ithalat artışı ile Malta; %41,0 oranındaki artış oranı ve 130 bin Dolarlık ithalat değeri ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nden gerçekleştirilen ithalat artışları dikkat çekicidir.

2016 yılında AB ülkeleri içerisinde ithalatta en fazla gerileme ise %40,1 oranındaki ithalat gerilemesi ve 134 milyon Dolarlık ithalat değeri ile Lüksemburg; %36,2 oranındaki gerileme ve yaklaşık 1,2 milyar Dolarlık ithalat değeri ile

Yunanistan; %15,5 oranındaki gerileme ve yaklaşık 2,2 milyar Dolarlık ithalat değeri ile Romanya'dan gerçekleştirilen ithalatta yaşanmıştır.

2.2.1.2.2. Türkiye'nin AB'den En Fazla İthal Ettiği Ürünler

Türkiye'nin son 5 yılda AB ülkelerine gerçekleştirdiği ithalata ürün grubu bazında bakıldığında Tablo 8'de görüleceği üzere en fazla 84. Fasılda yer alan kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları ithal edildiği gözlemlenmektedir.

2016 yılında Türkiye'nin AB'ye toplam ithalatı içerisinde %19,1 pay alan ilgili ürün grubu ithalatı 14,8 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiş, bir önceki yıla göre %3,6 oranında ithalat artışı gözlemlenmiştir. Son 5 yıl içerisinde Türkiye'nin AB'den ilgili ürün grubu ithalatı dalgalı bir seyir izlemiş ve 2014 yılında 17 milyar Dolara kadar çıkmıştır.

Türkiye'nin en fazla ithalat gerçekleştirdiği ikinci ürün grubu ise 87. Fasılda yer alan motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler, bunların aksam, parça ve aksesuarlar olmuştur. Türkiye'nin AB'den toplam ithalatı içerisinde %17,4 pay alan ilgili ürün grubu ithalatı, 2016 yılında %2,2 oranında gerileyerek yaklaşık 13,5 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. Son 5 yılda AB'den ilgili ürün grubu ithalatı 11 – 13 milyar Dolar seviyelerinde seyretmiştir.

Türkiye'nin 84 ve 87. Fasıllarda yer alan ilgili ürün gruplarındaki toplam ithalatına bakıldığında, iki ürün grubundan gerçekleştirilen ithalatın Türkiye'nin AB'den gerçekleştirdiği toplam ithalatın %26,5'ünü oluşturması dikkat çekicidir.

Türkiye'nin AB'ye en fazla ihracat gerçekleştirdiği üçüncü ürün grubu ise Tablo 8'de görüleceği üzere, 85. Fasılda yer alan elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme - verme, televizyon görüntüsü verme cihazlarıdır. Türkiye'nin AB'den ilgili ürün grubu ithalatı 2016 yılında %10,5 oranında artarak yaklaşık 6,5 milyar Dolar

değerinde gerçekleşmiştir. İlgili ürün grubunun Türkiye'nin AB'den gerçekleştirdiği toplam ithalattan aldığı pay ise %8,4 seviyesindedir.

**Tablo 8: Türkiye'nin AB'den En Fazla İthalat Gerçekleştirdiği Ürünler
(2012 - 2016)**

Birim: Milyon \$	ÜRÜN TANIMI	2012	2013	2014	2015	2016	2015 - 2016 Değişim %	2016 Pay %
FASIL NO								
84	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	15.424	17.211	16.143	14.305	14.824	3,6%	19,1%
87	Motorlu kara taşıtlar, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtlar, bunların aksam, parça, aksesuarı	11.582	13.562	12.344	13.781	13.473	-2,2%	17,4%
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntüsü verme cihazları	6.390	6.570	6.141	5.882	6.497	10,5%	8,4%
72	Demir ve çelik	9.217	8.649	8.038	5.624	5.274	-6,2%	6,8%
39	Plastikler ve mamulleri	5.934	6.535	6.470	5.485	5.196	-5,3%	6,7%
30	Eczacılık ürünleri	2.687	2.924	2.992	2.843	2.784	-2,1%	3,6%
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler	7.659	6.738	6.644	3.540	2.534	-28,4%	3,3%
90	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	1.974	2.141	2.213	2.103	2.214	5,2%	2,9%
88	Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	1.312	1.370	1.431	2.045	2.017	-1,4%	2,6%
48	Kağıt ve karton, kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	1.843	1.927	1.933	1.704	1.705	0,1%	2,2%
29	Organik kimyasal ürünler	2.198	2.207	2.296	1.753	1.687	-3,7%	2,2%
73	Demir veya çelikten eşya	1.240	1.443	1.272	1.191	1.376	15,5%	1,8%
38	Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	1.363	1.421	1.466	1.341	1.342	0,1%	1,7%
40	Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.408	1.463	1.339	1.225	1.283	4,7%	1,7%
32	Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülusalara, tanenler, boyalar, pigmentler, vb, vernikler, vb, macunlar	1.069	1.140	1.150	992	980	-1,2%	1,3%
71	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	1.077	1.087	1.132	891	970	8,9%	1,3%
33	Uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	804	894	930	840	850	1,2%	1,1%
74	Bakır ve bakırdan eşya	1.240	1.224	1.416	923	665	-28,0%	0,9%
76	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	543	616	587	621	599	-3,4%	0,8%
34	Sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama-yıkama müstahzarları, numular, bakım müstahzarları	585	623	636	553	558	1,0%	0,7%
DİĞER ÜRÜNLER		12.110	12.714	12.213	11.038	10.672	-3,3%	13,8%
AB'DEN TOPLAM İTHALAT		87.657	92.458	88.784	78.681	77.501	-1,5%	100%

Kaynak: TÜİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, 09.05.2017

Türkiye'nin AB'ye en fazla ihraç ettiği diğer ürün grupları ise yaklaşık 5,3 milyar Dolar değerindeki ithalat ile 72. Fasılda demir ve çelik; yaklaşık 5,2 milyar Dolar değerindeki ithalat ile 39. Fasılda yer alan plastik ve mamulleri ve yaklaşık 2,8 milyar Dolar değerindeki ithalat ile 30. Fasılda yer alan eczacılık ürünleridir.

Tablo 8'de ifade edilen, Türkiye'nin AB'den ithal ettiği ürün grupları içerisinde 27. Fasılda yer alan mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler ithalatının son 5 yıl içerisinde yaklaşık 7,7 milyardan 2,5 milyara kadar gerilemesi dikkat çekicidir. Türkiye'nin AB'den ithalatı içerisinde en fazla gerileme yaşanan ürün diğer gruplarının ise %28,0 oranında gerileme ve 665 milyon Dolar değerindeki ithalat ile 74. Fasılda yer alan bakır ve bakırdan eşyalar; %6,2 oranındaki gerileme ve yaklaşık 5,3 milyar Dolarlık ithalat değeri ile 72. Fasılda yer alan demir ve çelik ve %5,3 oranında gerileyerek yaklaşık 5,2 milyar Dolar değerinde gerçekleşen 39. Fasılda yer alan plastikler ve mamulleri olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin AB'den ithalatı içerisinde en fazla ithalat artışı yaşanan ürün grupları ise %15,5 oranındaki ithalat artışı ve yaklaşık 1,4 milyar Dolar değerindeki ithalat değeri ile 73. Fasılda yer alan demir ve çelikten eşya; %10,5 oranındaki ithalat artışı ve yaklaşık 6,5 milyar Dolar değerindeki ithalat ile 85. Fasılda yer alan elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme – verme, televizyon görüntüsü verme cihazları ve %8,9 oranındaki ithalat artışı ve 970 milyon Dolar değerindeki ithalat değeri ile 71. Fasılda yer alan kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar olduğu gözlemlenmektedir.

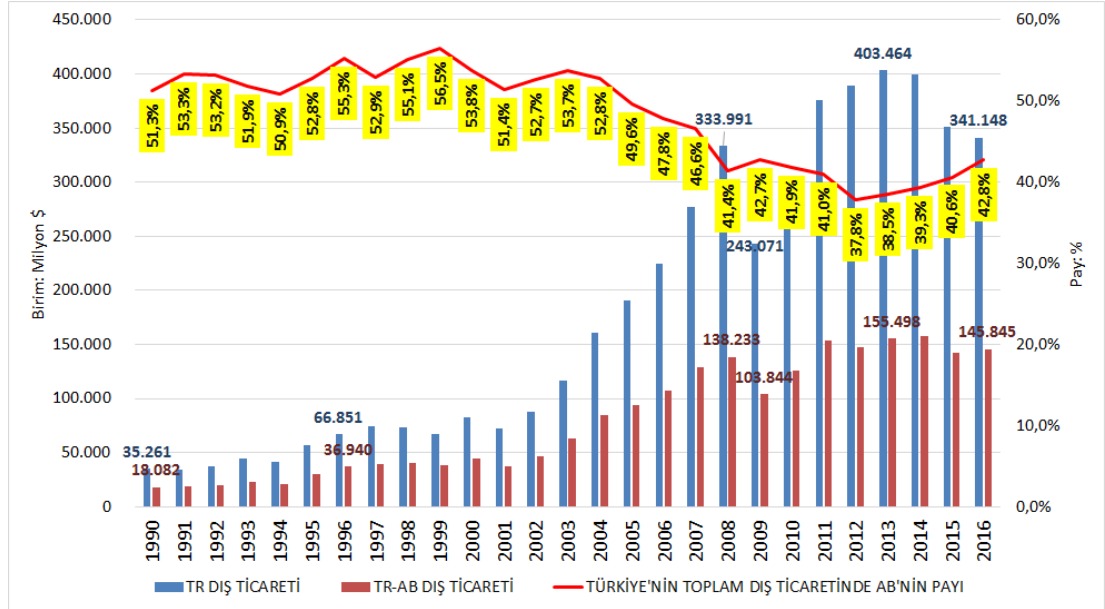
2.2.1.3. Türkiye - AB Dış Ticaret Hacmi

Türkiye'nin AB ile dış ticareti 1990 tarihinde 18 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 1996 yılına kadar aynı seviyelerde gerçekleşen dış ticaret, Türkiye'nin

Gümrük Birliği'ne dâhil olması ile birlikte belirgin bir artış göstererek 6 yıllık süreçte iki kat artarak yaklaşık 37 milyar Dolara kadar yükselmiştir.

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişi ile Türkiye'nin AB'ye dış ticareti 2001 yılına kadar artmış, 2001 yılında Türkiye'de gerçekleşen ekonomik krizden dolayı, gerek Türkiye'nin toplam dış ticareti gerekse AB ile dış ticarete gerileme gözlemlenmiştir.

Grafik 2: Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti ve AB'nin Payı (1990 - 2016)

Kaynak: TÜİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, 07.05.2017

2002 - 2008 tarihleri arasında geçen sürece Grafik 2'de bakılacak olursa, Türkiye'nin genel dış ticareti ve AB ile gerçekleşen dış ticaret yükselen bir ivme yakalamış, Türkiye'nin dış ticareti yaklaşık 334 milyar Dolar, AB ile dış ticaret ise 138,2 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2009 tarihinde gerçekleşen küresel finansal krizin etkisi ile Türkiye'nin genel dış ticareti bir önceki yıla göre yaklaşık 91 milyar Dolar gerileyerek 243 milyar Dolar; Türkiye'nin AB ile dış ticareti ise yaklaşık 34,4 milyar Dolar gerileyerek 103,8 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2010 - 2013 tarihleri arası süreçte ise Türkiye'nin dış ticareti tekrar yükselen bir ivme yakalamış; 2013 yılında ise Türkiye'nin dış ticareti tarihinin en yüksek seviyesine ulaşarak yaklaşık 403,5 milyar Dolara ulaşmıştır. Grafik 2'de görüleceği üzere, AB ile gerçekleşen dış ticaret de 2010 - 2013 yılları arası benzer bir trend ile artış eğilimine geçmiş; 2013 yılında yaklaşık 155,5 milyar Dolar ile tarihi zirveye ulaşmıştır.

2014 tarihinde gerek Türkiye'nin genel dış ticareti gerekse AB ile gerçekleşen dış ticaret benzer bir seviyede iken, 2015 ve 2016 yılında dış ticarete gerileme gözlemlenmiştir. 2016 yılı sonu itibari ile Türkiye'nin dış ticareti 341,1 milyar Dolar, AB ile dış ticaret yaklaşık 145,9 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

1990 - 2016 tarihleri arasında gerçekleşen 26 yıllık süreçte Türkiye'nin dış ticareti %867,5 oranında artarken AB ile gerçekleşen dış ticaret ise aynı yıllar arasında %706,6 oranında artmıştır.

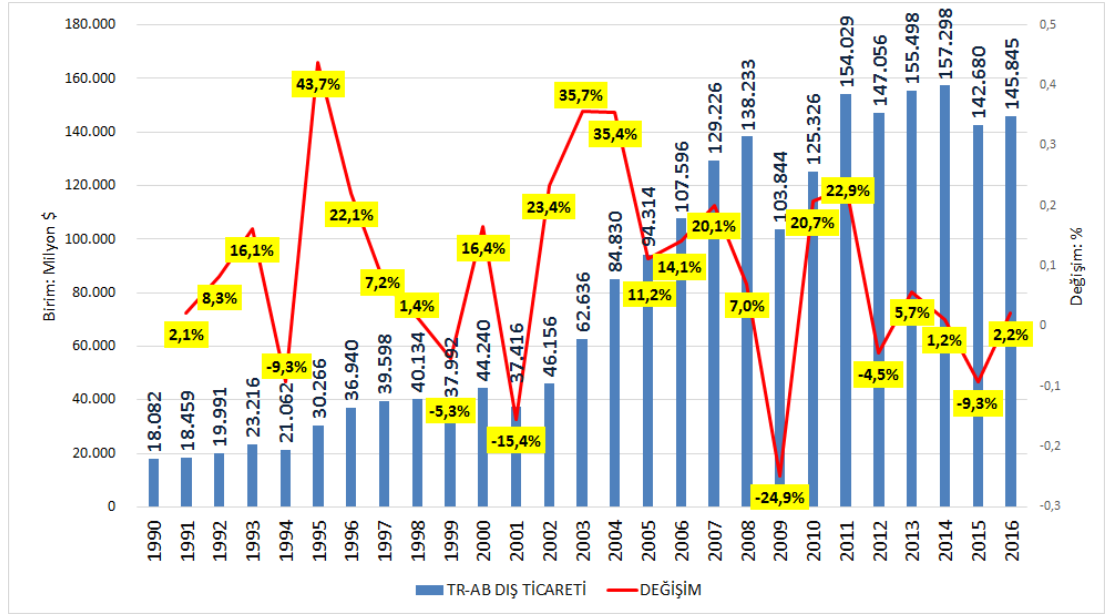
Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin payı ise 1990 yılında %51,3 seviyesinde iken, 1996 yılında kadar dalgalı bir seyir izleyerek 1996 yılında %55,3'e ulaşmıştır. 2000 yılına kadar Türkiye dış ticaretinden aldığı payı artıran AB; 2000 yılında %56,5 oranında artarak tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2001 - 2016 yılları arasında ise AB'nin Türkiye dış ticaretinden aldığı pay giderek azalmış, 2012 yılında %37,8'e kadar gerilemiştir. 2013 yılı ile birlikte AB'nin Türkiye dış ticaretinden aldığı pay tekrar artmaya başlamış 2016 yılı sonu itibari ile AB'nin payı %42,8'e yükselmiştir.

1990 - 2016 yılları arasında AB ile gerçekleştirilen dış ticaretin değişimine bakıldığında 1996 yılında bir önceki yıla göre %43,7 oranında gerçekleşen artış dikkat çekicidir. Grafik 3'te görüleceği üzere, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dâhil olması

ile birlikte dış ticaret yaklaşık 30,3 milyar Dolara ulaşmıştır. 1996 yılında gerçekleşen dış ticaretin yaklaşık 23,4 milyar Dolarını AB'den ithalat, yaklaşık 12,6 milyar Dolarını ise AB'ye gerçekleştirilen ihracat oluşturmuştur.

Grafik 3: Türkiye - AB'nin Dış Ticareti ve Değişim Oranı (1990 - 2016)

Kaynak: TÜİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 08.05.2017

2004 tarihinde ise AB'nin beşinci genişleme dalgasında üye olarak kabul ettiği 10 ülkenin katılımı ile birlikte Türkiye'nin AB ile dış ticareti %35,4 oranında artarak yaklaşık 84,9 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2004 tarihinde gerçekleşen dış ticaretin yaklaşık 36,7 milyar Dolarını AB'ye ihracat oluştururken; 48,1 milyar Dolarını AB'den gerçekleştirilen ithalat oluşturmuştur. Bulgaristan'ın ve Romanya'nın Birliğe katıldığı 2007 tarihinde ise Türkiye'nin AB'ye dış ticareti %20,1 oranında artarak 129,2 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2009 yılında küresel ekonomik krizin etkileri ile birlikte AB ile dış ticaret 2008 yılına göre %24,9 gerileyerek 103,8 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 103,8 milyar Doların 56,6 milyar Dolarını Türkiye'nin AB'den ithalatı oluştururken, 47,2 milyar Dolarını Türkiye'nin AB'ye ihracatı oluşturmaktadır. Bu dönemde Türkiye'nin AB'den ithalatı %24,0; ihracatı %25,9 oranında gerilemiştir.

AB'nin Hırvatistan'ı üyeliğe kabul ettiği 2013 yılında ise Grafik 3'te görüleceği gibi Türkiye'nin AB ile dış ticareti %5,7 oranında artarak yaklaşık 155,5 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2014 - 2016 yıllarında dalgalı bir seyir izleyen Türkiye'nin AB'ye dış ticaretindeki değişim 2016 yılında %2,2 oranında artarak 145,8 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

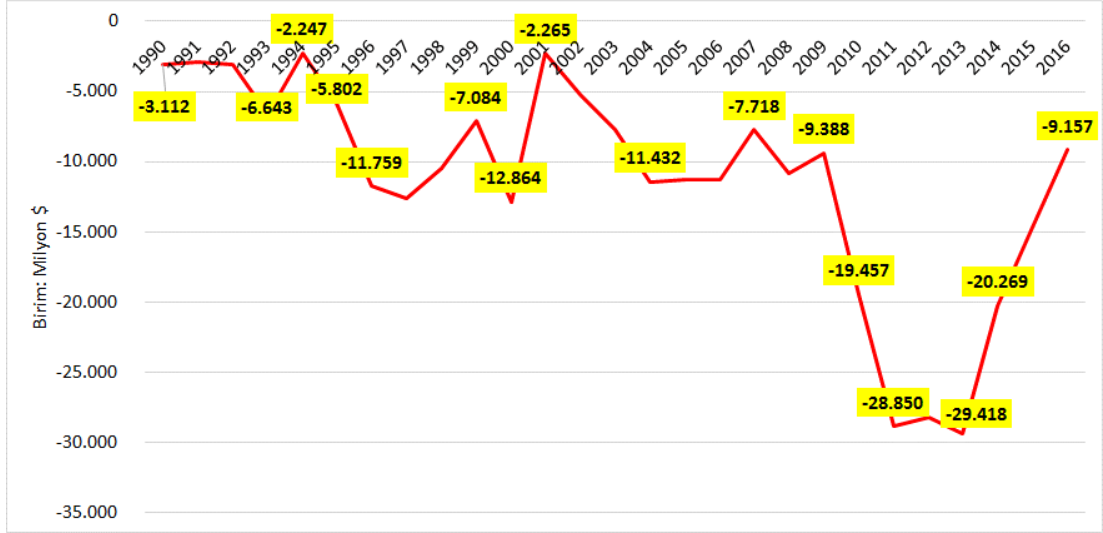
2.2.1.4. Türkiye - AB Dış Ticaret Dengesi

1990 – 2016 tarihleri arasında Türkiye ve AB arasında gerçekleşen dış ticaret dengesine bakıldığında, gerçekleşen dış ticaretin AB lehine gerçekleştiği görülmektedir. 1990 yılında AB ile gerçekleşen dış ticarete Grafik 4'te görüleceği üzere Türkiye'nin 3,1 milyar Dolar değerinde dış ticaret açığı bulunmakta iken, 1994 yılında dış ticaret açığı 2,2 milyar Dolara kadar gerilemiştir.

1995 yılında Türkiye'nin dış ticaret açığı 5,8 milyar Dolar değerinde iken 1996 tarihinde dış ticaret açığı yaklaşık 11,8 milyar Dolara yükselmiştir. 2001 yılına kadar dalgalı bir seyir izleyen dış ticaret açığı 2001 yılında yaklaşık 2,3 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Grafik 4'te görüldüğü gibi, 2002 – 2006 tarihleri arasında Türkiye'nin AB ile dış ticaret açığı artmaya devam etmiş, 2007 yılında 7,7 milyar Dolar değerine gerilemiştir. 2009 tarihinde AB ile dış ticaret açığı yaklaşık 9,4 milyar Dolar değerinde gerçekleşirken 2010 yılında dış ticaret açığı 10 milyar Dolar daha artarak 19,4 milyar Dolar, 2011 yılında 28,8 milyar Dolar, 2013 yılında 29,4 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Grafik 4: Türkiye - AB Dış Ticaret Dengesi (1990 - 2016)

Kaynak:TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 09.05.2017

2014 yılı ile birlikte hızla kapanmaya başlayan AB ile dış ticaret açığı, 2014 yılında yaklaşık 20,2 milyar Dolara gerilemiştir. 2016 yılında ise AB ile dış ticaret açığı tekrar 2010 yılı öncesine dönerek yaklaşık 9,2 milyar Dolara kadar gerilemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TÜRKİYE VE AB'YE EKONOMİK ETKİLERİ

3.1. TÜRKİYE'NİN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

1991 yılında Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte uluslararası ticaret hızla serbestleşmeye başlamıştır. Türkiye de 1990'lı yıllardan itibaren küresel rekabetçi sistemde ticaret payını artırmak amacı ile 23 ülke ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalamıştır.

Tablo 9: Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (2017)

İMZALANAN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI (STA'LAR)		MÜZAKERELERİ DEVAM EDEN STA'LAR	MÜZAKERE GİRİŞİMİNDE BULUNULAN STA'LAR
YÜRÜRLÜKTEKİ STA'LAR	İÇ ONAY SÜRECİNDEKİ STA'LAR		
EFTA (1992)	KOSOVA	ÇAD	ABD
İSRAİL (1997)	LÜBNAN	CİBUTİ	AFRİKA, KARAYİP VE PASİFİK ÜLKELERİ
MAKEDONYA (2000)	GANAN (PARAF)	DEMOKRATİK KONGO	CEZAYİR
BOSNA HERSEK (2003)		EKVATOR	GÜNEY AFRİKA
TUNUS (2005)		ENDONEZYA	HİNDİSTAN
FİLİSTİN (2005)		KAMERUN	KANADA
FAS (2006)		KATAR	ORTA AMERİKA
SURİYE (2007)		KOLOMBİYA	VİETNAM
MISIR (2007)		KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ	
ARNAVUTLUK (2008)		LİBYA	
GÜRCİSTAN (2008)		MEKSİKA	
SİRBİSTAN (2010)		MERCOSUR	
KARADAĞ (2010)		PAKİSTAN	
ŞİLİ (2011)		PERU	
ÜRDÜN (2011)		SEYŞELLER	
GÜNEY KORE (2013)		SUDAN	
MORİTYUS (2013)		UKRAYNA	
MALEZYA (2015)			
MOLDOVA (2016)			
SİNGAPUR (2017)			
FAROE ADALARI (2017)			

Kaynak:T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Türkiye'nin STA'ları”, (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/url/btV>, 28.10.2017

Türkiye'nin ilk imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşması; İsviçre, Lihtenştayn, Norveç ve İzlanda'dan oluşan EFTA ülkeleri ile 1992 yılında yürürlüğe girmiştir.

Türkiye'nin Tablo 9'da görüleceği üzere 2017 yılı itibari ile imzaladığı 23 Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. 23 Serbest Ticaret Anlaşması içerisinde Kosova ve Lübnan ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmaları iç onay; Gana ise paraf aşamasındadır. Türkiye'nin yürürlükte bulunan Serbest Ticaret Anlaşması; EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna Hersek, Tunus, Filistin, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Sırbistan, Karadağ, Şili, Ürdün, Güney Kore, Morityus, Malezya, Moldova ve 2017 yılında yürürlüğe giren Singapur ve Faroe Adaları ile gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşmalarıdır. Türkiye ile Suriye arasında 2007 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ise Türkiye'nin 6 Aralık 2011 tarihinde gerçekleştirdiği Bakanlar Kurulu Kararı ile askıya alınmıştır.⁵⁹

Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması imzalamak amacı ile müzakere sürecini devam ettirdiği; Çad, Cibuti, Demokratik Kongo, Ekvator, Endonezya, Kamerun, Katar, Kolombiya, Körfez İşbirliği Konseyi, Libya, Meksika, MERCOSUR, Pakistan, Peru, Seyşeller, Sudan ve Ukrayna'dan oluşan 17 devlet bulunmaktadır. Türkiye aynı zamanda ABD, Afrika – Karayip ve Pasifik Ülkeleri, Cezayir, Güney Afrika, Hindistan, Kanada, Orta Amerika ve Vietnam ile de Serbest Ticaret Anlaşması imzalamak amacı ile müzakerelere başlama girişiminde bulunmuştur.

3.1.1. EFTA ile Serbest Ticaret Anlaşması (1992)

Türkiye'nin ilk Serbest Ticaret Anlaşması İsviçre, Lihtenştayn, Norveç ve İzlanda'dan oluşan EFTA ülkeleri ile gerçekleştirilmiştir. Karşılıklı ticareti geliştirmek, Türkiye ve EFTA ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimini teşvik etmek, taraflar arası dürüst rekabet ortamı sağlamak ve ticaret engellerinin kaldırılarak ticaretin genişlemesine katkıda bulunmak amacı ile oluşturulan STA 10 Aralık 1991 tarihinde İsviçre'nin Cenevre şehrinde imzalanmıştır.⁶⁰ Anlaşma,

⁵⁹Ekonomi Bakanlığı, "Yürürlükte Bulunan STA'lar Genel Bilgi", <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/url/btV> (Çevrimiçi), 28.10.2017

⁶⁰EFTA, "Turkey", (Çevrimiçi), <http://www.efta.int/free-trade/free-trade-agreements/turkey> , 28.10.2017

Türkiye’de 18 Nisan 1992 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1992 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması neticesinde Türkiye, EFTA ülkeleri menşeli sanayi ürünlerinde 1999 yılına kadar kademeli indirimle gitmiş; 1999 yılından beri gerçekleştirilen indirimler çerçevesinde EFTA üyesi ülkelere gümrük muafiyeti sağlamaktadır. EFTA ülkeleri de Türkiye menşeli sanayi ürünlerini gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte büyük oranda kaldırmıştır. Tarım ürünlerinde ise Türkiye ve EFTA ülkeleri arasında karşılıklı olarak %50 ile %100 arasında değişen oranlarda gümrük indirimi gerçekleştirilmiştir.⁶¹

2014 yılı 11. Ortak Komite Toplantısında Türkiye ve EFTA üyesi ülkeler arasında gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşmasının güncellemesine yönelik bir karar alınmış olup; 2017 yılı Ağustos ayı itibari ile güncellemeye yönelik müzakerelerin onbeşinci turu tamamlanmış durumdadır. Serbest Ticaret Anlaşmasının güncellemesine yönelik müzakereler; menşe kuralları, ticaretin kolaylaştırılması, hizmet ticareti ve fikri mülkiyet hakları konularını kapsamakta olup 2017 yılı sonu itibari ile müzakerelerin 16. turunun tamamlanması beklenmektedir.⁶²

3.1.1.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye EFTA Ekonomik İlişkileri

Türkiye ve EFTA üyesi ülkeler ile 1992 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ile birlikte Türkiye’nin EFTA üyesi ülkelerinden ithalatında %46,3 gibi belirgin bir artış gözlemlenirken, Türkiye’nin EFTA ülkelerine ihracatı %4,4 oranında artmıştır.

⁶²EFTA, “EFTA And Turkey Hold Fifth Round Of Negotiations”, (Çevrimiçi), <http://www.efta.int/Free-Trade/news/EFTA-and-Turkey-hold-fifth-round-negotiations-502706>, 28.10.2017

Türkiye ve EFTA üyesi ülkelerin imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1992 yılında Türkiye'nin EFTA ülkelerine en fazla ihraç ettiği ürünler; örme giyim eşyaları (45 milyon Dolar); kilit, kasa, mobilya tertibatı vb. adi metallere çeşitli eşyalar (38 milyon Dolar), ve meyve (37 milyon Dolar) olmuştur.

1992 yılında EFTA üyesi ülkelere en fazla ithalat ise kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (250 milyon Dolar) organik kimyasal ürünler (83 milyon Dolar) ve elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları ve bunların aksam parça ve aksesuarları (79 milyon Dolar) olmuştur.⁶³

1992 yılından 2009 yılına kadar geçen süreçte Tablo 10'da görüleceği üzere gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşması EFTA'nın lehine gelişmiştir. Ancak 2008 yılı sonu ABD'de başlayan küresel finans krizinin etkileri ile Türkiye'nin EFTA'dan ithalatında ciddi bir düşüş gözlemlenmiştir. 2009 yılında Türkiye'nin EFTA'dan ithalatı %55,3 oranında gerileyerek yaklaşık 2,8 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2002 yılından 2009 yılına kadar Türkiye'nin de EFTA üyesi ülkelere gerçekleştirdiği ihracatındaki artış eğilimi ise 2008 ve 2009 yıllarında zirve yapmıştır. 2008 yılında Türkiye'nin EFTA'ya ihracatı %145,6 oranında, 2009 yılında %32,9 oranında artmıştır.

2009 yılı sonu itibari ile Türkiye'nin EFTA üyesi ülkelere ihracatı 4,3 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2009 yılı itibari ile Türkiye ilk defa EFTA ülkelerine dış ticaret fazlası vermiştir.

⁶³TÜİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 28.10.2017

Tablo 10: Türkiye - EFTA Dış Ticareti (1990 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
1990	333.378	N/A	597.085	N/A	- 263.707
1991	285.841	-14,3%	540.738	-9,4%	- 254.897
1992	298.429	4,4%	791.107	46,3%	- 492.678
1993	247.724	-17,0%	727.096	-8,1%	- 479.372
1994	276.890	11,8%	562.657	-22,6%	- 285.767
1995	293.754	6,1%	892.037	58,5%	- 598.283
1996	335.941	14,4%	1.112.068	24,7%	- 776.127
1997	414.273	23,3%	1.287.220	15,8%	- 872.947
1998	356.677	-13,9%	1.169.225	-9,2%	- 812.548
1999	361.613	1,4%	926.070	-20,8%	- 564.457
2000	324.252	-10,3%	1.155.270	24,7%	- 831.018
2001	316.114	-2,5%	1.480.929	28,2%	- 1.164.815
2002	409.043	29,4%	2.511.999	69,6%	- 2.102.956
2003	538.086	31,5%	3.395.678	35,2%	- 2.857.592
2004	666.588	23,9%	3.911.430	15,2%	- 3.244.843
2005	820.849	23,1%	4.439.552	13,5%	- 3.618.703
2006	1.189.267	44,9%	4.522.434	1,9%	- 3.333.168
2007	1.327.977	11,7%	5.774.587	27,7%	- 4.446.610
2008	3.261.728	145,6%	6.217.519	7,7%	- 2.955.792
2009	4.335.560	32,9%	2.780.569	-55,3%	1.554.991
2010	2.416.381	-44,3%	4.002.407	43,9%	- 1.586.026
2011	1.887.252	-21,9%	5.845.716	46,1%	- 3.958.463
2012	2.601.134	37,8%	5.238.265	-10,4%	- 2.637.130
2013	1.661.908	-36,1%	10.652.294	103,4%	- 8.990.385
2014	3.795.180	128,4%	5.716.743	-46,3%	- 1.921.563
2015	6.202.203	63,4%	3.137.859	-45,1%	3.064.344
2016	3.266.570	-47,3%	3.161.772	0,8%	104.798

Kaynak: TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 28.10.2017

Gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşması sonrası 24 yıl içerisinde Türkiye'nin ihracat ve ithalat kalemlerinde önemli değişiklikler gözlemlenmektedir. 2016 yılında Türkiye'nin EFTA üyesi ülkelere en çok ihracat gerçekleştirdiği ürünler; kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar (1,9 milyar Dolar); gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar (264 milyon Dolar); motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı (236 milyon Dolar) olmuştur. Türkiye'nin EFTA ülkelerinden en fazla gerçekleştirdiği ithalat kalemleri ise; kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar (933 milyon Dolar); kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (389 milyon Dolar) ve eczacılık ürünleri (369 milyon Dolar) olmuştur.⁶⁴

3.1.2. İsrail ile Serbest Ticaret Anlaşması (1997)

Türkiye ile İsrail arasında mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, fikri mülkiyet hakları, kamu alımları, iç vergilendirme ve koruma önlemlerine ilişkin ortak bir politika belirleyebilme, taraf ülkelerin dış ticaretini artırabilmek maksadı ile 14 Mart 1996 tarihinde Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmış; 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁶⁵

Gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşması gereğince sanayi ürünleri ticareti 2000 yılından beri gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Tarım ürünleri ticaretinde ise Serbest Ticaret Anlaşması yürürlüğe girdiği tarihten itibaren vergi indirimi/muafiyeti sağlanmıştır. Bunun yanında 2006 ve 2007 Türkiye – İsrail Ortaklık

⁶⁴TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, 28.10.2017

⁶⁵T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Yürürlükte Bulunan STA'lar”, (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/url/btV>, 29.10.2017

Komiteleri toplanmış; Türkiye ve İsrail menşeli bazı tarım ürünlerinin ithalatına ilişkin tarife oranları sıfıra düşürülmüştür.⁶⁶

3.1.2.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye İsrail Ekonomik İlişkileri

Türkiye ve İsrail'in dış ticareti taraf ülkelerin akdettiği Serbest Ticaret Anlaşması sonrasında hızla gelişmiştir. Türkiye – İsrail Serbest Ticaret Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1997 tarihinde Türkiye'nin İsrail'e ihracatı %53,7 oranında artarak 391 milyon Dolar; İsrail'den ithalat ise %21,3 oranında artarak yaklaşık 234 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

İmzalanan Serbest Ticaret Anlaşması sonrası Türkiye – İsrail dış ticareti Tablo 11'de görüleceği üzere Türkiye lehine gelişmiştir. 1997 yılında Türkiye'nin İsrail ile yaklaşık 158 milyon Dolar değerinde dış ticaret fazlası bulunmakta iken; 2016 yılı sonu itibari ile Türkiye'nin dış ticaret fazlası yaklaşık 1,6 milyar Dolar'a yükselmiştir. 2016 yılı sonu itibari ile Türkiye'nin İsrail'e ihracatı %9,5 oranında artarak 2,9 milyar Dolar; ithalatı ise %17,2 oranında gerileyerek yaklaşık 1,4 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

1997 yılında Türkiye – İsrail arasında Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile birlikte, Türkiye'nin İsrail'e en fazla ihracat gerçekleştirdiği ürünler; demir ve çelik (yaklaşık 118 milyon Dolar); tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento (yaklaşık 24 milyon Dolar) ve bakır ve bakırdan eşya (41 milyon Dolar) olmuştur. Türkiye'nin aynı tarihte İsrail'den en fazla ithal ettiği ürün grupları ise; plastik ve mamulleri (41 milyon Dolar); pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat (39 milyon Dolar) ve organik kimyasal ürünler (yaklaşık 30 milyon Dolar) olmuştur.

⁶⁶T.C. Resmî Gazete, Milletlerarası Andlaşma – Türkiye İsrail Ortak Komite Kararı, S.26520, Karar Sayısı: 2007/12055, 12.05.2007, s.1 - 2

Tablo 11: Türkiye - İsrail Dış Ticareti (1996 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
1996	254.781	N/A	192.627	N/A	62.153
1997	391.514	53,7%	233.681	21,3%	157.833
1998	479.507	22,5%	282.827	21,0%	196.679
1999	585.239	22,1%	298.257	5,5%	286.982
2000	650.142	11,1%	505.482	69,5%	144.660
2001	805.218	23,9%	529.489	4,7%	275.728
2002	861.434	7,0%	544.467	2,8%	316.967
2003	1.082.998	25,7%	459.488	-15,6%	623.510
2004	1.315.292	21,4%	714.143	55,4%	601.150
2005	1.466.913	11,5%	804.691	12,7%	662.222
2006	1.529.158	4,2%	782.149	-2,8%	747.009
2007	1.658.195	8,4%	1.081.743	38,3%	576.452
2008	1.935.235	16,7%	1.447.919	33,9%	487.316
2009	1.522.436	-21,3%	1.074.727	-25,8%	447.709
2010	2.080.148	36,6%	1.359.639	26,5%	720.509
2011	2.391.148	15,0%	2.057.314	51,3%	333.835
2012	2.329.531	-2,6%	1.710.401	-16,9%	619.129
2013	2.649.663	13,7%	2.417.955	41,4%	231.708
2014	2.950.902	11,4%	2.881.262	19,2%	69.641
2015	2.698.139	-8,6%	1.672.501	-42,0%	1.025.638
2016	2.955.545	9,5%	1.385.605	-17,2%	1.569.940

Kaynak: TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 28.10.2017

2016 yılı sonunda ise Türkiye'nin İsrail'e en fazla gerçekleştirdiği ihraç ürünleri; motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı (428 milyon Dolar); demir ve çelik (413 milyon Dolar); plastikler ve mamulleri (197 milyon Dolar) olmuştur.

Türkiye'nin gerçekleştirdiği en fazla ithalat ürünleri ise mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral muımlar (601 milyon Dolar); plastikler ve mamulleri (117 milyon Dolar) ve kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçalarında (84 milyon Dolar) gerçekleşmiştir.⁶⁷

3.1.3. Makedonya ile Serbest Ticaret Anlaşması (2000)

Türkiye Makedonya ile 9 Eylül 1999 tarihinde Serbest Ticaret Anlaşması imzalamış; Serbest Ticaret Anlaşması 1 Eylül 2000 tarihi itibari ile yürürlüğe girmiştir. Akdedilen Serbest Ticaret Anlaşması gereği anlaşma; mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, hayvan ve bitki sağlığı önlemleri, fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları, menşee kuralları, vergilendirme, damping, korunma önlemleri ve ödemeler konusunu içermektedir.

Anlaşma kapsamında Türkiye, Makedonya menşeli sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini 2003; Makedonya ise 2008 yılında kaldırmıştır. Tarım ürünlerinde ise Türkiye, Makedonya'dan ithal edilen domates, soğan, salatalık, mantar ve meyveler gibi bazı tarım ürünlerinde gümrük vergi muafiyeti sağlamış, bazılarında ise %50 oranında tarife indirimini sağlamıştır. Makedonya ise fındık, mercimek, zeytin, zeytinyağı gibi belirlenen bazı tarım ürünlerinde Türkiye'ye akdedilen anlaşma kapsamında vergi muafiyeti sağlamıştır.⁶⁸

⁶⁷TÜİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, 29.10.2017

⁶⁸Neslihan KOÇ, "Serbest Ticaret Anlaşması Çerçevesinde Makedonya ile Türkiye'nin Dış Ticaret İlişkilerinin İncelenmesi", **International Conference on Eurasian Economies**, 2014, s.1-4

3.1.3.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Makedonya Ekonomik İlişkileri

2000 yılında yürürlüğe giren Türkiye – Makedonya Serbest Ticaret Anlaşması ile birlikte Türkiye'nin Makedonya'ya ihracatı son 16 yılda yaklaşık 108 milyon Dolar'dan 378 milyon Dolar'a; ithalatı ise 10 milyon Dolar'dan yaklaşık 83 milyon Dolar'a yükselmiştir. Tablo 12'de görüleceği üzere Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2000 yılında Türkiye'nin Makedonya'ya ihracatı %15; ithalatı ise %32,9 oranında artmıştır.

Türkiye'nin 2003 yılında Makedonya'dan ithal ettiği sanayi ürünlerine olan gümrük vergilerinin sıfıra inmesi ile birlikte; Türkiye'nin Makedonya'dan gerçekleştirdiği ithalat 2003 yılında %83,3 oranında artarak 27 milyon Dolar; 2004 yılında %89,9 oranında artarak yaklaşık 52 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir. Makedonya'nın Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünlerine olan gümrük vergilerini 2008 yılında sınıfa indirmesi ile birlikte Türkiye'nin Makedonya'ya ihracatı %9,0 oranında artarak 296 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 12'ye bakıldığında gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşması sonrası, Türkiye – Makedonya arasındaki dış ticaret dengesinin Türkiye lehine geliştiği görülmektedir. Türkiye'nin Makedonya'ya dış ticaret fazlası 2000 yılında 97 milyon Dolar iken 2016 yılında 295 milyon dolara yükselmiştir.

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2000 yılında Türkiye'nin Makedonya'ya ihracatını çoğunlukla; elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı (10 milyon Dolar), pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat (yaklaşık 8 milyon Dolar) ve mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb. prefabrik yapılar (7 milyon Dolar) oluşturmakta; ithalatını ise ham postlar, deriler

(kürkler hariç) ve köseleler (yaklaşık 4 milyon Dolar); çinko ve çinkodan eşya (1 milyon Dolar); demir ve çelik (905 bin Dolar) oluşturmaktaydı.

Tablo 12: Türkiye - Makedonya Dış Ticareti (1999 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
1999	93.670	N/A	7.878	N/A	85.792
2000	107.765	15,0%	10.470	32,9%	97.295
2001	89.816	-16,7%	9.115	-12,9%	80.701
2002	101.316	12,8%	14.914	63,6%	86.403
2003	122.715	21,1%	27.342	83,3%	95.373
2004	149.330	21,7%	51.935	89,9%	97.395
2005	162.476	8,8%	52.080	0,3%	110.395
2006	172.756	6,3%	55.945	7,4%	116.811
2007	271.744	57,3%	55.818	-0,2%	215.926
2008	296.172	9,0%	29.713	-46,8%	266.459
2009	283.464	-4,3%	39.879	34,2%	243.585
2010	262.621	-7,4%	52.399	31,4%	210.222
2011	298.861	13,8%	91.963	75,5%	206.898
2012	274.497	-8,2%	103.224	12,2%	171.273
2013	293.976	7,1%	81.518	-21,0%	212.458
2014	347.965	18,4%	79.194	-2,9%	268.770
2015	324.613	-6,7%	80.929	2,2%	243.684
2016	378.004	16,4%	82.581	2,0%	295.423

Kaynak:TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 29.10.2017

2016 yılı sonunda ise Türkiye'nin Makedonya'ya ihracatını çoğunlukla elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı (yaklaşık 33 milyon Dolar); plastikler ve

mamulleri (31 milyon Dolar), kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (30 milyon Dolar) oluşturmaktadır.

İhracatın çoğunlukla sanayi ağırlıklı gerçekleştiği Makedonya'dan en fazla ithalat gerçekleştirilen ürünler ise; demir ve çelik (24 milyon Dolar), pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat (10 milyon Dolar), elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı (6 milyon Dolar) oluşturmaktadır.⁶⁹

3.1.4. Bosna Hersek ile Serbest Ticaret Anlaşması (2003)

Türkiye - Bosna Hersek Serbest Ticaret Anlaşması 3 Temmuz 2002 tarihinde imzalanmış; 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Akdedilen anlaşma kapsamında Türkiye'den Bosna Hersek'e ihraç edilen tüm ürünlerde gümrük vergileri kademeli olarak azaltılmış; 1 Ocak 2007 tarihinde ise tamamen kaldırılmıştır. Türkiye'nin Bosna Hersek'ten ithal ettiği ürünler ise 1 Temmuz 2003 tarihinden itibaren, canlı – dondurulmuş – soğutulmuş sığır, koyun, keçi ve kümes hayvanları ve sakatatları hariç olmak üzere kaldırılmıştır.⁷⁰

3.1.4.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Bosna Hersek Ekonomik İlişkileri

Türkiye'nin Bosna Hersek ile gerçekleştirdiği Serbest Ticaret Anlaşması ile birlikte taraf ülkelerin birbiri ile dış ticaretinde bir artış gözlemlenmiştir. Tablo 12'de incelendiği üzere Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe giriş tarihi olan 2003 yılında Türkiye'nin Bosna Hersek'e ihracatı %46,1 oranında artarak 63 milyon Dolar; ithalatı %32,1 oranında artarak 8 milyon dolar değerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Bosna Hersek ile dış ticareti 2016 yılı sonuna kadar artış göstermiş; gümrük vergilerinin

⁶⁹TÜİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 29.10.2017

⁷⁰T.C. Resmi Gazete, "Milletlerarası Antlaşma", (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111202M1-2.htm> , 29.10.2017

tamamen kaldırıldığı 2007 tarihinde ise zirve yapmıştır. 2007 tarihinde Türkiye'nin Bosna Hersek'e ihracatı %195,1 oranında artarak 445 milyon Dolar; ithalatı ise %128,9 oranında artarak 21 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 13: Türkiye – Bosna Hersek Dış Ticareti (2002 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2002	43.264	N/A	6.317	N/A	36.946
2003	63.227	46,1%	8.343	32,1%	54.885
2004	99.938	58,1%	11.476	37,6%	88.463
2005	128.217	28,3%	15.399	34,2%	112.818
2006	150.862	17,7%	9.379	-39,1%	141.483
2007	445.173	195,1%	21.469	128,9%	423.704
2008	572.349	28,6%	24.545	14,3%	547.804
2009	226.567	-60,4%	52.059	112,1%	174.508
2010	224.299	-1,0%	72.328	38,9%	151.971
2011	268.942	19,9%	90.252	24,8%	178.689
2012	251.523	-6,5%	111.649	23,7%	139.875
2013	274.086	9,0%	124.330	11,4%	149.756
2014	322.022	17,5%	171.424	37,9%	150.598
2015	292.570	-9,1%	250.089	45,9%	42.481
2016	308.962	5,6%	288.291	15,3%	20.672

Kaynak: TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, 29.10.2017

2016 yılı sonu itibari ile Türkiye'nin Bosna Hersek'e ihracatı %5,6 oranında artarak yaklaşık 309 milyon Dolar; ithalatı %15,3 oranında artarak 288 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Bosna Hersek'e gerçekleştirdiği dış ticaret fazlası ise Tablo 12'de görüleceği üzere 2003 yılında yaklaşık 55 milyon Dolarken, 2008 yılına kadar kademeli bir şekilde artarak yaklaşık 548 milyon Dolar'a kadar çıkmış; 2016 yılına kadar ise önemli oranda düşüş gözlemlenmiştir. 2016 yılı sonu itibari ile Türkiye'nin Bosna Hersek'e dış ticaret fazlası yaklaşık 21 milyon dolara gerilemiştir.

Türkiye – Bosna Hersek Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe giriş tarihi olan 2003 yılında Türkiye'nin Bosna Hersek'e en fazla ihraç ettiği ürünler; kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (6 milyon Dolar), demir veya çelikten eşya (6 milyon Dolar) ve elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı (4 milyon Dolar) olmuştur. 2016 yılında Türkiye'nin en fazla ihracat gerçekleştirdiği ürün grupları ise örme giyim eşyası ve aksesuarı (36 milyon Dolar), plastikler ve mamulleri (30 milyon Dolar) ve kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (25 milyon Dolar) olmuştur.

Türkiye'nin 2003 yılında Bosna Hersek'ten en fazla ithal ettiği ürün grupları ise ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler (3 milyon Dolar); kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 3 milyon Dolar) ve optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı (1 milyon Dolar) iken; 2016 yılında ithal ettiği ürünler; hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar (86 milyon Dolar), büyük bir çoğunluğu gümrük tarife oranları kaldırılmamasına rağmen etler ve yenilen sakatat (41 milyon Dolar) ve hububat (30 milyon Dolar) olmuştur.⁷¹

⁷¹TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 29.10.2017

3.1.5. Filistin ile Serbest Ticaret Anlaşması (2005)

Türkiye – Filistin Serbest Ticaret Anlaşması 20 Temmuz 2004 tarihinde imzalanmış; 1 Haziran 2005 tarihi itibari ile yürürlüğe girmiştir.⁷² Akdedilen anlaşma gereğince sanayi ürünlerinde Türkiye ve Filistin arasındaki gümrük tarifeleri kaldırılmıştır. Tarım ürünlerinde ise 12 Ekim 2016 tarihli 2012/3722 karar sayılı Resmî Gazete’de ifade edildiği üzere sadece hurmanın gümrük tarifelerinin sıfıra indirilmesi kararlaştırılmıştır.⁷³

3.1.5.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Filistin Ekonomik İlişkileri

Türkiye ile Filistin’in ekonomik ilişkileri akdedilen Serbest Ticaret Anlaşmasından sonra olumlu bir seyir izlemiştir; Tablo 14’te incelendiği üzere 2005 yılından itibaren ihracat ve ithalat rakamlarında önemli artış kaydedilmiştir.

2005 yılında Türkiye’nin Filistin’e ihracatı %125 oranında artarak 9 milyon Dolar değerinde gerçekleşmişken; Filistin’den ithalatı %64,7 oranında artarak 501 bin dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2016 yılında ise Türkiye’nin Filistin’e ihracatı %14,8 oranında artarak 94 milyon Dolar; Filistin’den ithalatı %43,6 oranında artarak 3 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Türkiye – Filistin Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2005 tarihinde Türkiye’nin Filistin’e en fazla ihraç ettiği ürün grupları; hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri (4 milyon Dolar); kakao ve kakao

⁷²Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), “Free Trade Agreement between Turkey and the Palestinian Liberation Organization” (Çevrimiçi) <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/treaty/3352> 29.10.2017

⁷³T.C. Resmi Gazete, Milletlerarası Andlaşma – Türkiye Filistin Ortak Komite Kararı, Karar Sayısı : 2012/372, S. 28439 12.10.2012, s.1 - 2

müstahzarları (3 milyon Dolar) ve kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (338 bin dolar) ihraç edilmiştir. 2016 yılında da 2005 yılına benzer olarak en fazla ihraç edilen ürünlerin başında hububatlar (28 milyon Dolar) ve kakao (7 milyon Dolar) yer almıştır.

Tablo 14: Türkiye – Filistin Dış Ticareti (2004 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2004	9.025	N/A	545	N/A	8.480
2005	9.401	4,2%	304	-44,2%	9.097
2006	21.154	125,0%	501	64,7%	20.653
2007	21.247	0,4%	762	52,2%	20.485
2008	20.690	-2,6%	429	-43,7%	20.261
2009	29.523	42,7%	274	-36,1%	29.248
2010	40.305	36,5%	576	110,2%	39.729
2011	49.092	21,8%	271	-53,0%	48.821
2012	62.696	27,7%	464	71,1%	62.232
2013	75.507	20,4%	1.134	144,5%	74.373
2014	90.945	20,4%	2.502	120,7%	88.442
2015	82.224	-9,6%	2.343	-6,4%	79.881
2016	94.372	14,8%	3.364	43,6%	91.008

Kaynak:TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 29.10.2017

Türkiye’nin 2005 yılında Filistin’den ithal ettiği ürün grupları son derece sınırlı olup en fazla ithal edilen ürün grubu ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler (298 bin Dolar) olmuştur. 2016 yılında ise Türkiye’nin Filistin’den en fazla ithal ettiği ürün grubu 3 milyon dolarlık ithalat değeri ile yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler olmuştur. ⁷⁴

⁷⁴TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 29.10.2017

3.1.6. Tunus ile Serbest Ticaret Anlaşması (2005)

Türkiye – Tunus Serbest Ticaret Anlaşması 2004 yılının Kasım ayında Tunus'ta imzalanmıştır. 1 Temmuz 2005 tarihi itibari ile yürürlüğe giren Türkiye – Tunus Serbest Ticaret Anlaşması; mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, hayvan ve bitki sağlığı önlemleri, iktisadi ve teknik işbirliği, iç vergilendirme, menşe kuralları ve anti – dumping hususlarını içermektedir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye, Tunus menşeli sanayi ürünlerinin gümrük vergilerini kaldırmış; Tunus ise 7 ve 9 yıl ile değişen aralıklarla kademeli olarak sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini kaldırmayı taahhüt etmiştir.⁷⁵

Tarım ürünlerinde ise Tunus menşeli hurma, sardalya, uskumru, karides, yumuşakçalar, kabuklu hayvanlar ve yumuşakçaların dışında kalan suda yaşayan omurgasız hayvanlar ve yalnız harissa ürününde gümrük vergisi kaldırılmış; taze üzüm şarabında ise “en çok kayırılan ülke” prensibinin yarısı kadar gümrük vergisi alınacağı ifade edilmiştir. Türk menşeli; nohut, adi fasulye (beyaz fasulye dâhil), kurutulmuş üzüm, kabuksuz fındık ve fındık püresi tarım ürünlerinde gümrük indirimine gidilmiştir.⁷⁶

Aynı zamanda akdedilen Serbest Ticaret Anlaşması'na ilişkin taraflar üç dönemdir Ortaklık Konseyi Toplantıları düzenlemektedir. En son 2017 yılının Temmuz ayında gerçekleştirilen toplantı ile birlikte Tunus'ta yatırım yapan yatırımcılara yargı yolu serbestisi ve yurtdışına para transferi konusunda ek kolaylıklar getirilmiştir. Ayrıca yabancı yatırımcılar için borsaya giriş, arazi satın alma, ihracata yönelik faaliyetlerde bulunma hakkı gibi prosedürlerin yatırımcılar lehine sadeleştirileceği ifade edilmiştir.⁷⁷

⁷⁵T.C. Ekonomi Bakanlığı, **a.e.**

⁷⁶T.C. Resmî Gazete, Türkiye Cumhuriyeti ve Tunus Cumhuriyeti Arasında Temel Tarım, İşlenmiş Tarım ve Balıkçılık Ürünleri Taviz Değişimi Protokol II, 10.05.2005,s.2-3

⁷⁷Gaziantep Sanayi Odası, “Tunus'ta Yürürlüğe Giren Yeni Yatırım Konularına İlişkin Not”, (Çevrimiçi), <http://www.gso.org.tr/?gsoDuyuruID=3106> , 30.10.2017

2017 yılının Aralık ayında ise Tunus; Türkiye ile akdedilen STA'nın 17. Maddesi çerçevesinde Türkiye menşeli bazı ürün gruplarına sağladığı tavizleri geçici olarak 2018 yılı Ocak ayından itibaren askıya aldığını duyurmuştur. Bu kapsamda, 33,34, 50, 48, 61, 62, 63, 64, 72, 84 ve 85. Fasıllarda yer alan ürün gruplarına 2018 – 2019 yılları arasında en çok kayırılan ülke hadlerinin %90'ı oranında gümrük vergisi uygulayacağı ve belirlenen verginin 2022 yılına kadar kademeli olarak düşürülerek 2022 yılında sıfıra indirileceği bildirilmiştir.⁷⁸

3.1.6.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Tunus Ekonomik İlişkileri

Türkiye – Tunus dış ticareti Tablo 15'te incelendiğinde Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2005 tarihinde Türkiye'nin Tunus'a ihracatının %15,1 oranında artarak yaklaşık 295 milyon Dolar; ithalatının ise %16,9 oranında artarak 117 milyon Dolar değerinde gerçekleştiği gözlemlenmektedir. 2016 yılına gelindiğinde ise 12 yıllık süreçte dış ticaretin Türkiye lehine geliştiği gözlemlenmektedir.

2016 yılı sonu itibari ile Türkiye'nin Tunus'a ihracatı %11,2 oranında artarak yaklaşık 911 milyon Dolar; ithalatının %48,8 oranında artarak 214 milyon Dolar'a yükseldiği gözlemlenmektedir. Türkiye'nin 2005 yılında Tunus'a dış ticaret fazlası 177 milyon Dolar iken, 2016 yılı sonu itibari ile dış ticaret fazlası 696 milyon dolara yükselmiştir.

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2005 tarihinde Türkiye'nin Tunus'a en fazla ihraç ettiği ürün grupları; demir ve çelik (80 milyon Dolar); motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı (53 milyon Dolar) ve kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar

⁷⁸İstanbul Hazırgiyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği, "Tunus'un Ülkemize Karşı Gümrük Vergi Uygulaması Hakkında", (Çevrimiçi), <https://www.ihkib.org.tr/tr/bilgi-bankasi/ihkib-duyurular/i-1910>, 22.12.2017

ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 33 milyon Dolar) olmuştur. Türkiye'nin 2005 yılında Tunus'tan ithalatının büyük bölümünü ise gübreler (71 milyon Dolar) ve inorganik kimyasallar, kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri (20 milyon Dolar) oluşturmaktaydı.

Tablo 15: Türkiye –Tunus Dış Ticareti (2004 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2004	256.162	N/A	100.410	N/A	155.753
2005	294.785	15,1%	117.372	16,9%	177.413
2006	324.893	10,2%	150.094	27,9%	174.799
2007	530.277	63,2%	229.788	53,1%	300.489
2008	778.098	46,7%	365.381	59,0%	412.717
2009	645.767	-17,0%	234.980	-35,7%	410.787
2010	713.632	10,5%	280.720	19,5%	432.911
2011	802.302	12,4%	249.790	-11,0%	552.512
2012	796.738	-0,7%	195.624	-21,7%	601.114
2013	892.157	12,0%	289.268	47,9%	602.889
2014	915.041	2,6%	196.697	-32,0%	718.344
2015	819.061	-10,5%	144.077	-26,8%	674.984
2016	910.613	11,2%	214.383	48,8%	696.230

Kaynak:TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 29.10.2017

2016 yılında ise Türkiye'nin Tunus'a ihracatını büyük oranda motorlu kara taşıtları ve diğer kara taşıtları vb. (yaklaşık 99 milyon Dolar) ve demir – çelik (92 milyon Dolar) oluşturmaktadır. Türkiye'nin ilgili yılda Tunus'tan ithalatını da aynı şekilde büyük oranda gübreler (93 milyon Dolar) ve İnorganik kimyasallar, kıymetli

metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri (19 milyon Dolar) oluşturmaktadır.⁷⁹

3.1.7. Fas ile Serbest Ticaret Anlaşması (2006)

Türkiye ile Fas'ın 7 Nisan 2004 yılında imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşması, 1 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Fas menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergisi anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibari ile kaldırılmışken; Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerinin bir kısmı kaldırılmış; bir kısmı 1 Ocak 2015 tarihine kadar tedricen kaldırılmış; bir kısmı ise anlaşma kapsamındaki serbestiyetten hâlâ yararlanamamaktadır.

Tarım ürünlerinde ise Türkiye menşeli; bazı peynir çeşitleri, çiçek soğanları, küçük soğanlar, baklagil tohumları, fındık, Antep fıstığı, kuru üzüm, kimyon ve susam tohumu ve kuru incir ürünlerinde vergi indirimine gidilmiştir. Fas menşeli, canlı bitkiler, kuşkonmaz, orkide, lahana, meyve, tatlı mısır, bakla, baharatlar, bazı meyve – bakliyat tohumları ve taze ürün şarabında vergi indirimine gidilmiştir.⁸⁰

3.1.7.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Fas Ekonomik İlişkileri

Türkiye ile Fas'ın dış ticareti Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2006 tarihinde 725 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiş; Türkiye'nin Fas'a dış ticaret fazlası Tablo 16'da incelendiği üzere 377 milyon Dolar olmuştur. 2008 yılına kadar Türkiye Fas dış ticaretinde dış ticaret fazlası veren Türkiye'nin 2010 yılına kadar dış ticaret fazlası 227 milyon Dolar'a kadar gerilemiş ancak 2014 yılına kadar yaklaşık

⁷⁹TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 30.10.2017

⁸⁰T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Türkiye – Fas Serbest Ticaret Antlaşması”, (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/Fas%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lv> , 30.10.2017

767 milyon Dolar'a kadar çıkmıştır. 2016 yılında ise Türkiye'nin Fas'a ihracatı %9,8 oranında artarak yaklaşık 1,5 milyar dolar; Fas'tan ithalat ise %29,2 oranında artarak 918 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 16: Türkiye - Fas Dış Ticareti (2005 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2005	370.825	N/A	143.231	N/A	227.594
2006	551.377	48,7%	173.902	21,4%	377.475
2007	721.595	30,9%	198.460	14,1%	523.135
2008	957.769	32,7%	360.520	81,7%	597.249
2009	598.541	-37,5%	234.729	-34,9%	363.811
2010	623.957	4,2%	396.798	69,0%	227.160
2011	920.896	47,6%	419.945	5,8%	500.951
2012	1.014.906	10,2%	429.482	2,3%	585.423
2013	1.192.900	17,5%	572.206	33,2%	620.694
2014	1.406.566	17,9%	639.849	11,8%	766.717
2015	1.337.555	-4,9%	710.636	11,1%	626.919
2016	1.469.043	9,8%	918.164	29,2%	550.878

Kaynak:TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 30.10.2017

Türkiye – Fas Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2006 tarihinde Türkiye'nin Fas'a ihracatının yaklaşık yarısını demir ve çelik (293 milyon Dolar) oluştururken diğer ihraç ürünleri; Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı (70 milyon Dolar) ve kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (32 milyon Dolar) olmuştur. Türkiye'nin 2006 yılında Fas'tan en fazla ithal ettiği ürünler; demir çelik (yaklaşık 48 milyon Dolar); inorganik kimyasallar, kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-

anorganik bileşikleri (34 milyon Dolar) ve örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı (20 milyon Dolar) oluşturmuştur.

Türkiye'nin 2016 yılında Fas'a ihracatı da 2006 yılına benzer şekilde çoğunlukla motorlu kara taşıtları vb. (yaklaşık 250 milyon Dolar), kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (162 milyon Dolar) ve demir – çelik (yaklaşık 147 milyon Dolar) olmuştur. Türkiye'nin aynı yıl Fas'tan ithalatı ise motorlu kara taşıtları vb. (yaklaşık 388 milyon Dolar); kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası (yaklaşık 144 milyon Dolar) ve gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri, hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler (yaklaşık 78 milyon Dolar) olmuştur.⁸¹

3.1.8. Mısır ile Serbest Ticaret Anlaşması (2007)

Türkiye ve Mısır arasında 27 Aralık 2005 tarihinde Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmış; 1 Mart 2007 tarihi itibari ile anlaşma yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte Türkiye, Mısır menşeli sanayi ürünlerine ilişkin gümrük tarifelerini kaldırmış; Mısır ise 2008, 2014, 2017 ve 2020 yıllarında Türkiye menşeli sanayi ürünlerine ilişkin gümrük tarifelerine kademeli olarak serbestiyet sağlayacağını taahhüt etmiştir.⁸² Tarım ürünlerine ilişkin olarak Türkiye; Mısır menşeli balıklar, mantar, canlı çiçek, patates, soğan, sebze ve meyveler, şeker mamulleri ve bazı baharatlara ilişkin %15 ile %100 arasında değişen oranda gümrük tarife indirimine gitmiştir. Mısır ise Türkiye menşeli fındık, incir, kiraz, mısır yağı, çikolata, makarna, canlı maya, meyve suyu gibi tarım ürünlerinde %15 ile %100 arasında değişen oranlarda gümrük tarife indirimine gitmiştir.

⁸¹TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 30.10.2017

⁸²Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, “Türkiye – Mısır Serbest Ticaret Anlaşmasının Sonuçları”, (Çevrimiçi), <http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2012/05/048-053.pdf> , 30.10.2017

3.1.8.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Mısır Ekonomik İlişkileri

Türkiye – Mısır dış ticareti Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2007 yılında 1,5 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Mısır'a ihracatı Tablo 17'de incelendiği üzere 2007 yılında %27,3 oranında artarak yaklaşık 903 milyon Dolar; Mısır'dan ithalatı %66,4 oranında artarak yaklaşık 653 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında ise Türkiye – Mısır dış ticareti 4 milyar Dolar'ı aşmıştır. 2016 yılında Türkiye'nin Mısır'a ihracatı %12,5 oranında gerilemiş; Mısır'dan ithalatı ise %18,7 oranında artmıştır. 2016 yılı sonu itibari ile Türkiye'nin Mısır'a dış ticaret fazlası yaklaşık 1,3 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 17: Türkiye - Mısır Dış Ticareti (2006 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2006	709.353	N/A	392.524	N/A	316.829
2007	902.703	27,3%	652.988	66,4%	249.715
2008	1.426.450	58,0%	886.237	35,7%	540.212
2009	2.599.030	82,2%	641.552	-27,6%	1.957.479
2010	2.250.577	-13,4%	926.476	44,4%	1.324.101
2011	2.759.311	22,6%	1.382.216	49,2%	1.377.095
2012	3.679.195	33,3%	1.342.051	-2,9%	2.337.144
2013	3.200.362	-13,0%	1.628.868	21,4%	1.571.494
2014	3.297.538	3,0%	1.434.472	-11,9%	1.863.066
2015	3.124.876	-5,2%	1.215.905	-15,2%	1.908.971
2016	2.732.926	-12,5%	1.443.397	18,7%	1.289.529

Kaynak: TUİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 30.10.2017

2007 tarihinde Türkiye'nin Mısır'a en fazla ihraç ettiği ürünler; demir – çelik (119 milyon Dolar); motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarları (yaklaşık 114 milyon Dolar) ve

kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar vb. bunların aksam parça ve aksesuarları (85 milyon Dolar) olmuştur. Aynı yıl Mısır'dan en fazla ithal edilen ürünler ise mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar (100 milyon Dolar), hububat (87 milyon Dolar) ve inorganik kimyasallar, kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri (71 milyon Dolar) olmuştur.

2016 yılında ise Türkiye'nin en fazla gerçekleştirdiği ihraç ürünleri; mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar (yaklaşık 522 milyon Dolar); demir – çelik (488 milyon Dolar) ve kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar vb. bunların aksam parçaları (yaklaşık 201 milyon Dolar) olmuştur. Aynı yıl Türkiye'nin en fazla ithal ettiği ürün grupları ise plastikler ve mamulleri (310 milyon Dolar), gübreler (169 milyon Dolar), örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı (yaklaşık 117 milyon Dolar) olmuştur.⁸³

3.1.9. Suriye ile Serbest Ticaret Anlaşması (2007)

Türkiye – Suriye arasında 22 Aralık 2004 tarihinde Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmış; anlaşma 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ancak anlaşma 2011 yılının Aralık ayından itibaren Türkiye ve Suriye arasında askıya alınmış bulunmaktadır.⁸⁴

3.1.9.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Suriye Ekonomik İlişkileri

Türkiye ve Suriye'nin dış ticareti Tablo 18'de incelendiği üzere Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2007 yılından itibaren Serbest Ticaret Anlaşması

⁸³TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 30.10.2017

⁸⁴T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Türkiye - Suriye Ortaklık Antlaşması”, (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%20C4%B1%C5%9F%20C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/Turkiye%20Suriye%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> ,30.10.2017

askıya alınincaya kadar artmıştır. 2016 yılında ise Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı %13,1 oranında gerileyerek 1,3 milyar Dolar; ithalatı %27 oranında artarak 65 milyon dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2016 yılında Türkiye'nin Suriye'ye en fazla ihraç ettiği ürün grupları; kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç) (186 milyon Dolar); hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar (162 milyon Dolar) ve değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday glütenu (107 milyon Dolar) olmuştur.

Tablo 18: Türkiye - Suriye Dış Ticareti (2006 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2006	609.417	N/A	187.250	N/A	422.167
2007	797.766	30,9%	259.282	38,5%	538.483
2008	1.115.013	39,8%	323.697	24,8%	791.315
2009	1.421.637	27,5%	221.454	-31,6%	1.200.183
2010	1.844.605	29,8%	452.493	104,3%	1.392.111
2011	1.609.861	-12,7%	336.646	-25,6%	1.273.215
2012	497.960	-69,1%	67.448	-80,0%	430.512
2013	1.024.473	105,7%	84.909	25,9%	939.564
2014	1.800.962	75,8%	115.499	36,0%	1.685.464
2015	1.522.032	-15,5%	51.506	-55,4%	1.470.526
2016	1.321.981	-13,1%	65.389	27,0%	1.256.593

Kaynak:TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 30.10.2017

Türkiye'nin 2016 yılında Suriye'den en fazla ithal ettiği ürün grupları ise pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat (24 milyon Dolar); kahve, çay, Paraguay çayı ve baharat (14 milyon Dolar) ve gübreler (10 milyon Dolar) olmuştur.⁸⁵

3.1.10. Arnavutluk ile Serbest Ticaret Anlaşması (2008)

Türkiye – Arnavutluk Serbest Ticaret Anlaşması 22 Aralık 2006 tarihinde imzalanmış; 1 Mayıs 2008 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, hayvan ve bitki sağlığı önlemler, fikri sınai ve ticari mülkiyet hakları, menşe kuralları, vergilendirme, damping, korunma önlemleri ve ödemeler konularını içeren Serbest Ticaret Anlaşmasında Türkiye, Arnavutluk menşeli sanayi ürünlerine ilişkin ürünlerin gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırmış; Arnavutluk ise Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin gümrük vergilerini 1 Ocak 2013 tarihi itibari ile kaldırmıştır. Tarım ürünlerine ilişkin olarak ise Türkiye ve Arnavutluk bazı tarım ürünlerinde birbirlerine karşı tarife kotaları kapsamında veya sınırsız mahiyette tarife muafiyeti tanımıştır⁸⁶

3.1.10.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Arnavutluk Ekonomik İlişkileri

Türkiye - Arnavutluk dış ticareti Serbest Ticaret Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 2008 yılında Tablo 19'da incelendiği üzere yaklaşık 342 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir. Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlükte olduğu 8 yıl boyunca Türkiye'nin ihracatında ve ithalatında dikkate değer bir değişim gözlemlenmemiştir. 2016 yılında Türkiye'nin Arnavutluk'a ihracatı %6,0 oranında artarak yaklaşık 305 milyon Dolar değerinde; Arnavutluk'tan ithalatı ise %58,4 oranında gerileyerek yaklaşık 21 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

⁸⁵TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 30.10.2017

⁸⁶T.C. Resmî Gazete, Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Anlaşması, Karar Sayısı: 2008/13298, S.26814, 12.03.2008

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2008 tarihinde Türkiye'nin Arnavutluk'a ihracatının büyük çoğunluğunu demir - çelik (yaklaşık 30 milyon Dolar); kazanlar, makinalar, mekanik cihaz ve aletler vb. bunların aksam parça ve aksesuarları (24 milyon Dolar) demir ve çelikten eşya (22 milyon Dolar) oluşturduğu gözlemlenmektedir. 2008 yılında Türkiye'nin Arnavutluk'tan en fazla ithal ettiği ürünler ise; mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral muımlar (13 milyon Dolar); demir ve çelik (9 milyon Dolar) ve metal cevheri, cüruf ve kül (6 milyon Dolar) oluşturmaktadır.

Tablo 19: Türkiye - Arnavutluk Dış Ticareti (2007 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DİŞ TİCARET DENGESİ
2007	294.508	N/A	23.842	N/A	270.665
2008	305.737	3,8%	36.697	53,9%	269.040
2009	273.110	-10,7%	4.694	-87,2%	268.416
2010	241.066	-11,7%	86.859	1750,4%	154.207
2011	270.630	12,3%	125.916	45,0%	144.715
2012	255.950	-5,4%	98.989	-21,4%	156.961
2013	266.544	4,1%	82.390	-16,8%	184.154
2014	318.541	19,5%	96.281	16,9%	222.260
2015	287.374	-9,8%	49.578	-48,5%	237.796
2016	304.606	6,0%	20.602	-58,4%	284.004

Kaynak: TUİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, 30.10.2017

2016 yılında ise Türkiye'nin Arnavutluk'a en fazla ihraç ettiği ürünler; elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları aksam-parça-aksesuarı (yaklaşık 22 milyon Dolar), kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 22 milyon Dolar) ve demir – çelik (yaklaşık 22 milyon Dolar) olmuştur.

Türkiye'nin Arnavutluk'tan en fazla ithal ettiği ürün grupları; ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya, bunların aksamı (3 milyon Dolar); alüminyum ve alüminyumdan eşya (3 milyon Dolar) ve yağlı tohum ve meyvalar, muhtelif tane, tohum ve meyvalar, sanayiinde ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yemler (yaklaşık 3 milyon Dolar) olmuştur.⁸⁷

3.1.11. Gürcistan ile Serbest Ticaret Anlaşması (2008)

Türkiye ile Gürcistan arasında 21 Kasım 2007 tarihinde Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. 1 Kasım 2008 tarihi itibari ile yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ile birlikte sanayi ürünlerine olan gümrük vergileri karşılıklı olarak kaldırılmıştır.

Tarım ürünlerindeki gümrük vergilerinin de bir kısmı Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte kaldırılmış olup; bir kısmında ise tarife kontenjanı sağlanmıştır.⁸⁸

3.1.11.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Gürcistan Ekonomik İlişkileri

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile birlikte sanayi ürünlerinin ve bazı tarım ürünlerinin gümrük kotalarının kaldırıldığı 2008 yılında Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatı %54,4 oranında artarak yaklaşık 998 milyon Dolar; Türkiye'nin Gürcistan'dan ithalatının ise %81,3 oranında artarak 525 milyon Dolar değerinde gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

⁸⁷TÜİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 30.10.2017

⁸⁸Esra DERE, "Türkiye – Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması ve Etkileri", T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2008, s.1 - 15

Tablo 20’da incelendiği üzere 2007 yılından bu yana dış ticaret dengesi Türkiye lehine gelişmektedir. Türkiye’nin 2008 yılında Gürcistan’a dış ticaret fazlası yaklaşık 473 milyon Dolarken; 2016 yılı sonu itibari ile dış ticaret fazlası yaklaşık 965 milyon Dolara yükselmiştir.

Tablo 20: Türkiye - Gürcistan Dış Ticareti (2007 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2007	646.082	N/A	289.568	N/A	356.514
2008	997.844	54,4%	525.041	81,3%	472.804
2009	762.977	-23,5%	285.486	-45,6%	477.492
2010	769.271	0,8%	290.725	1,8%	478.545
2011	1.092.321	42,0%	314.352	8,1%	777.968
2012	1.253.309	14,7%	180.351	-42,6%	1.072.958
2013	1.245.917	-0,6%	201.738	11,9%	1.044.179
2014	1.443.790	15,9%	232.596	15,3%	1.211.194
2015	1.108.740	-23,2%	223.107	-4,1%	885.633
2016	1.176.634	6,1%	211.680	-5,1%	964.954

Kaynak:TUIİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2008 yılında Türkiye’nin Gürcistan’a en fazla ihraç ettiği ürünler; plastikler ve mamulleri (yaklaşık 109 milyon Dolar); mineral yakıtlar, mineral yağlar vb. (yaklaşık 101 milyon Dolar) kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (80 milyon Dolar) olmuştur. Aynı yıl Türkiye’nin Gürcistan’dan ithalatının ise büyük bir çoğunluğunu demir ve çelik (yaklaşık 297 milyon Dolar) ve mineral yakıtlar, mineral yağlar vb. (yaklaşık 162 milyon Dolar) oluşturmuştur.

2016 yılında ise Türkiye’nin Gürcistan’a en fazla ihraç ettiği ürün grubu olan plastikler ve mamulleri (yaklaşık 117 milyon Dolar) değişmemiştir. Türkiye’nin

Gürcistan'a 2016 yılında en fazla ihraç ettiği diğer ürün grupları demir ve çelikten eşya (116 milyon Dolar) ve kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar vb. (113 milyon Dolar) olmuştur. Türkiye'nin 2016 yılında Gürcistan'dan en fazla ithal ettiği ürün grupları ise örme giyim eşyası (yaklaşık 51 milyon Dolar); hayvanlar için yemler (36 milyon Dolar) ve demir – çelik (yaklaşık 35 milyon Dolar) olmuştur. ⁸⁹

3.1.12. Karadağ ile Serbest Ticaret Anlaşması (2010)

Türkiye'nin Karadağ ile Serbest Ticaret Anlaşması, 26 Kasım 2008 tarihinde imzalanmış; 1 Mart 2010 tarihi itibari ile yürürlüğe girmiştir. Türkiye, anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi ile birlikte Karadağ sanayi ürünlerine olan gümrük vergilerini kaldırmıştır. Karadağ ise Türkiye menşeli sanayi ürünlerine olan gümrük vergilerinin bir kısmını Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte; bir kısmını ise 1 Ocak 2015'e kadar kademeli olarak kaldırmıştır.

Tarım ürünlerinde ise Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile beraber Türkiye, Karadağ menşeli makarna, reçel, marmelat ve taze üzüm şarabına olan gümrük tarifelerinde indirime gitmiş; Karadağ, Türkiye menşeli mercimek ve kurutulmuş kayısı (100 ton) tarım ürünlerinin gümrük tarifelerini kaldırmıştır. ⁹⁰

3.1.12.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Karadağ Ekonomik İlişkileri

Türkiye – Karadağ Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2010 yılında Türkiye'nin Karadağ'a ihracatı 27 milyon Dolar; Karadağ'dan ithalat ise 6 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

⁸⁹TÜİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

⁹⁰T.C. Resmî Gazete, Türkiye Cumhuriyeti İle Karadağ Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması, Karar Sayısı: 2009/15753, S. 27462, 14.01.2010 ,s.1-8

Tablo 21’de incelendiği üzere Türkiye’nin Karadağ’a ihracatı Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2010 yılından 2016 yılına kadar yaklaşık iki kat artarak yaklaşık 52 milyon Dolar değerinde; Karadağ’dan ithalat ise yaklaşık dört kat artarak 23 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2016 yılı sonu itibari ile Türkiye’nin Karadağ’a dış ticaret fazlası 28 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 21: Türkiye - Karadağ Dış Ticareti (2009 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2009	26.483	N/A	5.845	N/A	20.638
2010	27.179	2,6%	6.214	6,3%	20.965
2011	26.966	-0,8%	14.588	134,8%	12.379
2012	29.131	8,0%	17.936	22,9%	11.196
2013	29.140	0,0%	11.515	-35,8%	17.625
2014	35.040	20,2%	7.373	-36,0%	27.667
2015	38.297	9,3%	8.001	8,5%	30.296
2016	51.806	35,3%	23.364	192,0%	28.442

Kaynak: TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, 31.10.2017

2010 yılında Türkiye’nin Karadağ’a ihracatını çoğunlukla elektrikli makine ve cihazlar (9 milyon Dolar); motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarları (2 milyon Dolar) ve kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (1 milyon Dolar) oluşturmuştur. Türkiye’nin aynı yıl Karadağ’dan ithalatını ise demir ve çelik (yaklaşık 6 milyon Dolar) oluşturmuştur.

2016 yılında Türkiye’nin Karadağ’a ihracatında en büyük kalemi yine elektrikli makine ve cihazlar (10 milyon Dolar) oluşturmuş; Türkiye’nin Karadağ’a en fazla ihraç ettiği diğer ürün grupları; demir ve çelikten eşya (6 milyon Dolar) ve kazanlar, makinalar vb. (5 milyon Dolar) olarak sıralanmaktadır. 2016 yılında

Türkiye'nin Karadağ'dan ithalatını ise çoğunlukla alüminyum ve alüminyumdan eşyalar (19 milyon Dolar) ve demir – çelik (3 milyon Dolar) oluşturmaktadır.

3.1.13. Sırbistan ile Serbest Ticaret Anlaşması (2010)

Türkiye – Sırbistan arasında 1 Haziran 2009 tarihinde Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. 1 Eylül 2010 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ile birlikte; Türkiye tarafından Sırbistan menşeli sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergileri kaldırılmıştır. Sırbistan tarafından Türkiye menşeli ürünler ise bir kısmı Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile kaldırılmış; diğer sanayi ürünlerinin 2, 4 ve 5 yıllık süreler içerisinde kaldırılması 2015 yılı itibari ile tamamının kaldırılması taahhüt edilmiştir. Tarım ürünlerinde ise Türkiye menşeli balık, çiçek tohumları, havuç, domates, pırasa vb. sebzeler, fındık, üzüm, limon, kayısı, makarna ve zeytinyağı gibi tarım ürünlerinin gümrük vergileri belirli kotalar ile Sırbistan tarafından indirilmiştir. Sırbistan menşeli gül, ağaç, çiçek tohumu, domates, pırasa vb. sebzeler, çikolata, kakao, süt ve üzüm şarabı gibi tarım ürünlerinde belirlenen kotalar ile Türkiye tarafından gümrük indirimi sağlanmıştır.⁹¹

3.1.13.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Sırbistan Ekonomik İlişkileri

Türkiye – Sırbistan dış ticareti Tablo 22'de incelendiği üzere Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2010 tarihinde 415 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiş; Türkiye 2010 yılında Sırbistan'a yaklaşık 197 milyon Dolar değerinde dış ticaret fazlası vermiştir. 2010 yılında Türkiye'nin Sırbistan'a ihracatı %0,1 oranında gerilerken; ithalatı %95,9 oranında artmıştır.

⁹¹T.B.M.M., Türkiye Cumhuriyeti İle Sırbistan Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması, (Çevrimiçi) <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0717.pdf> , 31.10.2017

2016 yılında ise Türkiye'nin Sırbistan'a ihracatı %18,1 oranında artarak yaklaşık 582 milyon Dolar değerinde; Sırbistan'dan ithalatı ise %21,0 oranında artarak 288 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2010 yılında Türkiye'nin Sırbistan'a en fazla ihraç ettiği ürünler; örme eşyalar (60 milyon Dolar); meyve (yaklaşık 25 milyon Dolar) ve motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarları (yaklaşık 22 milyon Dolar) iken; Sırbistan'dan en fazla ithal edilen ürünler; demir ve çelik (30 milyon Dolar); kazanlar, makinalar vb. gibi araçlar (yaklaşık 19 milyon Dolar) olmuştur.

Tablo 22: Türkiye - Sırbistan Dış Ticareti (2009 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2009	306.469	N/A	55.897	N/A	250.572
2010	306.115	-0,1%	109.524	95,9%	196.591
2011	354.670	15,9%	213.301	94,8%	141.369
2012	380.869	7,4%	205.538	-3,6%	175.332
2013	440.650	15,7%	251.957	22,6%	188.693
2014	506.419	14,9%	273.901	8,7%	232.518
2015	492.472	-2,8%	238.299	-13,0%	254.173
2016	581.667	18,1%	288.237	21,0%	293.430

Kaynak: TUİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

2016 yılında ise Türkiye'nin Sırbistan'a ihracatında motorlu kara taşıtları vb. (yaklaşık 62 milyon Dolar) 6 yıllık süreçte birinci sıraya yükselmiş; meyve ihracatının yerini kazanlar, makinalar vb. araçlar (yaklaşık 59 milyon Dolar) almış ve örme eşya ihracatı (51 milyon Dolar) üçüncü sıraya gerilemiştir. Sırbistan'dan aynı yıl en fazla

ithal ettiği ürünler ise bakır ve bakırdan eşyalar (103 milyon Dolar); kauçuk ve kauçuktan eşyalar (35 milyon Dolar) ve demir – çelik (22 milyon Dolar) olmuştur.⁹²

3.1.14. Şili ile Serbest Ticaret Anlaşması (2011)

Türkiye - Şili Serbest Ticaret Anlaşması 14 Temmuz 2009 tarihinde imzalanmıştır. 1 Mart 2011 tarihi itibari ile yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması yürürlük tarihi ile birlikte Türkiye Şili menşeli sanayi ürünlerine ilişkin gümrük vergilerini kaldırmış; Şili ise aynı tarihte Türkiye menşeli sanayi ürünlerine ilişkin gümrük vergilerinin büyük bir bölümünü kaldırarak diğerleri için de 1 Ocak 2015 tarihine kadar kademeli bir şekilde indirmeyi taahhüt etmiştir.⁹³

Tarım ürünlerinde Şili; Türkiye menşeli et, krema ve glikoz hariç olmak üzere diğer tarım ürünlerini 1 Ocak 2017 tarihine kadar kademeli olarak kaldırmıştır. Türkiye ise Şili menşeli balık, süt ve peynir ürünleri, tohum, bezelye, soğan vb. sebzeler, ananas, elma, kivi vb. meyveler, bitkisel ve hayvansal yağlar, un, çay, dondurma ve bazı alkol ürünlerinin gümrük vergilerinde indirime giderek Şili'ye birtakım tavizler sağlamıştır.⁹⁴

3.1.14.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Şili Ekonomik İlişkileri

Türkiye – Şili arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2011 yılında Türkiye'nin Sırbistan'a ihracatı %60,8 oranında artarak yaklaşık 131 milyon Dolar; Sırbistan'dan ithalat ise %52,2 oranında artarak 474 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında ise Tablo 23'te incelendiği üzere Türkiye'nin

⁹²TUIK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

⁹³T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Türkiye – Şili Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu”, (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/%C5%9Eili%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> , 31.10.2017

Şili'ye ihracatı 5 yıllık süreçte yaklaşık 100 milyon Dolar artarak 217 milyon dolar değerinde gerçekleşmiş; Şili'den ithalat ise yarı yarıya gerileyerek yaklaşık 233 milyon dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2011 yılında Türkiye'nin Şili'den dış ticaret açığı yaklaşık 344 milyon Dolar değerinde gerçekleşmişken 2016 yılında dış ticaret açığı yaklaşık 16 milyon Dolara kadar gerilemiştir.

Tablo 23: Türkiye - Şili Dış Ticareti (2010 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2010	81.222	N/A	311.709	N/A	- 230.488
2011	130.616	60,8%	474.341	52,2%	- 343.725
2012	174.852	33,9%	466.042	-1,7%	- 291.190
2013	219.338	25,4%	405.861	-12,9%	- 186.523
2014	198.579	-9,5%	363.304	-10,5%	- 164.725
2015	187.881	-5,4%	282.572	-22,2%	- 94.692
2016	217.157	15,6%	232.972	-17,6%	- 15.815

Kaynak: TUİK Veri Tabanı, "Dış Ticaret İstatistikleri", (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

Türkiye - Şili Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2011 tarihinde Türkiye'nin Şili'ye temel ihrac ürünleri; demir - çelik (32 milyon Dolar); motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarları (32 milyon Dolar) ve elektrikli makine ve cihazlar (11 milyon Dolar) olmuştur. 2011 yılında Türkiye'nin Şili'den ithal ettiği ürün gruplarının büyük bir çoğunluğunu ise bakır ve bakırdan eşyalar (386 milyon Dolar) oluşturmaktaydı.

2016 yılında Türkiye'nin Şili'ye en fazla ihrac ettiği ürün grubu yine demir - çelik (52 milyon Dolar) ve motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarları (40 milyon Dolar) olmuştur.

Aynı yıl Şili'den en fazla ihraç edilen ürün grupları ise 2011 yılına benzer olarak çoğunlukla bakır ve bakırdan eşyalar (yaklaşık 117 milyon Dolar), inorganik kimyasallar (33 milyon Dolar), meyveler (30 milyon Dolar) ve canlı hayvanlar (30 milyon Dolar) olmuştur.⁹⁵

3.1.15. Ürdün ile Serbest Ticaret Anlaşması (2011)

Türkiye – Ürdün Serbest Ticaret Anlaşması 1 Aralık 2009 tarihinde imzalanarak 1 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma kapsamında Türkiye, Ürdün menşeli sanayi ürünlerinin bir kısmının gümrük vergilerini anlaşma yürürlüğe girdiği tarihte kaldırmıştır. Ürdün ise anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte sanayi ürünlerinin bir kısmında gümrük vergilerini kaldırmış, diğerlerini de 1 Ocak 2018 yılına kadar kaldıracağını taahhüt etmiştir.

Anlaşma kapsamında Ürdün, Türkiye menşeli bazı balık ürünleri, fındık, kestane, kuru incir, limon, greyfurt, elma vb. meyveler, zeytin, baharat, reçel, margarin gibi tarım ürünlerinin gümrük vergilerinde belirli kotalar koyarak indirime gitmiştir. Türkiye ise Ürdün menşeli peynir, yumurta, çiçek, hurma, portakal, limon vb. meyveler, makarna, ketçap vb. tarım ürünlerinde Türkiye'ye belirli kotalar koyarak gümrük vergilerinde indirime gitmiştir.⁹⁶

3.1.15.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Ürdün Ekonomik İlişkileri

Türkiye – Ürdün Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2011 yılında Türkiye'nin Ürdün'e ihracatı %11,3 oranında gerileyerek yaklaşık 507 milyon Dolar değerinde; Ürdün'den ithalat ise %56,6 oranında artarak 66 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

⁹⁵TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

⁹⁶İrmak Atalay, Türkiye-Ürdün Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, **Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Avrupa Birliği Daire Başkanlığı**, 2011 s. 1 - 18

Tablo 24'te incelendiği üzere Türkiye'nin Ürdün'e ihracatı 2014 yılına kadar 907 milyon Dolara kadar yükselmiştir. 2016 yılında ise Türkiye'nin Ürdün'e ihracatı yaklaşık 711 milyon Dolar; Ürdün'den ithalat 102 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir. Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2011 yılında Türkiye Ürdün'e 440 milyon Dolar değerinde dış ticaret fazlası vermişken; 2016 yılı sonu itibari ile dış ticaret fazlası 608 milyon Dolara yükselmiştir.

Tablo 24: Türkiye - Ürdün Dış Ticareti (2010 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2010	571.334	N/A	42.450	N/A	528.884
2011	506.839	-11,3%	66.480	56,6%	440.359
2012	770.982	52,1%	95.996	44,4%	674.986
2013	744.193	-3,5%	70.573	-26,5%	673.620
2014	907.021	21,9%	126.068	78,6%	780.953
2015	834.756	-8,0%	127.919	1,5%	706.837
2016	710.799	-14,8%	102.259	-20,1%	608.541

Kaynak:TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

2011 yılında Türkiye'nin Ürdün'e en fazla ihraç ettiği ürünler; demir veya çelikten eşyalar (80 milyon Dolar); kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 51 milyon Dolar) ve demir – çelik (yaklaşık 39 milyon Dolar) olmuştur. Türkiye'nin aynı yıl Ürdün'den ithalatı ise en fazla tuz, kükürt, kireç ve çimento (yaklaşık 40 milyon Dolar) ve inorganik kimyasallar (yaklaşık 8 milyon Dolar) olmuştur.

2016 yılında ise Türkiye'nin Ürdün'e en fazla ihraç ettiği ürünler; kazanlar, makinalar vb. cihazlar (yaklaşık 74 milyon Dolar); dokuma giyim eşyası (66 milyon Dolar) ve örme giyim eşyası (yaklaşık 38 milyon Dolar) olmuştur. Türkiye'nin

Ürdün'den ithalatını ise 2016 yılında büyük oranda gübreler (80 milyon Dolar) ve inorganik kimyasallar (11 milyon Dolar) oluşturmaktadır.⁹⁷

3.1.16. Güney Kore ile Serbest Ticaret Anlaşması (2013)

Türkiye - Güney Kore arasında Çerçeve Anlaşma ve Mal Ticareti Anlaşmasını içeren Serbest Ticaret Anlaşması 1 Ağustos 2012 tarihinde imzalanmış; 1 Mayıs 2013 tarihi itibari ile yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin ilk kapsamlı – yeni nesil Serbest Ticaret Anlaşması konumundaki Güney Kore ile Serbest Ticaret Anlaşması ile hedeflenen; tarafların mal ticareti, hizmet ticareti ve karşılıklı yatırım imkânlarını en üst düzeye getirmektedir. Anlaşma kapsamında Türkiye ve Güney Kore tarım ve sanayi ürün gruplarının %90'ını 1 Ocak 2023 tarihine kadar kaldırmayı taahhüt etmişlerdir.⁹⁸

3.1.16.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Güney Kore Ekonomik İlişkileri

Türkiye – Güney Kore dış ticareti Tablo 25'te incelendiği üzere son 5 yılda Güney Kore lehine bir görünüm izlemektedir. Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2013 yılında Türkiye'nin Güney Kore'ye ihracatı 460 milyon Dolar; Güney Kore'den ithalat ise 6 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2016 yılı sonunda ise Türkiye'nin Güney Kore'ye ihracatı %8,8 oranında gerileyerek yaklaşık 519 milyon Dolar; Güney Kore'den ithalat %9,5 oranında gerileyerek yaklaşık 6,4 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

⁹⁷TUIİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

⁹⁸T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Türkiye – Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması (Çerçeve Anlaşma ve Mal Ticareti Anlaşması”, (Çevrimiçi) , <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/G%C3%BCney%20Kore%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> , 31.10.2017

Tablo 25’te görüleceği gibi Türkiye son 6 yıldır Güney Kore’ye dış ticaret açığı vermektedir. 2014 yılında Türkiye’nin Güney Kore’ye dış ticaret açığı 7 milyar Dolara kadar yükselmiş; 2016 yılı sonu itibari ile dış ticaret açığı yaklaşık 5,9 milyar Dolara gerilemiştir.

Tablo 25: Türkiye - Güney Kore Dış Ticareti (2012 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2012	527.993	N/A	5.660.093	N/A	- 5.132.100
2013	460.050	-12,9%	6.088.318	7,6%	- 5.628.267
2014	470.464	2,3%	7.548.319	24,0%	- 7.077.855
2015	568.635	20,9%	7.057.439	-6,5%	- 6.488.803
2016	518.775	-8,8%	6.384.242	-9,5%	- 5.865.467

Kaynak:TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

2013 yılı sonu itibari ile Türkiye’nin Güney Kore’ye ihracatının büyük çoğunluğunu mineral yakıtlar, yağlar vb. maddeler (163 milyon Dolar); kazanlar, makinalar vb. mekanik cihazlar (32 milyon Dolar) ve eczacılık ürünleri (30 milyon Dolar) oluşturmakta iken; Güney Kore’den en fazla ithal edilen ürünler; elektrikli makine ve cihazlar (1,3 milyar Dolar); kazanlar, makinalar vb. mekanik cihazlar (1,3 milyar Dolar) ve plastikler (933 milyon Dolar) oluşturmaktadır. 2016 yılında ise Türkiye’nin Güney Kore’ye en fazla ihraç ettiği ürünler eczacılık ürünleri (yaklaşık 165 milyon Dolar); kazanlar, makinalar vb. mekanik cihazlar (yaklaşık 67 milyon Dolar) ve elektrikli makine ve cihazlar vb. (38 milyon Dolar) oluşturmakta iken; Güney Kore’den en fazla ithal edilen ürünler; plastikler (1 milyar Dolar), elektrikli makine ve cihazlar (1 milyar Dolar) ve kazanlar, makinalar vb. cihazlar (898 milyon Dolar) olmuştur. ⁹⁹

⁹⁹TÜİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

3.1.17. Morityus ile Serbest Ticaret Anlaşması (2013)

Türkiye – Morityus Serbest Ticaret Anlaşması, 9 Eylül 2011 tarihinde imzalanmış; 1 Haziran 2013 tarihi itibari ile yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girişi ile birlikte Türkiye, bazı hazır giyim ve ayakkabı ürünleri hariç tutulmak üzere Morityus menşeli sanayi ürünlerine uygulanan sanayi ürünlerinin gümrük vergilerini kaldırmış; hazır giyim ve ayakkabı ürünlerine ilişkin gümrük vergilerini ise 2017 yılı sonuna kadar kaldırmayı taahhüt etmiştir. Morityus ise Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin %98'inin gümrük vergilerini 1 Ocak 2022 tarihine kadar kaldıracağını taahhüt etmiştir.

Türkiye, Morityus menşeli orkinos, kedi – köpek maması, biber sosu, mango, ekmeçlik buğday unu, makarna, palmiye, ton balığı gibi tarım ürünlerinin bazılarına belirli kotalar getirerek gümrük indirimi sağlamış; Morityus ise Türkiye menşeli tarım ürünlerinin %87'sini 1 Ocak 2022 tarihine kadar kademeli olarak kaldırmayı taahhüt etmiştir.¹⁰⁰

3.1.17.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Morityus Ekonomik İlişkileri

Türkiye'nin Morityus'a ihracatı Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2013 tarihinde %13,5 oranında artarak 40 milyon Dolar değerinde; Morityus'tan ithalat ise %26,2 oranında artarak yaklaşık 8 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir. Tablo 26'da incelendiği üzere Türkiye'nin Morityus'a 2016 yılı ihracatı ise %3,6 oranında artarak 35 milyon Dolar; Morityus'tan ithalat %25,1 oranında gerileyerek 5 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

¹⁰⁰T.C. Ekonomi Bakanlığı, "Türkiye – Morityus Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu", (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/Morityus%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve>, 31.10.2017

Tablo 26: Türkiye - Morityus Dış Ticareti (2012 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2012	35.550	N/A	6.167	N/A	29.382
2013	40.347	13,5%	7.784	26,2%	32.562
2014	37.802	-6,3%	7.939	2,0%	29.862
2015	34.295	-9,3%	6.672	-16,0%	27.623
2016	35.521	3,6%	5.000	-25,1%	30.521

Kaynak: TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2013 yılında Türkiye'nin Morityus'a dış ticaret fazlası yaklaşık 33 milyon Dolarken; 2016 yılı sonu itibari ile Tablo 26'da görüleceği üzere dış ticaret fazlası 30 milyon Dolara gerilemiştir.

Türkiye'nin Morityus'a 2013 yılında en fazla ihraç ettiği ürünler; demir – çelik (16 milyon Dolar); elektrikli makine vb. cihazlar (yaklaşık 5 milyon Dolar) ve hububat (2 milyon Dolar) iken; Morityus'tan aynı yıl en fazla ithal edilen ürünler; pamuk (4 milyon Dolar); dokuma giyim eşyası (1 milyon Dolar) ve örme giyim eşyası (884 bin Dolar) olmuştur. 2016 yılında ise Türkiye'nin Morityus'a en fazla ihraç ettiği ürünlerin başında yine demir – çelik (5 milyon Dolar) gelmiş; elektrikli makine vb. cihazlar (4 milyon Dolar) ve gemi vb. taşıtlar (4 milyon dolar) diğer ihraç ürünleri olarak sıralanmıştır.

Türkiye'nin 2016 yılında Morityus'tan en fazla ithal ettiği diğer ürün grupları ise son 3 yıldır aynı kalmış; en fazla pamuk (2 milyon Dolar); dokuma giyim eşyası (yaklaşık 1,6 milyon Dolar) ve örme giyim eşyası (521 bin Dolar) olmuştur. ¹⁰¹ Türkiye'nin Morityus'tan ithalatında bazı hazır giyim ve ayakkabı ürünlerini gümrük

¹⁰¹TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 31.10.2017

indirimlerinden muaf tutmasına rağmen; en fazla ithal edilen 3 ürün grubunun da tekstil – hazır giyim ürünü olması dikkat çekicidir.

3.1.18. Malezya ile Serbest Ticaret Anlaşması (2015)

Türkiye ve Malezya arasında 17 Nisan 2014 tarihinde imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması 1 Ağustos 2015 tarihi itibari ile yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye ve Malezya bazı tarım ürünlerine istisna getirmekle beraber 8 yıl içerisinde kademeli olarak gümrük vergilerini kaldırmayı taahhüt etmişlerdir.

Mevcut durumda Türkiye – Malezya dış ticaretinde Türkiye'nin Malezya'ya ihracatının %83'ünde, Malezya'dan ithalatın ise %68'inde gümrük vergisi bulunmamaktadır. Bazı tarım ürünleri hariç tutulmak üzere gümrük vergilerinin tamamen kaldırılmasının taahhüt edildiği 8 yıl sonunda ise Türkiye'nin Malezya'ya ihracatının %93'ü, ithalatının ise %75'inin gümrük vergilerinden muaf olacağı öngörülmektedir.¹⁰²

3.1.18.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Malezya Ekonomik İlişkileri

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2015 yılında Türkiye'nin Malezya'ya ihracatı %13,4 oranında artarak 357 milyon Dolar; Malezya'dan ithalat ise %15,3 oranında artarak 1,3 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir. Tablo 27'de incelendiği üzere Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte Türkiye'nin Malezya'dan dış ticaret açığı 100 milyon dolardan fazla artarak 982 milyon Dolar; 2016 yılında ise yaklaşık 1,7 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir.

¹⁰²T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Türkiye – Malezya Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu”, (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/Malezya%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> , 31.10.2017

2016 yılı sonunda Türkiye'nin Malezya'ya ihracatı %9,9 oranında gerileyerek yaklaşık 322 milyon Dolar değerinde gerçekleşirken; Malezya'dan ithalat %49,1 oranında artarak yaklaşık 2 milyar Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 27: Türkiye - Malezya Dış Ticareti (2014 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2014	315.024	N/A	1.160.993	N/A	- 845.969
2015	357.083	13,4%	1.339.168	15,3%	- 982.085
2016	321.564	-9,9%	1.996.955	49,1%	- 1.675.392

Kaynak:TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 01.11.2017

2016 yılında Türkiye'nin Malezya'ya ihraç ettiği ürünlerin yaklaşık üçte birini motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarları (103 milyon Dolar) oluşturmaktadır. Türkiye'nin Malezya'ya en fazla ihraç ettiği diğer ürünler; kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, metaller vb. (30 milyon Dolar) ve mineral yakıtlar, mineral yağlar vb. ürünler (24 milyon Dolar) olmuştur. 2016 yılında Malezya'dan en fazla ithal edilen ürünler ise hayvansal ve bitkisel katı – sıvı yağlar (499 milyon Dolar); elektrikli makine vb. cihazlar (409 milyon Dolar) ve alüminyum – alüminyumdan eşyalar (239 milyon Dolar) olmuştur.¹⁰³

3.1.19. Moldova ile Serbest Ticaret Anlaşması (2016)

Türkiye ve Moldova arasında 11 Eylül 2014 tarihinde imzalanan, 1 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ile birlikte Türkiye; Moldova menşeli sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini kaldırmıştır.

¹⁰³TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://Biruni.Tuik.Gov.Tr/Disticaretapp/Menu.Zul> , 31.10.2017

Moldova ise Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin %97'sini anlaşmanın yürürlük tarihi itibari ile kaldırmıştır.

Moldova anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye menşeli tarım ürünlerinin %6'sına tekabül eden alabalık, orkinos, incir, portakal, greyfurt, kayısı, zeytinyağı, bitkisel katı – sıvı yağlar, zeytin, maya, tütün gibi 205 tarım ürününün gümrük vergilerini belirli kotalarla veya sınırsız olarak sıfırlamıştır. Türkiye ise Moldova menşeli erik, bazı bitki tohumları, yaprak tütün ile ilgili kota kapsamında gümrük indirimi sağlamış; tereyağı, krema, peynir vb. süt ürünleri, yumurta, soya fasulyesi, çikolata – kakao içeren gıda müstahzarları, ekmek, pasta, bisküvi, kek ve diğer ekmekçilik ürünleri ve bazı işlenmiş tarım ürünleri, reçel, meyve suyu, dondurma ve şaraplarda gümrük vergilerini kota kapsamında sıfırlamıştır. Türkiye, Moldova menşeli üzüm şarabı ve üzüm ile elde edilen alkollü ürünlere ilişkin gümrük vergilerini ise anlaşmanın yürürlüğe girişi ile birlikte sıfırlamıştır.¹⁰⁴

3.1.19.1. Serbest Ticaret Anlaşması Sonrası Türkiye Moldova Ekonomik İlişkileri

Türkiye – Moldova dış ticareti 2015 yılında Moldova lehine gelişmişken; Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2016 yılında Türkiye lehine dönmüştür. 2016 yılında Türkiye'nin Moldova'ya ihracatı %30,1 oranında artarak 262 milyon Dolar; Moldova'dan ithalat ise yaklaşık 148 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

2015 yılında Türkiye Moldova'ya 15 milyon Dolar dış ticaret açığı vermekte iken Tablo 28'de incelendiği üzere 2016 yılı sonu itibari ile Türkiye, Moldova'ya yaklaşık 115 milyon Dolar değerinde dış ticaret fazlası vermiştir.

¹⁰⁴T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Türkiye – Makedonya Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu”, (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/Portal/Content/Conn/UCM/Path/Contribution%20Folders/Web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20stalar/Ekler/Moldova%20STA%20Bilgi%20Notu.Pdf?Lve> , 01.11.2017

Tablo 28: Türkiye - Moldova Dış Ticareti (2015 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2015	201.607	N/A	216.926	N/A	15.319
2016	262.383	30,1%	147.737	-31,9%	114.645

Kaynak:TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 01.11.2017

2016 yılı sonu itibari ile Türkiye'nin Moldova'ya en çok ihraç ettiği ürünler; örme eşyalar (yaklaşık 82 milyon Dolar); kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (16 milyon Dolar) ve sentetik – suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik – suni dokumaya elverişli maddeler (14 milyon Dolar) olmuştur. 2016 yılında Moldova'dan gerçekleştirilen yaklaşık 148 milyon Dolar değerindeki ithalatın yaklaşık 116 milyon Dolarını yağlı tohum ve meyveler, muhtelif tohumlar, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yemler oluşturmaktadır. Moldova'dan ithal edilen diğer ürün grupları ise örme giyim eşyaları ve aksesuarları (12 milyon Dolar) ve meyveler (4 milyon Dolar) olmuştur.¹⁰⁵

3.1.20. Singapur ile Serbest Ticaret Anlaşması (2017)

Türkiye ve Singapur arasında 14 Kasım 2015 tarihinde Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmış; anlaşma 1 Ekim 2017 tarihi itibari ile yürürlüğe girmiştir. Anlaşma, gümrük vergilerinin düşürülmesi, ticaret politikası önlemleri, sağlık, ticarete teknik engellerin kaldırılması, ticareti kolaylaştırıcı önlemler alınması, e - ticaret, ticarete şeffaflık, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları, e-ticaret ve hizmet ticaretini de içeren 18 başlıktan oluşmaktadır. Türkiye'nin Singapur ile imzaladığı STA, bu zamana kadar Türkiye'nin gerçekleştirdiği en kapsamlı STA olarak dikkat çekmektedir.¹⁰⁶

¹⁰⁵TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://Biruni.Tuik.Gov.Tr/Disticaretapp/Menu.Zul> , 01.11.2017

¹⁰⁶Gümrük Müşavirleri Birliği, ” Türkiye-Singapur Serbest Ticaret Anlaşması”, (Çevrimiçi), <http://Www.Orgtr.Org/Tr/Turkiyesingapur-Serbest-Ticaret-Anlasmasi> , 01.11.2017

3.1.20.1. Türkiye Singapur Ekonomik İlişkileri

Türkiye ile Singapur dış ticareti Türkiye lehine bir seyir izlemektedir. 2016 yılında Türkiye'nin Singapur'a ihracatı Tablo 29'da incelendiği üzere %3,4 oranına gerileyerek yaklaşık 418 milyon Dolar; Singapur'dan ithalat ise %0,6 oranında gerileyerek 363 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Singapur'a dış ticaret fazlası 2016 yılı sonu itibari ile yaklaşık 55 milyon Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 29: Türkiye - Singapur Dış Ticareti (2015 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2015	432.541	N/A	365.286	N/A	67.255
2016	417.889	-3,4%	363.236	-0,6%	54.653

Kaynak:TUIİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 01.11.2017

Türkiye'nin 2016 yılında Singapur'a en fazla ihraç ettiği ürünler; mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (yaklaşık 181 milyon Dolar); kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, metaller vb. (81 milyon Dolar) ve gemiler – suda yüzen taşıtlar (21 milyon Dolar) olmuştur.

Türkiye'nin Singapur'dan en fazla ithal ettiği ürünler ise plastikler ve mamulleri (146 milyon Dolar); kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları (80 milyon Dolar) ve optik, fotoğraf, sinema, tıbbi alet ve cihazlar (yaklaşık 39 milyon Dolar) olmuştur.

3.1.21. Faroe Adaları ile Serbest Ticaret Anlaşması (2017)

Türkiye ve Faroe Adaları arasında Serbest Ticaret Anlaşması tesis etmek üzere 16 Aralık 2014 tarihinde Türkiye ve Danimarka Krallığı arasında anlaşma imzalanmış; anlaşma 1 Ekim 2017 tarihi itibari ile yürürlüğe girmiştir. ¹⁰⁷

3.1.21.1. Türkiye Faroe Adaları Ekonomik İlişkileri

2016 yılında Türkiye'nin Faroe adalarına ihracatı %99,8 oranında gerileyerek 222 bin Dolar, Faroe Adalarından ithalatı ise %82,4 oranında artarak 128 bin Dolar değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 30: Türkiye - Faroe Adaları Dış Ticareti (2015 - 2016)

Birim: Bin \$	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2015	121.317	N/A	70	N/A	121.247
2016	222	-99,8%	128	82,4%	94

Kaynak:TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 01.11.2017

2016 yılında Türkiye'nin Faroe Adalarına ihracatının büyük çoğunluğunu mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler (yaklaşık 106 bin Dolar); demir ve çelikten eşyalar (yaklaşık 86 bin Dolar) ve elektrikli makine vb. cihazlar (10 bin Dolar) oluştururken; Faroe Adalarından ithalatın büyük bir çoğunluğunu yaklaşık 126 bin dolarlık ithalat değeri ile elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme – verme cihazlar, aksam parça ve aksesuarları oluşturmuştur. ¹⁰⁸

¹⁰⁷T.C. Resmi Gazete, “Türkiye Cumhuriyeti İle Faroe Adaları İle İlgili Olarak Danimarka Krallığı Arasında Serbest Ticaret Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun”, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170308-18.htm> , 01.11.2017

¹⁰⁸TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 01.11.2017

3.2. AB’NİN OLUŞTURDUĞU ANLAŞMALAR

Avrupa Birliği akdettiği ticaret anlaşmalarını üçe ayırmıştır. Bunların ilki ve en kapsamlısı gümrük vergilerinin ortadan kaldırıldığı ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin belirlediği Gümrük Birliği’dir. Avrupa Birliği’nin ticarete gümrük vergilerinin karşılıklı olarak azaltıldığı veya kaldırıldığı ikinci tür ekonomik anlaşmaları ise Serbest Ticaret Anlaşmaları, Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları, Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları, Ortaklık Anlaşmaları ve Ekonomik Ortaklık Anlaşmalarıdır. Avrupa Birliği’nin üçüncü ve dar kapsamlı denilebilecek ekonomik anlaşmaları ise ekonomik ilişkileri iyileştirmeyi öngören İşbirliği Anlaşmalarıdır.¹⁰⁹

Avrupa Birliği’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları, Türkiye’nin akdettiği STA’lardan farklı olarak içerikleri itibari ile farklılık göstermekte ve farklı isimlerle anılmaktadır. Avrupa Birliği’nin hizmet ticareti, yatırımlar, işbirliğinin daha kapsamlı olan ve son dönemde “Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları” olarak anılan Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları adını taşımaktadır. Örneğin Fas ile gerçekleştirilen STA Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmasıdır. Aynı zamanda AB ticaretin serbestleştirilmesinin yanında siyasi ilişkilerin de geliştirilmesini içeren anlaşmaları da İşbirliği Anlaşması olarak anılmaktadır. Örneğin Ukrayna ve Cezayir gerçekleştirilen anlaşmalar İşbirliği Anlaşmasıdır. AB; STA, Kapsamlı STA, Derinleştirilmiş ve Kapsamlı STA ve İşbirliği Anlaşmasının yanında aynı zamanda ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, politik ilişkilerini geliştirmek ve ticareti serbestleştirmek amacı ile Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları tesis etmektedir. AB’nin Fil Dişi Sahilleri, Gana, Kamerun ve CARIFORUM devletleri ile akdettiği anlaşmalar EPA’ya örnek teşkil etmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁹European Commission, “Types of EU Trade Agreement”, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/#_partly-in-place , 15.12.2017

¹¹⁰YILMAZ, a.g.e. s. 98 - 99

3.2.1. Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)

O zamanki adı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) 1972 tarihinde gümrük tarifelerinin kaldırılması, ortak tarım politikaları ve tüketiciler haklarının korunması ile ilgili Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. 1984 tarihine kadar kademeli olarak ikili ticaretteki kısıtlamaların kaldırıldığı Serbest Ticaret Anlaşması; 4 temel özgürlük başlığı (sosyal politikalar, tüketicilerin korunması, şirketler hukuku ve çevrenin birlikte korunması) zerinde kurgulanmıştır.¹¹¹

Tablo 31: AB - EFTA Dış Ticareti (2006 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DİŞ TİCARET DENGESİ
2006	131.098	N/A	156.690	N/A	- 25.592
2007	141.133	7,7%	160.094	2,2%	- 18.961
2008	147.844	4,8%	182.472	14,0%	- 34.628
2009	128.683	-13,0%	153.020	-16,1%	- 24.337
2010	155.156	20,6%	168.245	9,9%	- 13.089
2011	191.895	23,7%	192.789	14,6%	- 894
2012	186.626	-2,7%	209.513	8,7%	- 22.887
2013	222.290	19,1%	187.771	-10,4%	34.519
2014	193.920	-12,8%	185.413	-1,3%	8.507
2015	203.161	4,8%	180.769	-2,5%	22.392
2016	195.424	-3,8%	188.966	4,5%	6.458

Kaynak:EUROSTAT, "International Trade In Goods Database", (evrimii), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 01.12.2017

AB ve EFTA yesi ülkelerin 10 yıllık dış ticaretinin incelendiği Tablo 31'de grleceği üzere son 10 yılda AB – EFTA dış ticareti AB lehine gelişmiştir. 2010

¹¹¹European Parliament, "Free Trade Agreements Between EFTA And Third Countries: An Overview", (evrimii), [http://www.Europarl.Europa.Eu/Regdata/Etudes/BRIE/2016/580918/EPRS_BRI\(2016\)5_80918_EN.Pdf](http://www.Europarl.Europa.Eu/Regdata/Etudes/BRIE/2016/580918/EPRS_BRI(2016)5_80918_EN.Pdf), 19.11.2017

yılında yaklaşık 288 milyar Euro değerinde gerçekleşen dış ticarete AB, EFTA üyesi ülkelere yaklaşık 25,6 milyar Euro değerinde dış ticaret açığı vermekte iken; 2013 yılına kadar dış ticaret açığı vermeye devam etmiş; 2013 yılından itibaren dış ticaret fazlası vermeye başlamıştır. 2016 yılında ise AB'nin EFTA üyesi ülkelerle dış ticareti 384,4 milyar Euro'ya kadar yükselmiştir.

2016 yılı sonu itibari ile AB'nin EFTA üyesi ülkelere ihracatı %3,8 oranında gerileyerek 195,4 milyar Euro; EFTA üyesi ülkelere ithalatı ise %4,5 oranında artarak yaklaşık 189 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında AB'nin EFTA üyesi ülkelere dış ticaret fazlası Tablo 31'de gözlemleneceği üzere yaklaşık 6,5 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

2016 yılında AB'nin EFTA ülkelerine en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında ise birinci sırada değerindeki ihracat değeri ile taşıma araçları (yaklaşık 57 milyar Euro); ikinci sırada kimyasal ürünler (36 milyar Euro); üçüncü sırada ise çeşitli imalat araçlarının (yaklaşık 35 milyar Euro) olduğu gözlemlenmektedir. AB'nin aynı yıl EFTA ülkelerinden en fazla ithal ettiği ürünlere bakıldığında birinci sırada kimyasal ürünlerin olduğu gözlemlenmektedir. 2016 yılında AB'nin EFTA ülkelerinden kimyasal ürün ithalatı 45 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. AB'nin EFTA ülkelerinden ithal ettiği diğer ürün grupları ise mineral yakıtlar – yağlar (yaklaşık 31 milyar Euro) ve makine ve cihazlar ve bunların aksam ve parçalarıdır. (24 milyar Euro) ¹¹²

3.2.2. Faroe Adaları

Avrupa Birliği ve Faroe Adaları arasında 1991 yılında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmış; 1996 yılında revize edilmiştir. Gerçekleştirilen revizyonlarla birlikte Faroe Adaları ve AB arasındaki birçok dış ticaret engeli kaldırılmıştır. Serbest

¹¹²European Commission, "European Union, Trade in goods with EFTA (European Free Trade Association)", (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113481.pdf , 10.12.2017

ticaret anlaşmasının dış ticaret kısıtlamalarını büyük ölçüde kaldırılmasına rağmen Faroe Adaları'nın önemli sanayi ürünlerine getirdiği kısıtlamalar hâlâ devam etmektedir.¹¹³

Tablo 32: AB - Faroe Adaları Dış Ticareti (2000 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2000	271	N/A	407	N/A	- 136
2001	341	25,8%	531	30,5%	- 190
2002	311	-8,8%	483	-9,0%	- 172
2003	319	2,5%	471	-2,7%	- 152
2004	325	1,9%	429	-8,9%	- 104
2005	341	4,9%	388	-9,6%	- 47
2006	378	10,9%	379	-2,3%	- 0
2007	461	22,0%	381	0,7%	- 80
2008	438	-5,0%	495	29,9%	- 57
2009	331	-24,5%	369	-25,4%	- 38
2010	392	18,4%	456	23,5%	- 64
2011	399	2,0%	491	7,7%	- 92
2012	498	24,6%	526	7,2%	- 29
2013	511	2,6%	581	10,3%	- 70
2014	499	-2,3%	578	-0,5%	- 79
2015	559	12,0%	526	-8,9%	- 33
2016	662	18,4%	679	29,1%	- 17

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 01.12.2017

¹¹³The Government of The Faroe Islands, “The Faroe Islands And The European Union” (Çevrimiçi) <http://www.government.fo/foreign-relations/missions-of-the-faroe-islands-abroad/the-mission-of-the-faroes-to-the-european-union/the-faroe-islands-and-the-european-union/>, 11.11.2017

2001 yılında Avrupa Birliği ve Faroe Adaları arasında gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşmasının bir parçası olarak Veterinerlik Protokolü imzalanmış; 2015 yılında da Faroe Adaları aynı zamanda dâhil olan tüm ÷lkelerin kendi arasında Serbest Ticaret Anlaşması olduğu ve anlaşmaların hepsinde aynı menşe kurallarının yerine getirildiği apraz K÷m÷lasyon sistemi olan Pan - Avrupa Akdeniz Menşe K÷m÷lasyon Sistemine katılmıştır.

Avrupa Birliği ile Faroe Adaları'nın dış ticareti Tablo 32'de g÷zlemlendiği ÷zerine 2000 yılında 678 milyon Euro iken 2016 yılı sonu itibari ile 1,3 milyar Euro'ya çıkmıştır. AB'nin Faroe Adalarına ihracatı 2016 yılında bir önceki yıla g÷re %18,4 oranında artarak 662 milyon Euro; Faroe Adalarından ithalat ise %29,1 oranında artarak 679 milyon Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2000 yılında AB – Faroe Adaları dış ticaretinde AB 136 milyon Euro dış ticaret açığı verirken; 2015 yılında ilk defa 33 milyon Euro dış ticaret fazlası vermiş, 2016 yılı sonunda ise 17 milyon Euro değerinde dış ticaret açığı oluşmuştur.

AB'nin Faroe Adalarına 2016 yılında en fazla ihraç ettiği ÷rünler; makinalar ve cihazlar (76 milyon Euro); hava ve uzay taşıtları, bunların aksam ve parçaları (67 milyon Euro) ve Euro ile motorlu taşıtlar ve bunların aksam ve parçalarıdır (yaklaşık 57 milyon Euro). AB'nin aynı yıl Faroe Adalarından en fazla ithal ettiği ÷r÷nlere bakıldığında ise 679 milyon Euro değerindeki ithalatın 598 milyon Euro'sunun balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar olması dikkat çekmektedir. AB'nin Faroe Adalarından diğer ithal ettiği ÷rünler ise gemiler ve suda y÷zen taşıtlar (30 milyon Euro) ve s÷t ÷rünleri (yaklaşık 27 milyon Euro) olması dikkat çekmektedir.¹¹⁴

¹¹⁴EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (evrimii), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database> , 10.12.2017

3.2.3. Filistin

Avrupa Birliği ve Filistin arasında 1997 tarihinde geçici İşbirliği Anlaşması imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Anlaşma, AB pazarına Filistin menşeli ürünlerin gümrüksüz erişimini; aynı şekilde AB menşeli ürünlerin Filistin pazarına girişinde gümrük tarifelerinden muaf olmasını içermektedir.

Aynı zamanda Avrupa Birliği ve Filistin arasında 2012 tarihinde tarımsal ürünleri, işlenmiş tarım ürünlerini ve balık – balıkçılık ürünlerini ticaretinde liberalleşme sağlanmasına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır.¹¹⁵

Filistin aynı zamanda Pan – Avrupa Akdeniz Menşe Kümülayonu sistemi içerisinde bir ülke olarak; AB, EFTA, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas ile ortak menşe sistemini uygulamaktadır.¹¹⁶

Avrupa Birliği ve Filistin dış ticareti 2000 yılına kadar bulunmamakta iken; 2001 yılında AB Filistin'e 32 milyon Euro değerinde ihracat; Filistin'den ise 6 milyon Euro değerinde ithalat gerçekleştirmiştir. 16 yıllık süreç içerisinde dış ticaret Avrupa Birliği lehine gelişmiştir.

AB'nin Filistin'e ihracatı 2016 yılı sonunda %30,3 oranında artarak 254 milyon Euro; Filistin'den ithalatı ise %11,8 oranında artarak 18 milyon Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2001 yılında AB – Filistin dış ticaretinde AB'nin dış ticaret fazlası 27 milyon Euro iken; 2016 yılında dış ticaret fazlası 236 milyon Euro'ya çıkmıştır.

¹¹⁵European Commission, "Countries And Regions – Palestine", (Çevrimiçi), <http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Palestine/>, 18.11.2017

¹¹⁶Uluslararası Nakliyeciler Derneği, "PAMK (Pan-Avrupa Menşe Kümülayon) Sistemi/PAAMK (Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülayon) Sistemi/BBMK (Batı Balkan Menşe Kümülayon) Sistemi Nedir? Hangi Ülkeler Dâhildir?", (Çevrimiçi), <http://Und.Org.Tr/Tr/5567/Pamk-Pan-Avrupa-Mense-Kumulasyon-Sistemi-Paamk-Pan-Avrupa-Akdeniz-Mense-Kumulasyon-Sistemi-Bbmk-Bati-Balkan-Mense-Kumulasyon-Sistemi-Nedir-Hangi-Ulkeler-Dahildir>, 19.11.2017

Tablo 33: AB - Filistin Dış Ticareti (2000 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2000	-	N/A	-	N/A	-
2001	32	N/A	6	N/A	27
2002	33	1,6%	8	36,2%	25
2003	28	-14,4%	6	-17,1%	22
2004	36	27,6%	6	0,4%	30
2005	47	29,1%	10	62,6%	36
2006	39	-16,6%	13	22,6%	26
2007	46	18,4%	14	8,4%	32
2008	61	32,9%	7	-48,2%	54
2009	51	-16,5%	6	-10,0%	45
2010	80	56,3%	35	436,7%	45
2011	88	9,8%	12	-64,3%	75
2012	103	17,7%	16	27,3%	87
2013	116	12,7%	14	-10,3%	102
2014	140	20,6%	14	-1,7%	126
2015	195	39,1%	16	16,1%	179
2016	254	30,3%	18	11,8%	236

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 01.12.2017

AB'nin 2016 yılında Filistin'e ihracatına bakıldığında 254 milyon Euro değerindeki ihracatın yaklaşık 103 milyon Euro'sunun Motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları; 23 milyon Euro'sunun nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler; 17 milyon Euro'sunun ise eczacılık ürünlerini oluşturduğu gözlemlenmektedir. AB'nin aynı yıl Filistin'den ithalatına bakıldığında

ise ithalatın büyük bir çoğunluğunu yenilen meyveler ve hayvansal – bitkisel yağlar ve sıvı yağlar oluşturmaktadır. (10 milyon Euro) ¹¹⁷

3.2.4. Güney Afrika

Avrupa Birliği ve Güney Afrika arasında 1999 yılında tesis edilen Ticaret, Kalkınma ve İşbirliği Anlaşması 2016 yılında revize edilerek geçici olarak uygulamaya konmuştur. Anlaşma çerçevesinde AB ve Güney Afrika arasındaki ticaretin %90'ını kapsayan bir serbest ticaret alanı oluşturulmuştur. ¹¹⁸

AB – Güney Afrika dış ticareti Tablo 33'de incelendiği üzere 2000 yılında 26,5 milyar Euro değerinde iken; 2016 yılı sonunda yaklaşık 46 milyar Euro'ya yükselmiştir. AB'nin Güney Afrika'ya ihracatı 2016 yılında %9,7 oranında gerileyerek yaklaşık 23 milyar Euro; Güney Afrika'dan ithalat ise %18,1 oranında artarak yaklaşık 23 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

AB 2000 yılında Güney Afrika'ya 2,9 milyar Euro değerinde dış ticaret açığı vermekte iken 2016 yılı sonu itibari ile 57 milyon Euro değerinde dış ticaret fazlası vermiştir. Tablo 33'de gözlemleneceği üzere son 16 yılda AB – Güney Afrika dış ticareti AB lehine gelişmiştir.

AB'nin 2016 yılında Güney Afrika'ya en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında ise yaklaşık 23 milyar Euro değerindeki ihracatın 5 milyar Euro'sunu nükleer reaktörler, kazanlar, makine ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları; 4 milyar Euro'sunu motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları ve yaklaşık 2,4 milyar Euro'sunu elektrikli makine ve cihazlar oluşturmaktadır. Aynı yıl AB'nin Güney Afrika'dan en fazla ithal ettiği ürünler ise tabii inciler, kıymetli veya yarı

¹¹⁷EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database> , 10.12.2017

¹¹⁸European Commission, “Countries And Regions – South Africa“, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/south-africa/> , 26.11.2017

kıymetli metaller ve taşlar (9,5 milyar Euro); motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (3,9 milyar Euro) ve yenilen meyvelerdir. (yaklaşık 1,7 milyar Euro)¹¹⁹

Tablo 34: AB - Güney Afrika Dış Ticareti (2000 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2000	11.811	N/A	14.718	N/A	- 2.907
2001	12.584	6,5%	16.378	11,3%	- 3.794
2002	12.627	0,3%	15.934	-2,7%	- 3.307
2003	13.594	7,7%	15.073	-5,4%	- 1.479
2004	16.052	18,1%	15.826	5,0%	225
2005	17.992	12,1%	17.307	9,4%	686
2006	19.852	10,3%	20.135	16,3%	- 283
2007	20.436	2,9%	22.055	9,5%	- 1.619
2008	20.594	0,8%	24.618	11,6%	- 4.024
2009	15.860	-23,0%	19.252	-21,8%	- 3.391
2010	21.287	34,2%	20.422	6,1%	865
2011	26.232	23,2%	21.760	6,6%	4.472
2012	25.580	-2,5%	20.514	-5,7%	5.067
2013	24.481	-4,3%	15.560	-24,1%	8.921
2014	23.318	-4,8%	18.513	19,0%	4.805
2015	25.432	9,1%	19.399	4,8%	6.033
2016	22.977	-9,7%	22.920	18,1%	57

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 01.12.2017

¹¹⁹EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

3.2.5. Tunus

Avrupa Birliği ve Tunus 1998 yılında ortaklık anlaşması gerçekleştirmiş; 2015 yılında ise Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması için müzakerelere başlamıştır. 2016 yılı Nisan ayında müzakerelerin bitmesi ile AB ve Tunus arasında yürürlüğe giren Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması; Tunus – AB dış ticaretinin yoğunlaşması, Tunus’un ekonomik reformlarının desteklenmesi ve Tunus’un dış ticaret mevzuatının AB ile uyumlaştırılmasını içermektedir. Tunus aynı zamanda Pan – Avrupa Akdeniz Menşekümülyasyonu Sisteminin bir parçasıdır. ¹²⁰

AB ve Tunus arasındaki Anlaşma; balıkçılık ve balık ürünleri, sıhhi önlemler, ticaret ve sürdürülebilir kalkınma, ticarete teknik engellerin kaldırılması, hizmet ticareti ve yatırım, kamu alımları, fikri mülkiyet haklarının korunması, ticarete savunma araçları, rekabet ve devlet yardımları, gümrük işlemleri ve şeffaflıktan oluşan 11 başlık altında toplanmıştır. ¹²¹

AB Tunus dış ticareti Tablo 35’de incelendiği üzere 2000 yılında yaklaşık 13 milyar Euro iken; 2016 yılı sonunda yaklaşık 20 milyar Euro’ya çıkmıştır. 2000 yılında AB’nin Tunus’a ihracatı yaklaşık 7,4 milyar Euro değerinde iken 2016 yılında 10,5 milyar Euro’ya; Tunus’tan ithalatı ise yaklaşık 5,6 milyar Euro’dan 9,3 milyar Euro’ya çıkmıştır.

2000 yılında AB – Tunus dış ticaretinde AB yaklaşık 1,8 milyar Euro değerinde dış ticaret fazlası vermekte iken; 2016 yılında dış ticaret fazlası 1,2 milyar Euro’ya gerilemiştir.

¹²⁰European Commission, “Countries And Regions – Tunisia”, (Çevrimiçi), [Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Tunisia/](http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Tunisia/), 18.11.2017

¹²¹European Commission, “The Texts Proposed By The EU For A Deep And Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) With Tunisia”, (Çevrimiçi), [Http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Press/Index.Cfm?id=1490](http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Press/Index.Cfm?id=1490) , 18.11.2017

Tablo 35: AB - Tunus Dış Ticareti (2000 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2000	7.370	N/A	5.572	N/A	1.798
2001	8.068	9,5%	6.289	12,9%	1.779
2002	7.669	-4,9%	6.186	-1,6%	1.483
2003	7.250	-5,5%	6.257	1,1%	993
2004	7.622	5,1%	6.762	8,1%	860
2005	7.980	4,7%	6.827	1,0%	1.153
2006	8.731	9,4%	7.623	11,7%	1.108
2007	9.522	9,1%	8.991	17,9%	531
2008	9.921	4,2%	9.514	5,8%	407
2009	9.046	-8,8%	8.066	-15,2%	980
2010	11.135	23,1%	9.557	18,5%	1.579
2011	11.041	-0,8%	9.913	3,7%	1.128
2012	11.209	1,5%	9.530	-3,9%	1.679
2013	11.172	-0,3%	9.348	-1,9%	1.824
2014	10.988	-1,6%	9.365	0,2%	1.623
2015	10.752	-2,1%	9.505	1,5%	1.248
2016	10.552	-1,9%	9.317	-2,0%	1.235

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 02.12.2017

AB'nin 2016 yılında Tunus'a en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (1,8 milyar Euro); nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (1,1 milyar Euro) ve motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (782 milyon Euro) olduğu gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Tunus'tan en fazla ithal ettiği ürünler ise elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (2,9 milyar Euro);

örülmemiş giyim eşyaları (yaklaşık 1,4 milyar Euro) ve örme giyim eşyalarıdır. (568 milyon Euro)¹²²

3.2.6. Fas

Avrupa Birliği ve Fas arasında 1996 tarihinde İşbirliği Anlaşması imzalanmış; anlaşma 2000 yılının Mart ayında yürürlüğe girmiştir.¹²³ Bu kapsamda işbirliğinin güçlendirilmesi, taraflar arasındaki dış ticaretin artırılmasına yönelik 1 Mart 2013 tarihinde Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması yürürlüğe girmiştir.¹²⁴

Gerçekleştirilen anlaşma ile birlikte Avrupa Birliği ve Fas arasında hizmet ticareti, kamu alımları, standardizasyon, yönetmeliklerin uyumlaştırılması, sağlığa uygunluk konuları, karşılıklı yatırım fırsatları ve işbirliği imkânları değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Fas, AB ile Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticareti Anlaşması akdeden ilk Akdeniz ülkesi olmuştur.¹²⁵

Tablo 36’da AB – Fas dış ticareti incelendiği üzere AB’nin Fas’a ihracatı 2000 yılında 7,8 milyar Euro iken; Fas’tan ithalat 6,1 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. 16 yıllık süreçte AB’nin Fas’a ihracatı yaklaşık 21 milyar Euro’ya çıkmış; Fas’tan ithalat ise yaklaşık 13,8 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. AB – Fas dış ticareti Tablo 35’te gözlemleneceği üzere AB ülkeleri lehine gerçekleşmiştir. AB’nin Fas’a dış ticaret fazlası 2000 yılında yaklaşık 1,7 milyar Euro değerinde iken; 2016 yılı sonunda dış ticaret fazlası 7,1 milyar Euro’ya yükselmiştir.

¹²²EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

¹²³YILMAZ, a.g.e. s. 181

¹²⁴European Commission, “Countries And Regions - Morocco“, (Çevrimiçi), <Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Morocco/>, 11.11.2017

¹²⁵YILMAZ, a.g.e. s.182

Tablo 36: AB - Fas Dış Ticareti (2000 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2000	7.850	N/A	6.183	N/A	1.667
2001	7.612	-3,0%	6.381	3,2%	1.231
2002	7.835	2,9%	6.467	1,3%	1.368
2003	8.182	4,4%	6.383	-1,3%	1.799
2004	8.928	9,1%	6.606	3,5%	2.322
2005	11.836	32,6%	9.123	38,1%	2.713
2006	10.469	-11,6%	7.240	-20,6%	3.229
2007	12.381	18,3%	8.115	12,1%	4.265
2008	14.453	16,7%	8.498	4,7%	5.956
2009	12.038	-16,7%	6.585	-22,5%	5.453
2010	13.787	14,5%	7.775	18,1%	6.011
2011	15.407	11,8%	8.876	14,2%	6.531
2012	16.943	10,0%	9.327	5,1%	7.616
2013	17.287	2,0%	10.046	7,7%	7.242
2014	18.201	5,3%	11.054	10,0%	7.147
2015	18.141	-0,3%	12.458	12,7%	5.683
2016	20.935	15,4%	13.789	10,7%	7.146

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 02.12.2017

AB'nin 2016 yılında Fas'a en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (2,6 milyar Euro); nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (2,4 milyar Euro) ve elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 2,4 milyon Euro) olduğu gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Fas'tan en fazla ithal ettiği ürünler ise elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (2,9 milyar Euro); motorlu

kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (1,8 milyar Euro) ve örülmemiş giyim eşyalarıdır. (1,8 milyar Euro)¹²⁶

3.2.7. Meksika

Avrupa Birliği siyasi diyalogu geliştirmek; ticari ilişkileri ve işbirliğini daha üst seviyelere çıkarmak amacı ile Meksika ile 2000 yılında Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır.¹²⁷ Mal ve hizmetler üzerinde gerçekleşen Serbest Ticaret Anlaşmasında, Avrupa Birliği Meksika menşeli ürünlere gümrük vergilerini 2003 yılına kadar kaldıracığını; Meksika ise AB menşeli ürünlerin gümrüklerini 2007 yılına kadar sıfırlayacağını taahhüt etmiştir.¹²⁸

Avrupa Birliği ile Meksika arasında mevcut bulunan Serbest Ticaret Anlaşmasının yerini alacak yeni nesil Derinleştirilmiş Serbest Ticaret Anlaşması müzakereleri yürütülmektedir. 2016 yılından beri yürütülen çalışmaların 2017 yılı sonu itibari ile tamamlanması beklenen modernize edilmiş Serbest Ticaret Anlaşmasında siyasi koordinasyon ve işbirliğinin güçlendirilmesi, e – ticaret, yatırıma ilişkin hususlar, ticaretteki teknik engellerin kaldırılması, sürdürülebilir kalkınma, telekomünikasyon hizmetleri, taraflar arasında ticarete şeffaflık hususları yer almaktadır.¹²⁹

AB - Meksika dış ticareti Serbest Ticaret Anlaşmasının imzalandığı 2000 yılında 21 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2000 yılında AB'nin Meksika'ya dış ticaret fazlası yaklaşık 6,9 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. Meksika'nın AB

¹²⁶EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

¹²⁷European Union External Action “Joint Press Release On The First Round Of EU-Mexico Negotiations Of The Global Agreement” (Çevrimiçi), https://Eas.Europa.Eu/Headquarters/Headquarters-Homepage/5001_En , 11.11.2017

¹²⁸ Binhan Oğuz BİRKAN, **AB-Meksika Serbest Ticaret Anlaşmasının Ülkemize Etkileri ve Alınacak Tedbirler**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2001, s. 17.

¹²⁹European Commission, “EU-Mexico Trade Negotiations - List Of Published Textual Proposals“, (Çevrimiçi), <http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Press/Index.Cfm?İd=1694> , 11.11.2017

menşeli ürünlerin gümrük vergilerini tamamen sıfırlamayı taahhüt ettiği 2007 yılında AB'nin Meksika'ya ihracatının %9,6 oranında artarak yaklaşık 21 milyar Euro değerinde gerçekleşmesi dikkat çekicidir.

Tablo 37: AB - Meksika Dış Ticareti (2000 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2000	14.287	N/A	7.406	N/A	6.881
2001	15.339	7,4%	7.731	4,4%	7.608
2002	15.345	0,0%	6.572	-15,0%	8.773
2003	14.398	-6,2%	6.554	-0,3%	7.844
2004	14.729	2,3%	6.917	5,5%	7.812
2005	16.840	14,3%	9.253	33,8%	7.587
2006	19.125	13,6%	10.566	14,2%	8.559
2007	20.963	9,6%	12.198	15,4%	8.766
2008	21.978	4,8%	14.016	14,9%	7.963
2009	15.989	-27,2%	10.156	-27,5%	5.833
2010	21.344	33,5%	13.755	35,4%	7.589
2011	23.912	12,0%	17.008	23,6%	6.905
2012	27.972	17,0%	19.532	14,8%	8.440
2013	27.401	-2,0%	17.515	-10,3%	9.886
2014	28.428	3,7%	17.987	2,7%	10.441
2015	33.613	18,2%	19.491	8,4%	14.122
2016	33.843	0,7%	19.943	2,3%	13.900

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 02.12.2017

2016 yılı sonunda ise yaklaşık 54 milyar Euro değerinde gerçekleşen dış ticaretin 33,8 milyar Euro'su AB'nin Meksika'ya ihracatını; yaklaşık 20 milyar Euro'su ise AB'nin Meksika'dan ithalatını oluşturmuştur. 2016 yılı sonu itibari ile

AB'nin Meksika'ya dış ticaret fazlası yaklaşık 14 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

AB'nin 2016 yılında Meksika'ya en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (8,4 milyar Euro); motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (3,8 milyar Euro) ve elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (3,3 milyar Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Meksika'dan en fazla ithal ettiği ürünler ise elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (3,3 milyar Euro); mineral yakıtlar, yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (3,2 milyar Euro) ve motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçalarıdır. (yaklaşık 2,9 milyar Euro)¹³⁰

3.2.8. İsrail

Avrupa Birliği ve İsrail arasında 2000 yılında İşbirliği Anlaşması imzalanmış; siyasi ve ekonomik diyalog ortamını geliştirmek ve özellikle tarım sektörüne ilişkin ticaret engelleyici unsurları ortadan kaldırmak için 2000 tarihinden beri anlaşma yürürlükte bulunmaktadır. Aynı zamanda İsrail 2005 yılında Pan - Avrupa Akdeniz Menşe Kümülyasyonu Sistemine katılmıştır. Bu sayede İsrail'in de dâhil olduğu Pan – Avrupa Akdeniz Menşe Kümülyasyonu içerisinde bulunan bütün ülkelerle aynı menşe kuralları uygulanmaktadır.¹³¹

İşbirliği Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2000 yılında Tablo 38'de incelendiği üzere AB – İsrail dış ticareti yaklaşık 27 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2000 yılında AB'nin İsrail'e dış ticaret fazlası yaklaşık 5,7 milyar Euro değerinde gerçekleşmişken 2009 yılına kadar 3 milyar Euro'ya kadar gerilemiş; 2016 yılında ise

¹³⁰EUROSTAT, "International Trade In Goods Database", (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

¹³¹European Commission, "Countries And Regions - Israel", (Çevrimiçi), <Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/İsrail/>, 11.11.2017

dış ticaret fazlası 7,8 milyar Euro'ya yükselmiştir. 2016 yılı sonunda AB'nin İsrail'e ihracatı bir önceki yıla göre %11,4 oranında artarak 21 milyar Euro; İsrail'den ithalat ise %1,1 oranında gerileyerek 13,2 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 38: AB - İsrail Dış Ticareti (2000 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2000	16.303	N/A	10.616	N/A	5.688
2001	14.925	-8,5%	10.233	-3,6%	4.692
2002	13.943	-6,6%	9.116	-10,9%	4.826
2003	11.789	-15,4%	7.990	-12,4%	3.799
2004	12.893	9,4%	8.765	9,7%	4.128
2005	13.502	4,7%	9.752	11,3%	3.750
2006	13.850	2,6%	9.966	2,2%	3.883
2007	14.299	3,2%	11.344	13,8%	2.955
2008	14.067	-1,6%	11.251	-0,8%	2.816
2009	11.493	-18,3%	8.913	-20,8%	2.580
2010	14.523	26,4%	11.156	25,2%	3.367
2011	16.888	16,3%	12.768	14,5%	4.119
2012	17.058	1,0%	12.710	-0,5%	4.348
2013	16.930	-0,7%	12.496	-1,7%	4.434
2014	16.972	0,2%	13.256	6,1%	3.717
2015	18.936	11,6%	13.385	1,0%	5.551
2016	21.091	11,4%	13.235	-1,1%	7.856

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 02.12.2017

AB'nin 2016 yılında İsrail'e en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (3,3 milyar Euro); nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (3,3 milyar Euro) ve

elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 2,7 milyar Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin İsrail'den en fazla ithal ettiği ürünler ise eczacılık ürünleri (2,8 milyar Euro); nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 1,5 milyar Euro) ve tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metallerdir. (yaklaşık 1,3 milyar Euro)¹³²

3.2.9. Ürdün

AB ile Ürdün serbest ticaret alanı oluşturulmasına yönelik 1997 yılının Kasım ayında bir İşbirliği Anlaşması imzalamış; anlaşma 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Politik diyalogun kuvvetlendirilmesi, taraf ülkelerin dış ticaretlerinde serbestlik sağlanması; mal, hizmet ve yatırımların taraf ülkeler arasında artırılması, taraflar arasındaki finansal sistemlerin güçlendirilmesi amacı ile imzalanan anlaşma; tarım ve sanayi ürünlerini, ödemeler sistemini, finansal işbirliğini, taşımacılık, telekomünikasyon, enerji, bilim, turizm, insan hakları ve rekabetçiliğin geliştirilmesi hususlarını içermektedir. Anlaşma gereğince 2014 yılına kadar Avrupa Birliği ve Ürdün arasında Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmasının akdedileceği öngörülmüştür¹³³

Anlaşma gereğince Ürdün, Avrupa Birliği menşeli ürünlerin sanayi ürünlerine ilişkin 12 yıllık bir takvime bağlı olarak gümrük tarife indirimi sağlamıştır. Tarım ürünlerinde ise taraflar arasında Ürdün menşeli tarım ürünlerinin gümrük tarifesi indirimine yönelik bir takvim belirlenmiştir. Anlaşmaya göre aynı zamanda hizmet ticaretinin liberasyonunun sağlanmasına yönelik çalışmalar başlatılması; sermaye hareketliliğinin efektif bir şekilde kullanılması amacı ile ödemelere yönelik kısıtlamaların kaldırılması hedeflenmektedir.¹³⁴

¹³²EUROSTAT, "International Trade In Goods Database", (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

¹³³Prince Hasim Of Jordan Ministry Of Planning And International Cooperation, "Jordan - EU Association Agreement Overview", (Çevrimiçi), <http://www.mop.gov.jo/Pages/Viewpage.aspx?Pageid=178>, 11.11.2017

¹³⁴A.e.

Tablo 39: AB - Ürdün Dış Ticareti (2001 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2001	1.910	N/A	167	N/A	1.743
2002	2.055	7,6%	314	87,8%	1.741
2003	1.894	-7,8%	219	-30,2%	1.675
2004	1.988	5,0%	284	29,8%	1.704
2005	2.339	17,6%	389	36,7%	1.950
2006	2.672	14,2%	231	-40,5%	2.440
2007	2.654	-0,7%	221	-4,5%	2.433
2008	2.947	11,0%	298	35,0%	2.648
2009	2.603	-11,7%	179	-40,0%	2.424
2010	2.790	7,2%	249	39,2%	2.541
2011	3.266	17,1%	314	26,1%	2.952
2012	3.448	5,6%	335	6,7%	3.112
2013	3.714	7,7%	353	5,2%	3.361
2014	3.678	-1,0%	338	-4,4%	3.341
2015	3.984	8,3%	386	14,2%	3.599
2016	4.057	1,8%	339	-12,1%	3.718

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 02.12.2017

AB ve Ürdün arasında gerçekleştirilen İşbirliği Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2002 yılında AB'nin Ürdün'e ihracatı Tablo 39'da incelendiği üzere %7,6 oranında artarak 2 milyar Euro; Ürdün'den ithalat ise %87,8 oranında artarak 314 milyon Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2002 yılında AB'nin Ürdün'e dış ticaret fazlası 1,7 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2016 yılı sonunda ise AB'nin Ürdün'e ihracatı %1,8 oranında artarak 4 milyar Euro; Ürdün'den ithalatı %12,1 oranında gerileyerek 339 milyon Euro değerinde gerçekleşmiştir. İşbirliği anlaşmasının uygulandığı 14 yıllık

süreç içerisinde dış ticaret AB lehine gerçekleşmiş; AB'nin Ürdün'e dış ticaret fazlası 2016 yılında 3,7 milyar Euro'ya yükselmiştir.

AB'nin 2016 yılında Ürdün'e en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 571 milyon Euro); motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 416 milyon Euro) ve eczacılık ürünleri (307 milyon Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Ürdün'den en fazla ithal ettiği ürünler ise nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (62 milyon Euro); Anorganik kimyasallar (yaklaşık 58 milyon Euro) ve örme giyim eşyaları ve bunların aksesuarlarıdır. (31 milyon Euro)¹³⁵

3.2.10. Şili

Avrupa Birliği ve Şili arasında 2002 yılında İşbirliği Anlaşması imzalanmış; 2003 yılının Şubat ayında anlaşmanın içeriği genişletilerek Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması'na dönüştürülmüştür. Anlaşma; Şili ve Avrupa Birliği'nin tüm ticari ilişkilerini kapsamaktadır.¹³⁶

AB - Şili dış ticareti Tablo 40'da incelendiği üzere Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2003 yılında yaklaşık 8 milyar Euro değerinde gerçekleşmiş; 8 milyar Euro'nun yaklaşık 3 milyar Euro'sunu AB'nin Şili'ye ihracatı, 5 milyar Euro'sunu ise Şili'den ithalatı oluşturmuştur. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2003 yılında AB Şili'ye 2 milyar Euro değerinde dış ticaret açığı vermişken; 13 yıllık süreçte dış ticaret AB lehine gelişmiştir. 2016 yılı sonu itibari ile AB – Şili dış ticaretinde AB'nin dış ticaret fazlası 1,1 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında AB'nin Şili'ye ihracatı %2,7 oranında artarak yaklaşık 8,6 milyar Euro;

¹³⁵EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

¹³⁶European Commission, “Countries And Regions - Chile”, (Çevrimiçi), <Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Chile/>, 11.11.2017

Şili’den ithalat ise %9,9 oranında gerileyerek yaklaşık 7,4 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 40: AB - Şili Dış Ticareti (2002 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2002	3.172	N/A	4.913	N/A	- 1.741
2003	2.963	-6,6%	5.004	1,9%	- 2.041
2004	3.121	5,3%	7.357	47,0%	- 4.236
2005	3.919	25,6%	8.158	10,9%	- 4.239
2006	4.280	9,2%	12.482	53,0%	- 8.202
2007	4.768	11,4%	12.575	0,7%	- 7.807
2008	5.055	6,0%	11.313	-10,0%	- 6.257
2009	4.527	-10,5%	7.536	-33,4%	- 3.010
2010	6.036	33,3%	9.660	28,2%	- 3.624
2011	7.654	26,8%	11.276	16,7%	- 3.622
2012	8.490	10,9%	9.710	-13,9%	- 1.220
2013	9.282	9,3%	8.947	-7,9%	335
2014	7.378	-20,5%	8.626	-3,6%	- 1.248
2015	8.345	13,1%	8.200	-4,9%	145
2016	8.570	2,7%	7.390	-9,9%	1.180

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 02.12.2017

AB’nin 2016 yılında Şili’ye en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (2 milyar Euro); motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (1 milyar Euro) ve elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (886 milyon Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB’nin Şili’den en fazla ithal ettiği ürünler ise bakır ve

bakırdan eşyalar (1,6 milyar Euro); mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (1,4 milyar Euro) ve yenilen meyvelerdir. (1,3 milyar Euro)¹³⁷

3.2.11. Mısır

Avrupa Birliği ve Mısır tarım ürünlerine ilişkin 2000 yılında dış ticaretin serbestleşmesine yönelik anlaşma; 2004 tarihinde ise İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. Bunun yanında Avrupa Birliği ve Mısır 2013 tarihinden beri Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmalarına yönelik müzakereler yürütmektedir. Mısır aynı zamanda 2013 yılında Pan - Avrupa Akdeniz Menşe Kümülayon Sistemine katılmıştır.

Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması ile piyasaya giriş üzerine uygulanan engellerin kaldırılması, yatırım ortamının oluşturulması, rekabetçiliğin geliştirilmesi, Mısır'ın ekonomik reformlarına katkı sağlanması gibi hususlar görüşülmektedir.¹³⁸

AB – Mısır dış ticareti Tablo 41'de incelendiği üzere 2004 yılında yürürlüğe giren İşbirliği Anlaşması ile bir ivme kazanmıştır. 2004 yılında AB'nin Mısır'a ihracatı %19,8 oranında artarak 7,6 milyar Euro; Mısır'dan ithalatı %18,4 oranında artarak 4,2 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2004 yılında AB'nin Mısır'a dış ticaret fazlası yaklaşık 3,4 milyar Euro değerinde iken; 2016 yılı sonunda yaklaşık 13,9 milyar Euro'ya yükselmiştir. İşbirliği Anlaşması sonrası 12 yıllık süreçte AB'nin lehine gelişen dış ticaret, 2016 yılında 27 milyar Euro'ya yükselmiştir. 27 milyar Euro değerindeki dış ticaretin 20,6 milyar Euro'sunu AB'nin Mısır'a ihracatı oluştururken; 6,7 milyar Euro'sunu Mısır'dan ithalat oluşturmaktadır.

¹³⁷EUROSTAT, "International Trade In Goods Database", (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

¹³⁸European Commission, "Countries And Regions - Egypt ", (Çevrimiçi), <Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Chile/>, 11.11.2017

Tablo 41: AB - Mısır Dış Ticareti (2003 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2003	6.360	N/A	3.581	N/A	2.779
2004	7.619	19,8%	4.240	18,4%	3.379
2005	8.502	11,6%	5.238	23,6%	3.264
2006	9.068	6,7%	7.657	46,2%	1.411
2007	10.343	14,1%	7.039	-8,1%	3.304
2008	12.778	23,5%	8.241	17,1%	4.538
2009	12.759	-0,2%	6.180	-25,0%	6.579
2010	15.056	18,0%	7.253	17,4%	7.804
2011	14.127	-6,2%	9.608	32,5%	4.518
2012	15.537	10,0%	8.516	-11,4%	7.021
2013	14.899	-4,1%	7.970	-6,4%	6.929
2014	16.881	13,3%	8.580	7,6%	8.301
2015	20.396	20,8%	7.261	-15,4%	13.136
2016	20.622	1,1%	6.706	-7,6%	13.916

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 02.12.2017

AB'nin 2016 yılında Mısır'a en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (4 milyar Euro); elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (2 milyar Euro) ve mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (yaklaşık 1,9 milyon Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Mısır'dan en fazla ithal ettiği ürünler ise mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (2,4 milyar Euro); elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 241 milyon Euro) ve gübrelerdir. (419 milyon Euro)¹³⁹

¹³⁹EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

3.2.12. Lübnan

Avrupa Birliği ve Lübnan 2002 yılında İşbirliği Anlaşması imzalamış; anlaşma 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Anlaşma kapsamında çoğu tarım ürünleri olmak üzere Lübnan menşeli tarım ve sanayi ürünlerinin Avrupa Birliği pazarına girişinde serbestlik sağlanmıştır. Lübnan aynı zamanda Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olmak için müzakerelerde bulunmakta; Avrupa Birliği de bu hususta Lübnan'ı kuvvetle desteklemektedir.¹⁴⁰

Lübnan; Pan – Avrupa Akdeniz Menşe Kümülyasyon Sistemi'nin bir tarafı ve Kümülyasyon Sistemindeki bütün ülkeler ile ticaret anlaşmasına sahip olarak aynı menşe kurallarını benimsemiştir. Aynı zamanda Lübnan, Akdeniz Bölgesinde daha büyük bir entegrasyon ve işbirliği tesis edilmesini hedefleyen, Avrupa Birliği komşuluk ilkelerine uygun, taraflar arasında tarım ticaretinin daha da gelişmesini öngören ve sanayi ürünlerinin taraf ülkeler ile akreditasyonunu güçlendirmeyi hedefleyen EUROMED (Avrupa – Akdeniz) ortaklığının bir tarafıdır.¹⁴¹

AB ve Lübnan arasındaki İşbirliği Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2006 yılında AB'nin Lübnan'a ihracatı %1,4 oranında artarak 3,2 milyar Euro; Lübnan'dan ithalat ise %4,0 oranında artarak 225 milyon Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2006 yılında tarafların dış ticareti 3,4 milyar Euro iken; 2016 yılı sonunda dış ticaret 7 milyar Euro'yu aşmıştır. 2016 yılında AB'nin Lübnan'a ihracatı %0,6 oranında gerileyerek 6,6 milyar Euro; Lübnan'dan ithalat ise %0,8 oranında artarak 411 milyon Euro değerinde gerçekleşmiştir. Tablo 42'de gözlemlendiği üzere 2006 – 2016 yılları arasındaki dış ticaret AB lehine gerçekleşmiş; 2016 yılında AB'nin Lübnan'a dış ticaret fazlası 6,2 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

¹⁴⁰European Commission, “Countries And Regions - Lebanon “, (Çevrimiçi), <http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Lebanon/> , 19.11.2017

¹⁴¹European Commission, “Euro-Mediterranean Partnership “, (Çevrimiçi), <http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Regions/Euro-Mediterranean-Partnership/> , 19.11.2017

Tablo 42: AB - Lübnan Dış Ticareti (2005 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2005	3.210	N/A	217	N/A	2.993
2006	3.255	1,4%	225	4,0%	3.030
2007	3.376	3,7%	309	37,2%	3.067
2008	3.992	18,3%	356	15,4%	3.635
2009	4.237	6,1%	256	-28,2%	3.981
2010	4.964	17,2%	330	29,1%	4.634
2011	5.294	6,6%	412	24,7%	4.882
2012	6.738	27,3%	376	-8,8%	6.362
2013	6.688	-0,7%	342	-9,0%	6.346
2014	6.543	-2,2%	332	-2,8%	6.210
2015	6.699	2,4%	408	22,8%	6.291
2016	6.656	-0,6%	411	0,8%	6.244

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 02.12.2017

AB'nin 2016 yılında Lübnan'a en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (1,6 milyar Euro); nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (516 milyon Euro) ve eczacılık ürünleri (516 milyon Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Lübnan'dan en fazla ithal ettiği ürünler ise bakır ve bakırdan eşyalar (60 milyon Euro); kauçuk ve kauçuktan eşyalar (yaklaşık 44 milyon Euro) ve tabii inciler, kıymetli veya yarı kıymetli metaller ve taşlardır. (yaklaşık 29 milyon Euro)¹⁴²

¹⁴²EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

3.2.13. Batı Balkan Devletleri

Avrupa Birliği tüm Batı Balkan Devletleri ile çeşitli tarihlerde İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Makedonya ile 2004, Arnavutluk ile 2009, Karadağ ile 2010, Sırbistan ile 2013, Bosna Hersek ile 2015 ve Kosova ile 2016 tarihinde yürürlüğe giren İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, malların ticaretinin serbestleştirilmesi, dış ticaret kurallarının AB ile uyumsallaştırılması ve fikri mülkiyet hakları konuları üzerinde odaklanmaktadır. Avrupa Birliği ayrıca ilgili ülkelerin Dünya Ticaret Örgütü üyesi olması için ülkeleri desteklemektedir. Bu kapsamda Sırbistan ve Bosna Hersek'in DTÖ müzakereleri devam etmektedir. ¹⁴³

AB ve Batı Balkan Devletleri arasında yürürlüğe giren İstikrar ve Ortaklık Anlaşması kapsamında İstikrar ve Ortaklık Süreci yürütülmektedir. İstikrar ve Ortaklık Süreci, ilgili ülkelerin nihayetinde AB üyesi olmalarını sağlama, bölgenin istikrara kavuşmasında aracı olma ve serbest ticaret alanı oluşturma amaçlarını taşımaktadır. Anlaşma kapsamında Avrupa Birliği'ne Batı Balkan Devletleri menşeli ürünlerin çok büyük bir bölümünde kota kısıtlaması olmaksızın gümrük vergileri kaldırılmıştır. ¹⁴⁴

AB ve Makedonya, Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan, Bosna Hersek ve Kosova'dan oluşan Batı Balkan Devletleri arasında imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması ile birlikte Tablo 42'de gözlemlendiği üzere dış ticaretin ivme kazandığı gözlemlenmiştir. 2007 yılında 28 milyar Euro değerinde gerçekleşen dış ticaret; 2016 yılı sonu itibari ile yaklaşık 44 milyar Euro'ya kadar yükselmiştir. 2016 yılında AB'nin Batı Balkan Devletleri'ne ihracatı %5,8 oranında artarak yaklaşık 26 milyar Euro değerinde; Batı Balkan Devletleri'nden ithalatı ise %9,9 oranında artarak yaklaşık 18

¹⁴³European Commission, "Countries and Regions – Western Balkans", (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/western-balkans/>, 26.11.2017

¹⁴⁴European Commission, "European Commission - Enlargement - Stabilisation and Association Agreement", (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/saa_en, 26.11.2017

milyar Euro değerinde gerekleŒmiŒtir. 2016 yılında AB'nin Batı Balkan lkeleri'ne dıŒ ticaret fazlası ise yaklaşık 8,2 milyar Euro değerinde gerekleŒmiŒtir.

Tablo 43: AB - Batı Balkan Devletleri DıŒ Ticareti (2006 - 2016)

Birim: Milyon 	İHRACAT	DEęİŒİM %	İTHALAT	DEęİŒİM %	DIŒ TİCARET DENGESİ
2006	14.080	N/A	7.337	N/A	6.743
2007	18.345	30,3%	9.349	27,4%	8.996
2008	21.423	16,8%	9.821	5,0%	11.602
2009	16.617	-22,4%	7.590	-22,7%	9.027
2010	18.198	9,5%	9.919	30,7%	8.279
2011	20.753	14,0%	11.690	17,9%	9.063
2012	21.912	5,6%	11.693	0,0%	10.219
2013	22.062	0,7%	13.769	17,8%	8.293
2014	23.368	5,9%	15.051	9,3%	8.317
2015	24.504	4,9%	16.149	7,3%	8.355
2016	25.922	5,8%	17.740	9,9%	8.182

Kaynak:EUROSTAT, "International Trade In Goods Database", (evrimii), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 02.12.2017

AB'nin 2016 yılında Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova, Karadağ ve Sırbistan'dan oluŒan Batı Balkan Devletleri'ne en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; imalat malzemeleri (4,1 milyar Euro); makine ekipmanları ve taŒıma araçları (yaklaşık 3,5 milyar Euro) ve kimyasal ürünler (1,7 milyar Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Batı Balkan Devletleri'nden en fazla ithal ettiği ürünler ise muhtelif imalat eŒyaları (yaklaşık 2,7 milyar Euro); makine ekipmanları ve taŒıma araçları (2 milyar Euro) ve kimyasal ürünlerdir. (1,4 milyar Euro)¹⁴⁵

¹⁴⁵European Commission, "European Union, Trade in goods with Western Balkans 6", (evrimii), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_111477.pdf, 10.12.2017

3.2.14. Fil Dişı Sahilleri ve Gana

Avrupa Birliği, 2008 yılında Fil Dişı Sahilleri ve Gana ile geçici Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EPA) imzalamıştır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Fil Dişı Sahilleri ve Gana'nın ihracatta güçlü olduğu kakao, muz ve tarım ürünlerinin Avrupa Birliği ülkelerine tercihli erişim imkânı doğmuştur.¹⁴⁶

2016 yılının Ağustos ayında Avrupa Birliği, Gana ve Fildişı Sahilleri arasında tekrar geçici Ekonomik Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma gereğince Avrupa Birliği, Gana menşeli ürünlerin gümrük tarifelerini kaldırmıştır. Taraflar arasındaki dış ticaretin gelişmesi için gerçekleştirilen anlaşmada; silah ve mühimmatlar dışındaki tüm ürünlerin AB'ye gümrüksüz girebileceği, AB menşeli ürünlerin Gana'ya girişindeki gümrük tarife engellerinin kaldırılması ve ticareti kolaylaştırıcı önlemler alma hususlarında karara varılmıştır. Anlaşma ile birlikte Gana'nın AB menşeli ürünlerin %80'inde gümrük vergilerinin kaldırılması ve özellikle Gana'da üretilmeyen endüstriyel makineler, traktör – tekne gibi motorlu araçlar ve kimyasal girdilerin ithalatının kolaylaştırılması ve bu sayede Gana'nın maliyetlerini düşürerek ticarete entegrasyonu sağlaması hedeflenmektedir.¹⁴⁷

Avrupa Birliği ve Fildişı Sahilleri arasında yeniden tesis edilen geçici Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EPA) ile birlikte, Fildişı Sahilleri menşeli ürünlerin Avrupa Birliği'ne gümrüksüz girmesi, yatırım ve istihdam hususları üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Gana'ya benzer şekilde Fildişı Sahillerinin de silah ve mühimmat haricinde Avrupa'ya gümrüksüz ihracatı, sağlık ve hijyen önlemleri, Fildişı Sahillerinin bebek endüstrilerinin korunması, bölgesel entegrasyonun sağlanması

¹⁴⁶European Commission, “Interim Economic Partnership Agreements - West Africa: Ivory Coast and Ghana “, (Çevrimiçi), [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-08-737_en.htm?locale=en](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-08-737_en.htm?locale=en) , 18.11.2017

¹⁴⁷European Union External Action, “Interim Economic Partnership Agreement Between Ghana And The European Union “, (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/february/tradoc_155314.pdf , 18.11.2017

amacı ile AB menşeli endüstriyel makineler, traktör - tekne gibi motorlu araçlar ve kimyasal girdilerin ithalatının kolaylaştırılması kararları alınmıştır.¹⁴⁸

AB, Fildişi Sahilleri ve Gana arasındaki Ekonomik Ortaklık Anlaşmasının imzalandığı 2008 yılında AB'nin Fildişi Sahillerine ihracatı yaklaşık 1,5 milyar Euro iken; 2016 yılı sonunda ihracat 2,4 milyar Euro'ya yükselmiştir. AB'nin Fildişi Sahillerinden ithalatı ise Tablo 43'de gözlemlendiği üzere 2008 yılında yaklaşık 3,2 milyar Euro iken 2016 yılı sonunda ithalat 4,5 milyar Euro'ya yükselmiştir.

AB'nin Gana'ya ihracatı ise 2008 yılında 1,9 milyar Euro; 2016 yılında 2,8 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. Gana'dan ithalat ise 2008 yılında 1,2; 2016 yılında 2,3 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. AB'nin 2016 yılında Fildişi Sahillerine dış ticaret açığı, Gana'ya dış ticaret fazlası verdiği gözlemlenmektedir. 2016 yılı sonunda AB'nin Fildişi Sahillerine dış ticaret açığı 2,1 milyar Euro iken; Gana ile dış ticaretinde oluşan dış ticaret fazlası 400 milyon Euro değerinde gerçekleşmiştir.

AB'nin 2016 yılında Fildişi Sahillerine en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla; nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 422 milyon Euro); eczacılık ürünleri (yaklaşık 201 milyon Euro) ve motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (183 milyon Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir.

2016 yılında AB'nin Fildişi Sahillerinden en fazla ithal ettiği ürünler ise kakao ve kakao müstahzarları (3,1 milyar Euro); mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (365 milyon Euro) ve yenilen meyvelerdir. (306 milyon Euro)

¹⁴⁸European Union External Action, "Accord De Partenariat Économique Intérimaire Entre La Côte d'Ivoire Et l'Union Européenne", (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/february/tradoc_155315.pdf , 18.11.2017

Tablo 44: AB - Fil Dişı Sahilleri ve Gana ile Dış Ticareti (2008 - 2016)

Birim: Milyon €	FİLDİŞİ SAHİLLERİ		GANA	
	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT
2008	1.490	3.170	1.928	1.261
2009	1.508	3.042	1.754	1.105
2010	1.743	3.219	2.150	1.475
2011	1.448	3.192	2.926	3.481
2012	2.049	3.262	3.613	3.300
2013	2.190	3.294	3.416	3.379
2014	2.306	3.258	3.112	2.885
2015	2.672	4.255	3.041	2.645
2016	2.433	4.548	2.847	2.308

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 02.12.2017

AB'nin 2016 yılında Gana'ya en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (503 milyon Euro); mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (307 milyon Euro) ve elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (241 milyon Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Gana'dan en fazla ithal ettiği ürünler ise hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri (1,4 milyar Euro); mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (320 milyon Euro) ve et, balık ve kabuklu hayvanlardır. (150 milyon Euro)¹⁴⁹

¹⁴⁹EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

3.2.15. Karayip Devletleri Forumu (CARIFORUM)

Avrupa Birliği Karayipler Forumu (CARIFORUM) ile 2008 yılında Ekonomik Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Antigua ve Barbuda, Bahamalar, Barbados, Belize, Dominika, Grenada, Guyana, Jamaika, Saint Lucia, Saint Vincent, Grenadinler, Saint Kitts ve Nevis, Surinam, Trinidad, Tobago ve Dominik Cumhuriyeti'nin oluşturduğu CARIFORUM ve AB arasında imzalanan Ekonomik Ortaklık Anlaşması'nı Haiti imzalamış ama yürürlüğe girmemiştir.¹⁵⁰

Ticaretin gelişimine yardımcı olmak ve ikili ilişkileri iyileştirmek amacı ile imzalanan anlaşma ile CARIFORUM ülkelerine yatırımın artırılması, Karayip Ülkelerinin hükümetleri ile iyi ilişkiler geliştirerek ilgili ülkelere ekonomik yardımlar yapılması, serbest ticaretin artırılması hedeflenmektedir.¹⁵¹ Bu kapsamda AB, CARIFORUM üyesi devletlerin menşeli ürünlerinin birçoğuna gümrük tarifelerini kotasız olarak sıfırlamış, CARIFORUM üyesi devletler ise henüz gümrük tariflerini sıfırlamamıştır. Gerçekleştirilen anlaşma, sadece ticarete malları kapsamamakta, aynı zamanda hizmetleri, çevre düzenlemelerini, rekabetçilik ve kamu alımlarını da kapsamaktadır.¹⁵²

AB ve CARIFORUM üyesi devletlerarasındaki Ortaklık Anlaşmasının imzalandığı 2008 yılında tarafların dış ticareti 11,7 milyar Euro değerinde; 2016 yılı sonunda ise 10,5 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. Tarafların dış ticaretinin gerilediği 8 yıllık süreçte AB'nin CARIFORUM'a ihracatının 1 milyar Euro değerinde arttığı; ithalatının ise 3 milyar Euro değerinde gerilediği gözlemlenmektedir. 2008 yılında AB'nin CARIFORUM'a 279 milyon Euro değerinde dış ticaret açığı bulunmakta iken; 2016 yılı sonunda AB – CARIFORUM dış ticaretinin AB lehine

¹⁵⁰European Commission, "Countries And Regions - Caribbean", (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/caribbean/>, 11.11.2017

¹⁵¹Caribbean Trade Reference Centre, "CARIFORUM-EC Economic Partnership Agreement", (Çevrimiçi), http://ctrc.sice.oas.org/Trade/CARIFORUM-ECEPA/CARIFORUM-ECEPA_e.asp, 26.11.2017

¹⁵²European Commission, "The CARIFORUM-EU Economic Partnership Agreement (EPA) A New Partnership For Trade And Development", (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/april/tradoc_149286.pdf, 26.11.2017

gelişerek yaklaşık 3,4 milyar Euro değerinde dış ticaret fazlası olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 45: AB - CARIFORUM Dış Ticareti (2007 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2007	6.211	N/A	4.613	N/A	1.598
2008	5.747	-7,5%	6.026	30,6%	- 279
2009	4.400	-23,4%	4.310	-28,5%	90
2010	5.639	28,2%	4.219	-2,1%	1.420
2011	5.019	-11,0%	4.529	7,3%	490
2012	5.977	19,1%	4.373	-3,4%	1.604
2013	6.055	1,3%	5.253	20,1%	802
2014	5.786	-4,4%	4.523	-13,9%	1.263
2015	7.441	28,6%	4.599	1,7%	2.842
2016	6.984	-6,1%	3.592	-21,9%	3.392

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 02.12.2017

AB'nin 2016 yılında CARIFORUM'a en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla makine ekipmanları ve taşıma araçları (yaklaşık 3 milyar Euro); muhtelif imalat eşyaları (946 milyon Euro) ve canlı hayvanlar ve bitkiler (832 milyon Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin CARIFORUM üyesi devletlerden en fazla ithal ettiği ürünler ise canlı hayvanlar ve bitkiler (1 milyar Euro); muhtelif imalat eşyaları (649 milyon Euro) ve kimyasal ürünlerdir. (402 milyon Euro)¹⁵³

¹⁵³European Commission, “European Union, Trade in goods with ACP - Caribbean Countries”, (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113476.pdf , 10.12.2017

3.2.16. Orta Amerika

Avrupa Birliği ve Orta Amerika ÷lkeleri 2012 tarihinde siyasi diyalog, işbirliği ve ticaretin geliştirmesi amacı ile İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. Honduras, Nikaragua, Panama, Kosta Rika, El Salvador ve Guatemala devletlerini içeren Ortaklık Anlaşması; Orta Amerika'daki ekonomik büyüme, demokrasi ve siyasi istikrarı güçlendirme amacını taşımaktadır. Anlaşmanın ticari bölümleri Honduras, Nikaragua, Panama Kosta Rika ve El Salvador ile 2013 yılında; Guatemala ile 2016 yılında yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma ile gümrük vergilerinin kaldırılması, kamu alımları, yatırım ve hizmet piyasalarında daha iyi erişimin sağlanması, rekabet koşullarının iyileştirilmesi, fikri mülkiyet haklarında düzenlemeler yapılması, tarife dışı engeller için arabuluculuk mekanizmasının oluşturulması, bölgesel bütünleşmenin güçlendirilmesi, Orta Amerika gümrük sisteminde ortak belgelerin kullanılması ve sürdürülebilir kalkınma hususlarını içermektedir.¹⁵⁴

AB ve Orta Amerika lkeleri arasındaki Ortaklık Anlaşmasının imzalandığı 2012 yılında AB'nin Orta Amerika ülkelerine ihracatı %19,3 oranında artarak 5,3 milyar Euro; Orta Amerika ülkelerinden ithalatı ise %12,8 oranında artarak 6,8 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2012 yılında AB'nin Orta Amerika ülkelerine dış ticaret açığı 1,5 milyar Euro değerinde iken; 2016 yılında dış ticaret açığı 158 milyon Euro'ya kadar gerilemiştir.

2016 yılında AB'nin Orta Amerika ülkelerine ihracatı %7,4 oranında gerileyerek yaklaşık 5,3 milyar Euro; Orta Amerika ülkelerinden ithalatı ise %4,4 oranında artarak 5,4 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

¹⁵⁴European Commission, "Countries And Regions – Central America", (evrimii), <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/central-america/>, 26.11.2017

Tablo 46: AB - Orta Amerika Dış Ticareti (2011 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DİŞ TİCARET DENGESİ
2011	4.457	N/A	6.046	N/A	- 1.589
2012	5.316	19,3%	6.821	12,8%	- 1.505
2013	5.529	4,0%	6.550	-4,0%	- 1.021
2014	5.250	-5,0%	6.228	-4,9%	- 978
2015	5.712	8,8%	5.214	-16,3%	498
2016	5.288	-7,4%	5.446	4,4%	- 158

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 03.12.2017

AB'nin 2016 yılında Orta Amerika Ülkeleri'ne en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla makine ekipmanları ve taşıma araçları (yaklaşık 1,9 milyar Euro); kimyasal ürünler (1,3 milyar Euro) ve muhtelif imalat eşyaları (636 milyon Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Orta Amerika Ülkelerinden en fazla ithal ettiği ürünler ise canlı hayvanlar ve bitkiler (3,2 milyar Euro); muhtelif imalat eşyaları (660 milyon Euro) ve hayvansal ve bitkisel yağlardır. (454 milyon Euro)¹⁵⁵

3.2.17. AND Milletler Topluluğu (ANDEAN)

Avrupa Birliği, Kolombiya ve Peru arasında ticaretin geliştirilmesi için anlaşma yapılmasına ilişkin görüşmeler 2011 yılında tamamlanmış, 2012 yılında imzalanmış, 2013 yılında ise geçici Kapsamlı Ticaret Anlaşması yürürlüğe girmiştir. 2016 yılında ANDEAN Topluluğu'nun diğer üyesi Ekvator da anlaşmaya dâhil edilmiş, 1 Ocak 2017 tarihi itibari ile Ekvator da Kapsamlı Ticaret Anlaşması içerisinde bulunması hususu yürürlüğe girmiştir. ANDEAN Topluluğunun diğer üyesi Bolivya ise henüz anlaşmaya dâhil olmasa da anlaşmaya girebilme hakkına sahiptir.

¹⁵⁵European Commission, “European Union, Trade in goods with Central America 6”, (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/november/tradoc_151894.pdf, 10.12.2017

Gerçekleştirilen Kapsamlı Ticaret Anlaşması yatırımların iyileştirilmesi, tarife dışı engellerde arabuluculuk mekanizmasının oluşturulması, rekabetçilik, şeffaflık, fikri mülkiyet hakları, ticaretin kolaylaştırılması ve üretim modernizasyonu konularını içermektedir. Anlaşma ile ticarete serbestlik sağlanarak ülkeler arasında bir serbest ticaret alanı oluşturulması, ikili ticaretin artırılması hedeflenmektedir.

Bolivya henüz anlaşmaya dâhil olmasa da hali hazırda Avrupa Birliği'nin 13 ülkeye faydalandırdığı Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminin bir üstü olan GTS Plus'tan yararlanmaktadır.¹⁵⁶ Dolayısı ile Avrupa Birliği, Bolivya'nın sanayi ürünleri ithalatındaki vergilerini tek taraflı olarak düşürmüştür.

AB ve ANDEAN Topluluğu arasındaki Kapsamlı Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2013 yılında AB'nin ANDEAN Topluluğu'na ihracatı %5,4 oranında artarak yaklaşık 12,4 milyar Euro; ANDEAN Topluluğu'ndan ithalat ise %10,0 oranında gerileyerek yaklaşık 16 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

2013 yılında AB'nin ANDEAN Topluluğu'na 3,6 milyar Euro değerinde dış ticaret açığı bulunmakta iken 2016 yılında dış ticaret açığı yaklaşık 2,8 milyar Euro'ya kadar gerilemiştir. 2016 yılında 25 milyar Euro değerinde gerçekleşen dış ticaretin 11 milyar Euro'sunu AB'nin ANDEAN Topluluğu'na ihracatı; 13,9 milyar Euro'su ise ANDEAN Topluluğu'nda ithalatı oluşturmaktadır.

AB'nin 2016 yılında Bolivya, Kolombiya, Ekvator, Peru'dan oluşan ANDEAN Topluluğu'na en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla makine ekipmanları ve taşıma araçları (4,8 milyar Euro); kimyasal ürünler (2,6 milyar Euro) ve muhtelif imalat eşyaları (1,3 milyar Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir.

¹⁵⁶European Commission, "Countries And Regions – Andean Community", (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/andean-community/> , 26.11.2017

Tablo 47: AB - ANDEAN Topluluğu Dış Ticareti (2012 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DİŞ TİCARET DENGESİ
2012	11.735	N/A	17.771	N/A	6.036
2013	12.368	5,4%	15.986	-10,0%	3.618
2014	12.526	1,3%	16.329	2,1%	3.803
2015	12.989	3,7%	14.997	-8,2%	2.008
2016	11.323	-12,8%	13.905	-7,3%	2.582

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 03.12.2017

2016 yılında AB'nin ANDEAN Topluluğu'na en fazla ithal ettiği ürünler ise canlı hayvanlar ve bitkiler (6,7 milyar Euro); hayvansal ve bitkisel yağlar (3,2 milyon Euro) yakıtlar hariç yenilebilir hammaddelerdir. (2 milyar Euro)¹⁵⁷

3.2.18. Kamerun

Avrupa Birliği ve Kamerun arasında Ekonomik Ortaklık Anlaşması 2013 yılında imzalanmış; 2014 yılında yürürlüğe girmiştir. Anlaşma ile birlikte Avrupa Birliği Kamerun menşeli ürünlerin %80'inin 15 yıl içerisinde gümrük vergilerinin kotasız olarak kaldırılmasını içermektedir. Gümrük vergilerinin kaldırılmasının yanında anlaşma, rekabetçiliğin iyileştirilmesi ve fikri mülkiyet hakları gibi ticareti kolaylaştırmaya yardımcı olacak hükümleri de içerisinde barındırmaktadır.¹⁵⁸

Ortaklık Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2014 yılında AB'nin Kamerun'a ihracatı %6,8 oranında gerileyerek 1,6 milyar Euro; Kamerun'dan ithalatı ise %9,3 oranında gerileyerek 2,1 milyar Euro değerinde gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Tablo 47'de gözlemlendiği üzere AB'nin Kamerun'a ihracatı 2016 yılında yaklaşık 1,6 milyar Euro; Kamerun'dan ithalatı ise yaklaşık 1,8 milyar Euro değerinde

¹⁵⁷European Commission, “European Union, Trade in goods with Andean Community 4”, (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/november/tradoc_151893.pdf, 10.12.2017

¹⁵⁸European Commission, “Countries And Regions - Cameroon”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/central-africa/>, 26.11.2017

gerçekleşmiştir. Ortaklık anlaşmasının yürürlüğe girdiği 3 yıllık süreçte AB'nin Kamerun'a dış ticaret açığının yarı yarıya gerileyerek 2016 yılı sonu itibari ile 216 milyon Euro'ya gerilediği gözlemlenmektedir.

Tablo 48: AB - Kamerun Dış Ticareti (2013 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2013	1.746	N/A	2.370	N/A	624
2014	1.627	-6,8%	2.150	-9,3%	523
2015	1.578	-3,1%	1.800	-16,3%	222
2016	1.561	-1,1%	1.777	-1,3%	216

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 03.12.2017

AB'nin 2016 yılında Kamerun'a en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 253 milyon Euro); motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (162 milyon Euro) ve elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 129 milyon Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Kamerun'dan en fazla ithal ettiği ürünler ise mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (577 milyon Euro); kakao ve kakao müstahzarları (yaklaşık 444 milyon Euro) ve ağaç ve ahşap eşya, odun kömürleridir. (yaklaşık 301 milyon Euro)¹⁵⁹

3.2.19. Ukrayna

Avrupa Birliği ve Ukrayna arasında 2014 yılından beri politik konuları ve işbirliğini içeren geçici Ortaklık Anlaşması uygulanmaktadır.¹⁶⁰ Gerçekleştirilen

¹⁵⁹EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

¹⁶⁰European Commission, “The Trade Part Of The EU-Ukraine Association Agreement Becomes Operational On 1 January 20”, (Çevrimiçi), [Http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Press/Index.Cfm?id=1425](http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Press/Index.Cfm?id=1425) , 11.11.2017

müzakereler çerçevesinde AB ve Ukrayna Ortaklık Anlaşmasını daha kapsamlı hale getirerek 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmasını yürürlüğe koymuştur. AB ve Ukrayna arasında imzalanan yeni nesil Serbest Ticaret Anlaşması; 15 başlık, 14 ek ve 3 protokolden oluşmaktadır.

AB ve Ukrayna'nın imzaladığı İşbirliği Anlaşması; dış güvenlik ve savunma hususlarında işbirliği, kitle imla silahları, çatışmayı önleme ve kitle imha silahlarını içermekle birlikte; Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması kapsamında mal ve hizmet alımları, sağlık ve ticarete standardizasyon, bitki sağlığı, rekabetçilik, transit taşımacılık, enerji, Avrupa Birliği normlarına uyumlaşma hususları ile ilgili bağlayıcı hükümler içermektedir. ¹⁶¹

Anlaşma kapsamında AB; Ukrayna menşeli ürünlerin %99,1'ine ait gümrük vergilerini kaldırmıştır. Karşılıklı olarak gümrük vergilerinin büyük oranda kaldırıldığı yeni nesil Serbest Ticaret Anlaşmasında Ukrayna otomotiv sektörü istisna olarak bırakılmıştır. Tarım ürünlerinde ise Avrupa Birliği Ukrayna menşeli domuz eti, sığır eti, kümes hayvanları ve bazı tarım ürünleri için gümrük vergilerini belirli kotalar kapsamında kaldırmışken Ukrayna, AB menşeli tarım ürünlerinin gümrük vergilerini 10 yıl içerisinde kademeli olarak kaldıracağını taahhüt etmiştir. 10 yıllık süreç içerisinde Ukraynalı tarım üreticilerinin rekabetçi ortama uyum sağlamaları beklendiği ifade edilmiştir. Tarafların uyguladığı yeni nesil Serbest Ticaret Anlaşması'nın diğer başlıkları ise; ticaret sözleşmeleri, ticaretteki teknik engellerin kaldırılması, sıhhi ve bitki sağlığı önlemleri, gümrük ve ticaret işlemlerinin kolaylaştırılması, elektronik ticaret, yatırım konuları, kamu alımları, fikri mülkiyet hakları, rekabetçilik, enerji, şeffaflık, sürdürülebilir kalkınma, anlaşmazlıkların çözümü ve arabuluculuk konuları olmuştur. ¹⁶²

¹⁶¹European Union External Action, "EU – Ukraine Association Agreement What Does The Agreement Offer? ", (Çevrimiçi), [Http://Eas.Europa.Eu/Archives/Docs/Images/Top_Stories/140912_Eu-Ua_Aa_What_Does_The_Agreement_Offer_V.Pdf](http://Eas.Europa.Eu/Archives/Docs/Images/Top_Stories/140912_Eu-Ua_Aa_What_Does_The_Agreement_Offer_V.Pdf) , 11.11.2017

¹⁶²European Commission, "EU - Ukraine Deep And Comprehensive Free Trade Area", (Çevrimiçi), [Https://Eas.Europa.Eu/Sites/Eas/Files/Tradoc_150981.Pdf](https://Eas.Europa.Eu/Sites/Eas/Files/Tradoc_150981.Pdf) , 19.11.2017

Taraflar arasındaki Ortaklık Anlaşmasının imzalandığı 2014 yılında AB'nin Ukrayna'ya ihracatı yaklaşık 17 milyar Euro; Ukrayna'dan ithalat ise 13,7 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. AB ve Ukrayna arasındaki Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2016 yılında ise AB'nin Ukrayna'ya ihracatı %17,7 oranında artarak 16,5 milyar Euro; Ukrayna'dan ithalat ise %2,6 oranında artarak 13,1 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. Tablo 48'de incelendiği üzere 2016 yılında AB'nin Ukrayna'ya dış ticaret fazlası 3,3 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 49: AB - Ukrayna Dış Ticareti (2013 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2013	23.899	N/A	13.882	N/A	10.017
2014	16.988	-28,9%	13.734	-1,1%	3.255
2015	14.033	-17,4%	12.844	-6,5%	1.189
2016	16.510	17,7%	13.175	2,6%	3.336

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 06.05.2017

AB'nin 2016 yılında Ukrayna'ya en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 2,7 milyar Euro); elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (1,6 milyar Euro) ve motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (1,5 milyar Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Ukrayna'dan en fazla ithal ettiği ürünler ise demir ve çelik (2,5 milyar Euro); hububat (1,5 milyar Euro) ve elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçalarıdır. (yaklaşık 1,2 milyar Euro)¹⁶³

¹⁶³EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

3.2.20. Cezayir

Avrupa Birliği ve Cezayir arasında 2012 yılında Ortaklık Anlaşması imzalanmış; anlaşma 2015 yılında yürürlüğe girmiştir. Oluşturulan serbest ticaret alanı gereğince Cezayir, faydalandığı Genelleştirilmiş Tarifeler Sisteminden 2014 yılı itibari ile çıkmıştır.

Cezayir Avrupa Birliği'nin Avrupa – Akdeniz Ortaklığı (EUROMED) ve Pan Avrupa Akdeniz Kmlasyon Sistemindeki taraf ülkelerden biridir.¹⁶⁴ Cezayir aynı zamanda Avrupa Birliği'nin destekleri ile Dünya Ticaret rgt'ne üyelik sürecindedir.¹⁶⁵

AB ve Cezayir arasında imzalanan Ortaklık Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2015 yılında taraflar arasındaki dış ticaret 43 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında ise Tablo 49'da incelendiği üzere yaklaşık 47 milyar Euro'ya yükselen dış ticaretin 20,3 milyar Euro'sunu AB'nin Cezayir'e ihracatı; 16,5 milyar Euro'sunu Cezayir'den ithalatı oluşturmuştur.

2014 yılında 6 milyar Euro değerinde gerçekleşen AB'nin Cezayir'e dış ticaret açığı; 2016 yılı sonunda dış ticaretin AB lehine gelişmesi ile 3,8 milyar Euro dış ticaret fazlasına dönüşmüştür.

AB'nin 2016 yılında Cezayir'e en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (3,8 milyar Euro); motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 2 milyar Euro) ve demir ve elik (yaklaşık 1,4 milyar Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir.

¹⁶⁴Trkiye Barcelona Deklarasyonu ile tanımlanan ve taraf ülkelerin birbirleri ile serbest ticaret alanı oluşturulmasını ngren EUROMED'de; AB, Fas, Tunus, Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Filistin, Suriye'den oluşan Avrupa-Akdeniz bölgesinde Cezayir hariç bütün ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşması gerçekleştirmiştir.

¹⁶⁵European Commission, "Countries and Regions - Algeria", (evrimii), <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/algeria/> , 26.11.2017

Tablo 50: AB - Cezayir Dış Ticareti (2014 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2014	23.376	N/A	29.458	N/A	- 6.082
2015	22.241	-4,9%	20.908	-29,0%	1.333
2016	20.354	-8,5%	16.509	-21,0%	3.845

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 03.12.2017

2016 yılında AB'nin Cezayir'den en fazla ithal ettiği ürünler ise mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (15,5 milyar Euro); anorganik kimyasallar (287 milyon Euro) ve gübrelerdir. (245 milyon Euro)¹⁶⁶ AB'nin 2016 yılında Cezayir'den gerçekleştirdiği 16,5 milyar Euro değerindeki ithalatın %94'ünün mineral yakıtlar, yağlar vb. ürünleri olması dikkat çekicidir.

3.2.21. Güney Kore

Avrupa Birliği ve Güney Kore arasında gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşması, 2011 – 2015 yılları arasında geçici olarak uygulanmış; 2015 yılında resmi olarak yürürlüğe girmiştir. ¹⁶⁷ Avrupa Birliği'nin Asya ülkeleri içerisinde şimdiye kadar müzakere edilen en kapsamlı anlaşması konumundaki Güney Kore ile gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşması ile mal ve hizmet ticaretinin %98,7'si üzerindeki gümrük vergilerinin aşamalı olarak kaldırılması hedeflenmektedir. ¹⁶⁸

¹⁶⁶EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

¹⁶⁷European Commission, “Countries And Reigons – South Korea“, (Çevrimiçi), <http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/South-Korea/> , 18.11.2017

¹⁶⁸European Commission, “The EU-Korea Free Trade Agreement In Practice“, (Çevrimiçi), http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Docs/2011/October/Tradoc_148303.Pdf , 18.11.2017

2031 yılının Temmuz ayına kadar AB ve Güney Kore arasındaki dış ticaretinin %99,9’unda ithalat vergilerinin kaldırılması öngörülen anlaşma da Avrupa otomotiv sektörü, Güney Kore otomotiv pazarının Avrupa pazarına zarar vereceğinden endişe etmesine rağmen¹⁶⁹ taraflar arasındaki dış ticaretin Serbest Ticaret Anlaşması imzalandıktan sonra ivme kazandığı gözlemlenmektedir.¹⁷⁰

AB ve Güney Kore arasındaki Serbest Ticaret Anlaşmasının resmi olarak yürürlüğe girdiği 2015 yılında AB’nin Güney Kore’ye ihracatı %10,7 oranında artarak yaklaşık 47,8 milyar Euro; Güney Kore’den ithalatı %9,3 oranında artarak yaklaşık 42,4 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. 2015 yılında AB – Güney Kore dış ticaretinde AB’nin 5,4 milyar Euro değerinde dış ticaret fazlası bulunmakta iken; 2016 yılında dış ticaret fazlası 2,5 milyar Euro’ya düşmüştür. Tablo 50’de incelendiği üzere 2016 yılı sonunda AB’nin Güney Kore’ye ihracatı %7,7 oranında gerileyerek 44 milyar Euro; Güney Kore’den ithalatı ise %1,7 oranında gerileyerek 41,6 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 51: AB - Güney Kore Dış Ticareti (2014 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2014	43.188	N/A	38.772	N/A	4.416
2015	47.794	10,7%	42.365	9,3%	5.429
2016	44.137	-7,7%	41.630	-1,7%	2.507

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 03.12.2017

AB’nin Güney Kore’ye ihraç ürünleri ve Güney Kore’den ithal ürünleri birbirine benzerlik göstermektedir. AB’nin 2016 yılında Güney Kore’ye en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların

¹⁶⁹İktisadi Kalkınma Vakfı, “Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği - Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşmasının İlk Yılı Değerlendirdi”, (Çevrimiçi), http://www.ikv.org.tr/images/Upload/Data/Files/21-Ab-Guney_Kore.Pdf, 18.11.2017

¹⁷⁰European Commission, “Trade Boosted By Five Years Of EU-Korea Free Trade Agreement”, (Çevrimiçi), <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1521>, 18.11.2017

aksam ve parçaları (8,7 milyar Euro); motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (7,7 milyar Euro) ve elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (3,8 milyar Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Güney Kore'den en fazla ithal ettiği ürünler ise elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 8 milyar Euro); motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (7,7 milyar Euro) ve nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçalarıdır. (yaklaşık 6 milyar Euro)¹⁷¹

3.2.22. Gürcistan ve Moldova

Avrupa Birliği ve Gürcistan arasında 2014 yılında Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmasını da içeren İşbirliği Anlaşması imzalanmış; anlaşma 1 Ocak 2016 tarihi itibari ile yürürlüğe girmiştir. ¹⁷² Gürcistan ve Avrupa Birliği arasında akdedilen Anlaşmaya Moldova da taraf olmuştur.

Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması; risk yönetimi ve dolandırıcılıkla mücadele, gümrük modernizasyonu yatırımları, Gürcistan – Moldova ve Avrupa Birliği arasında 2020 programı kapsamında çalışma gruplarının oluşturulması, Pan - Avrupa Akdeniz Menşe Kümülyasyon Sistemine katılım, güvenli ticaret sistemi hususlarını içermektedir. ¹⁷³

AB'nin Gürcistan ve Moldova ile imzaladığı Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2016 yılında AB'nin Gürcistan'a ihracatı 1,9 milyar Euro, Gürcistan'dan ithalatı 542 milyon Euro değerinde;

¹⁷¹EUROSTAT, "International Trade In Goods Database", (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

¹⁷²European Commission, "Countries And Regions - Georgia", (Çevrimiçi), <http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Georgia/>, 11.11.2017

¹⁷³European Commission, "Customs Cooperation With Georgia, Republic Of Moldova And Ukraine ", (Çevrimiçi), <https://Ec.Europa.Eu/Taxation/Customs/Business/International-Affairs/International-Customs-Cooperation-Mutual-Administrative-Assistance-Agreements/Georgia-Republic-Moldova-Ukraine-En>, 11.11.2017

Moldova'ya ihracatı 2 milyar Euro, Moldova'dan ithalatı ise 1,3 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2016 yılında AB'nin Gürcistan'a dış ticaret fazlası Tablo 51'de incelendiği üzere 321 milyon Euro artmış; Moldova'ya dış ticaret fazlası ise 136 milyon Euro gerilemiştir.

Tablo 52: AB'nin Gürcistan ve Moldova ile Dış Ticareti (2015 - 2016)

Birim: Milyon €	GÜRCİSTAN		MOLDOVA	
	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT
2015	1.840	735	2.066	1.223
2016	1.963	542	2.024	1.317

Kaynak:EUROSTAT, "International Trade In Goods Database", (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 04.12.2017

AB'nin 2016 yılında Gürcistan'a en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler (354 milyon Euro); nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 297 milyon Euro) ve eczacılık ürünleri (230 milyon Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Gürcistan'dan en fazla ithal ettiği ürünler ise metal cevheri, cüruf ve küller (yaklaşık 129 milyon Euro); yenilebilen meyveler (128 milyon Euro) ve mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünlerdir. (34 milyon Euro)

AB'nin 2016 yılında Moldova'ya en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, (317 milyon Euro); elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları (199 milyon Euro) ve nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 182 Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Moldova'dan en fazla ithal ettiği ürünler ise elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve

parçaları (220 milyon Euro); hububat (120 milyon Euro) ve örülmemiş giyim eşyalarıdır. (120 milyon Euro)¹⁷⁴

3.2.23. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)

Avrupa Birliği ve Botswana, Lesotho, Mozambik, Namibya, Güney Afrika ve Svaziland ülkelerinden oluşan Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'nun (SADC) bir kısmı ile 2016 yılında Ekonomi İşbirliği Anlaşması imzalamış; Angola ise gelecekte anlaşmanın tarafı olacağını taahhüt etmiştir. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'nun Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Madagaskar, Malavi, Morityus, Zambiya ve Zimbabve'den oluşan diğer altı üyesi ile Avrupa Birliği Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın tarafları olmaları hususunda müzakereler devam etmektedir. ¹⁷⁵

Gerçekleştirilen anlaşma kapsamında Güney Afrika hariç ilgili ülkeler Avrupa Birliği menşeli ürünlere gümrüklerini silah ve mühimmat hariç olmak üzere kaldırmış; Avrupa Birliği ise ilgili ülkelere gümrük vergilerini %98,7 oranında kaldırmıştır. Anlaşma, gümrük vergilerinin kaldırılmasının yanında; Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'nun ekonomisinin çeşitlenmesi, demokrasi ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi, Güney Afrika'da bölgesel bütünleşmenin desteklenmesi, Dünya Ticaret Örgütü kurallarına uyulması ve piyasaya girişteki engellerin kaldırılması konularını da içermektedir. ¹⁷⁶

Tablo 52'de incelendiği üzere AB – SADC dış ticareti Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının yürürlüğe girdiği 2016 yılında yaklaşık 60 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. Yaklaşık 60 Milyar Euro değerinde gerçekleşen dış ticaretin 27,8

¹⁷⁴EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

¹⁷⁵European Commission, “Countries And Regions - Southern African Development Community (SADC) “, (Çevrimiçi), [Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Regions/Sadc/](http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Regions/Sadc/) , 19.11.2017

¹⁷⁶European Commission, “Economic Partnership Agreement (EPA) Between The European Union And The Southern African Development Community (SADC) EPA Group 1 “, (Çevrimiçi), [Http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Docs/2014/October/Tradoc_152818.Pdf](http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Docs/2014/October/Tradoc_152818.Pdf) , 19.11.2017

milyar Euro'su AB'nin SADC üyesi ülkelere ihracatını oluşturmakta iken; 32 milyar Euro'su SADC ülkelerine ithalatı oluşturmaktadır. 2015 yılında AB'nin SADC ülkelerine 244 milyon Euro değerinde dış ticaret fazlası bulunmakta iken 2016 yılında dış ticaret SADC ülkeleri lehine gelişerek AB'nin dış ticaret açığı 4,2 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 53: AB - SADC Dış Ticareti (2015 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2015	31.994	N/A	31.750	N/A	244
2016	27.814	-13,1%	32.054	1,0%	-4.240

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 04.12.2017

AB'nin 2016 yılında Botsvana, Lesotho, Mozambik, Namibya, Güney Afrika ve Svaziland ülkelerinden oluşan Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'na en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en fazla makine ekipmanları ve taşıma araçları (yaklaşık 13,6 milyar Euro); kimyasal ürünler (yaklaşık 4,3 milyar Euro) ve muhtelif imalat eşyaları (2,5 milyar Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB'nin Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'na en fazla ithal ettiği ürünler ise muhtelif imalat eşyaları (8,4 milyar Euro); makine ekipmanları ve taşıma araçları (5,3 milyar Euro) ve mineral yakıtlar ve yağlardır. (yaklaşık 4,4 milyar Euro)¹⁷⁷

3.2.24. Kanada

Avrupa Birliği ve Kanada arasında üzerinde 7 yıldır çalışılan Kapsamlı Ekonomik ve Ticaret Anlaşma (CETA) 2016 yılında imzalanmış; 21 Eylül 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma; gümrük vergilerinin karşılıklı olarak kaldırılması, rekabetçiliğin geliştirilmesi, AB menşeli firmaların Kanada'daki kamu alımlarına dâhil olmasının sağlanması, Kanada menşeli hizmet ticaretinin AB'de

¹⁷⁷European Commission, “European Union, Trade in goods with ACP -- Southern African Development Community (SADC) 4”, (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/november/tradoc_151902.pdf , 10.12.2017

açılması, Avrupa menşeli coğrafi işaretlerin Kanada’da korunmasına yönelik çalışmalar yapılması, karşılıklı ihracatın maliyetinin azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılması, AB ve Kanadalı yatırımcılar için uygun koşullar yaratılması ve Avrupalı firmaların Kanada’da yatırım yapmalarını kolaylaştırıcı çalışmalar yürütülmesi hususlarını içeren kapsamlı bir ticaret anlaşmasıdır.

Anlaşma kapsamında Avrupa Birliği menşeli tarım ürünlerinin %92’sinin Kanada’ya ihracatta gümrük vergileri kaldırılmıştır. Sanayi ürünlerinde ise 7 yıllık bir süreç belirlenmiş ve 7 yılın sonunda sanayi ürünlerinin tamamında gümrük vergilerinin kaldırılacağı taahhüt edilmiştir. Aynı zamanda Kanada alkollü içeceklerde ticaret engellerini kaldırmış, AB firmalarının Kanada pazarına ihracatını kolaylaştırmıştır.

Anlaşmada ayrıca balıkçılık işlenmiş; anlaşma gereğince sürdürülebilir balıkçılık için izleme, gözetim ve kontrol önlemleri, yasadışı avlanma ile mücadele hususlarında fikir birliğine varılmıştır. Anlaşmada AB menşeli sığır eti, domuz eti ve tatlı ürünleri gibi ürünlerde Kanada’da ise süt ürünlerinde gümrük tarife indirimlerine gidilse de sınırlı kota uygulaması konulmuştur. Yumurta ve kanatlı hayvanlarda ise herhangi bir gümrük indirimine gidilmemiştir.¹⁷⁸

AB - Kanada dış ticareti 2016 yılında 64,3 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. 64,3 milyar Euro değerindeki dış ticaretin 35,2 milyar Euro’su AB’nin Kanada’ya ihracatını; 29,1 milyar Euro’su Kanada’dan ithalatını oluşturmuştur. Tablo 53’de incelendiği üzere 2016 yılında AB’nin Kanada’ya ihracatı %0,2 oranında; Kanada’dan ithalatı ise %3,0 oranında artmıştır. Dış ticarete AB 6 milyar Euro dış ticaret fazlası vermiştir.

¹⁷⁸European Commission, “CETA Explained”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/ceta-explained/#do>, 26.11.2017

Tablo 54: AB - Kanada Dış Ticareti (2015 - 2016)

Birim: Milyon €	İHRACAT	DEĞİŞİM %	İTHALAT	DEĞİŞİM %	DIŞ TİCARET DENGESİ
2015	35.140	N/A	28.310	N/A	6.830
2016	35.204	0,2%	29.147	3,0%	6.057

Kaynak:EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 05.12.2017

AB’nin 2016 yılında Kanada’ya en fazla ihraç ettiği ürünlere bakıldığında; en nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları, (yaklaşık 6,2 milyar Euro); motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (yaklaşık 5 milyar Euro) ve eczacılık ürünleri (3,8 milyar Euro) ihraç edildiği gözlemlenmektedir. Aynı yıl AB’nin Kanada’dan en fazla ithal ettiği ürünler ise tabii inciler, kıymetli veya yarı kıymetli metaller ve taşlar (9,3 milyar Euro); nükleer reaktörler, mekanik cihazlar ve bunların aksam ve parçaları (2,9 milyar Euro) ve hava taşıtları, uzay taşıtları, bunların aksam ve parçalarıdır. (yaklaşık 2,8 milyar Euro)¹⁷⁹

3.3. TÜRKİYE VE AB’NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMASI İMZALADIĞI ÜLKELERLE DIŞ TİCARETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’nin ve AB’nin Serbest Ticaret Anlaşması imzaladığı ülkelerle ihracat, ithalat ve dış ticaret hacimleri; anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih ile 2016 yılı arasındaki değişim oranları incelenmiştir.

Tablo 55’te incelendiği üzere Türkiye’nin STA imzaladığı ülkelerle dış ticaretine bakıldığında dış ticaret hacminin en fazla arttığı ülkenin Bosna Hersek olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye’nin Bosna Hersek ile dış ticaret hacmi 2002 – 2016 yılları arasında %1104,6 oranında artmıştır. Türkiye’nin STA imzaladığı ülkelerle dış ticaretinde dış ticaret hacminin en fazla arttığı diğer ülkeler; Filistin (%921,3),

¹⁷⁹EUROSTAT, “International Trade In Goods Database”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 10.12.2017

İsrail (%870,3), EFTA ülkeleri (%590,9), Fas (%364,4) ve Makedonya (%353,6) olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 55: Türkiye'nin STA İmzaladığı Ülkelerle Dış Ticareti

ÜLKE	DÖNEM	İHRACAT (Artış - Gerileme)	İTHALAT (Artış - Gerileme)	DIŞ TİCARET HACMİ (Artış - Gerileme)
BOSNA HERSEK	2002 - 2016	614,1%	4463,4%	1104,6%
FİLİSTİN	2004 - 2016	945,6%	517,2%	921,3%
İSRAİL	1997 - 2016	1060,0%	619,3%	870,3%
EFTA ÜLKELERİ	1990 - 2016	879,8%	429,5%	590,9%
FAS	2005 - 2016	296,2%	541,0%	364,4%
MAKEDONYA	1999 - 2016	303,6%	948,3%	353,6%
MISIR	2006 - 2016	285,3%	267,7%	279,0%
TUNUS	2004 - 2016	255,5%	113,5%	215,5%
SIRBİSTAN	2009 - 2016	89,8%	415,7%	140,1%
KARADAĞ	2009 - 2016	95,6%	299,7%	132,5%
MALEZYA	2004 - 2016	2,1%	72,0%	57,1%
GÜRCİSTAN	2007 - 2016	82,1%	-26,9%	48,4%
ÜRDÜN	2010 - 2016	24,4%	140,9%	32,5%
ŞİLİ	2010 - 2016	167,4%	-25,3%	14,6%
GÜNEY KORE	2012 - 2016	-1,7%	12,8%	11,6%
ARNAVUTLUK	2007 - 2016	3,4%	-13,6%	2,2%
MOLDOVA	2015 - 2016	30,1%	-31,9%	-2,0%
SİNGAPUR	2015 - 2016	-3,4%	-0,6%	-2,1%
MORİTYUS	2012 - 2016	-0,1%	-18,9%	-2,9%
FAROE ADALARI	2015 - 2016	-99,8%	82,4%	-99,8%

Kaynak: TUİK Veri Tabanı, “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 18.12.2017

Türkiye'nin STA imzaladığı ülkeler içerisinde ihracatının en fazla arttığı ülkeler; İsrail (%1060), Filistin (%945,6), EFTA Ülkeleri (%879,8), Bosna Hersek (%614,1) ve Makedonya (%303,6) olmuştur. Türkiye'nin ithalatının en fazla arttığı ülkeler ise ihracatın arttığı ülkelere benzer olarak; Bosna Hersek (%4463,4), Makedonya (%948,3), İsrail (%619,3), Fas (%541) ve Filistin (%517,2) olmuştur.

Tablo 56: AB'nin Ekonomik Anlaşmalar Yaptığı Ülkelerle Dış Ticareti

ÜLKE	DÖNEM	İHRACAT (Artış - Gerileme)	İTHALAT (Artış - Gerileme)	DIŞ TİCARET HACMİ (Artış - Gerileme)
FİLİSTİN	2001 - 2016	681,1%	219,5%	612,6%
MİSİR	2003 - 2016	224,3%	87,3%	174,9%
MEKSİKA	2000 - 2016	136,9%	169,3%	147,9%
FAS	2000 - 2016	166,7%	123,0%	147,4%
ÜRDÜN	2001 - 2016	112,4%	102,9%	111,7%
LÜBNAN	2005 - 2016	107,4%	90,0%	106,3%
BATTALKAN DEVLETLERİ	2006 - 2016	84,1%	141,8%	103,9%
FAROE ADALARI	2000 - 2016	144,3%	66,8%	97,7%
ŞİLİ	2009 - 2016	170,2%	50,4%	97,4%
GÜNEY AFRIKA	2000 - 2016	94,5%	55,7%	73,0%
GANA	2008 - 2016	47,7%	83,0%	61,6%
TUNUS	2000 - 2016	43,2%	67,2%	53,5%
FİL DİŞİ SAHİLLERİ	2008 - 2016	63,3%	43,4%	49,8%
EFTA	2006 - 2016	49,1%	20,6%	33,6%
İSRAİL	2000 - 2016	29,4%	24,7%	27,5%
GÜNEY KORE	2014 - 2016	2,2%	7,4%	4,6%
ORTA AMERİKA	2011 - 2016	18,6%	-9,9%	2,2%
MOLDOVA	2015 - 2016	-2,0%	7,7%	1,6%
KANADA	2015 - 2016	0,2%	3,0%	1,4%
CARIFORUM	2007 - 2016	12,4%	-22,1%	-2,3%
GÜRCİSTAN	2015 - 2016	6,7%	-26,3%	-2,7%
SADC	2015 - 2016	-13,1%	1,0%	-6,1%
ANDEAN	2012 - 2016	-3,5%	-21,8%	-14,5%
KAMERUN	2013 - 2016	-10,6%	-25,1%	-18,9%
UKRAYNA	2013 - 2016	-30,9%	-5,1%	-21,4%
CEZAYİR	2014 - 2016	-12,9%	-44,0%	-30,2%

Kaynak:EUROSTAT, "International Trade In Goods Database", (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 18.12.2017

Tablo 56'da incelendiği üzere AB'nin Derinleştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması, Kapsamlı STA, Serbest Ticaret Anlaşması, Ortaklık Anlaşması ve Ekonomik Ortaklık Anlaşması imzaladığı ülkelerle son 16 yıldır dış ticaretine

bakıldığında dış ticaret hacminin en fazla arttığı ülkenin Filistin olduğu dikkat çekmektedir. AB'nin Filistin ile dış ticaret hacmi 2001 – 2016 yılları arasında %612,6 oranında artmıştır. AB'nin STA ve STA niteliğinde anlaşma imzaladığı ülkelerle dış ticaretinde dış ticaret hacminin en fazla arttığı diğer ülkeler; Mısır (%174,9), Meksika (%147,9), Fas (%147,4), Ürdün (%111,7) ve Lübnan (%106,3) olarak dikkat çekmektedir.

AB'nin ekonomik anlaşma imzaladığı ülkeler içerisinde ihracatının en fazla arttığı ülkeler; Filistin (%681,1), Mısır (%224,3), Şili (%170,2), Fas (%166,7) ve Faroe Adaları (%144,3) olmuştur. AB'nin ithalatının en fazla arttığı ülkeler ise ihracatın arttığı ülkelere benzer olarak; Filistin (%219,5), Meksika (%169,3), Batı Balkan Devletleri (%141,8), Fas (%123) ve Ürdün (%102,9) olmuştur.

3.4. SWOT ANALİZİ

Tablo 57'de görüleceği üzere Serbest Ticaret Anlaşmalarının AB ve Türkiye ekonomilerine etkileri analiz edilmiştir. SWOT Analizi yapılarak akdedilen STA'ların Türkiye ve AB'ye sağladığı güçlü ve zayıf yönleri, fırsat ve tehditleri değerlendirilmiştir.

Serbest Ticaret Anlaşmalarının en güçlü yönlerinden biri ülkeler arası ekonomik işbirliğinin artmasında öncü rol oynamasıdır. Türkiye ve AB'nin imzaladığı STA'lara bakıldığında gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılması veya azaltılmasının yanında STA içeriklerinde ekonomik koordinasyonun artırılması, dış ticarete anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin çalışma grupları oluşturulması, ülkeler arası yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik işlemler gerçekleştirilmesi gibi hükümler de yer almaktadır. Bu da Avrupa ve Türkiye'nin akdettiği STA'ların ekonomik işbirliğini geliştirmede bir araç olarak kullandıklarını göstermektedir.

Tablo 57’de görüleceği üzere akdedilen STA’ların bir diğer güçlü yönü ise rekabetçiliğin artmasıdır. İmzalanan STA’lar neticesinde aynı zamanda rekabetçiliğin de artmasına yönelik hükümler bulunmaktadır. AB’nin özellikle Ukrayna, Kamerun gibi istikrarsız ekonomilerle akdettiği STA’larda rekabetçiliğin güçlendirilmesine yönelik maddeler, ülke ekonomilerinin gelişimine yönelik olumlu bir adımdır. Bunun yanında Türkiye’nin de akdettiği STA’ların birçoğunda bulunan 17. Madde hükümlerince taraf ülkelerin bebek endüstrilerini korumak amacıyla belirlenen ürün gruplarını en fazla 5 yıl süre ile STA kapsamında bırakmaları da rekabetçiliğin geliştirilmesine verilen desteğin en açık göstergesidir. Örneğin Türkiye’nin Tunus ve Fas ile gerçekleştirdiği STA’nın 17. Maddesi hükümlerince 2017 yılı sonunda her iki ülke de kendi endüstrilerini koruyabilme, rekabetçiliğe hazır hale getirebilme amacı ile Türkiye menşeli hazır giyim ürünlerinin ithalatını belirli bir süre için STA’nın kapsamı dışında bırakmışlardır.

STA’ların bir diğer güçlü yönü ise anlaşma metnindeki başlıklarda bulunduğu ve ülkelerle gerçekleştirilen dış ticaretin seyri Tablo 55 ve Tablo 56’da da görüleceği üzere STA’lar; dış ticaret hacminin genişlemesinde önemli katkılar sunmaktadır. AB’nin akdedilen STA sonrası Filistin ile %600’ün üzerinde, Mısır ile % 174,9, Meksika ile %147,9 oranında artan dış ticaret hacmi; Türkiye’nin ise akdedilen STA sonrası Bosna Hersek ile %1000’in üzerinde, Filistin ve İsrail ile %800’ün üzerinde artan dış ticaret hacimleri bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir.

Akdedilen STA’lar ülkeler arası dış ticarete oluşabilecek hukuki problemlere karşı çalışma gruplarının oluşturulması, gümrük kanunlarında uyumsallaştırmalar gerçekleştirilmesi ve özellikle AB’nin STA imzaladığı ülkelerin Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olmasını desteklemesi örneklerinden anlaşılacağı üzere hukuksal altyapıların gelişmesinde STA’ların öncü rol oynadığı gözlemlenmektedir. Ancak bu hususta ülkelerin mevzuatlarında henüz teknik donanıma sahip olmamaları sebebi ile dış ticarete ticaret sapmaları, menşe değişikliği ile mal gruplarında dış ticaret

gerçekleştirilmesi gibi problemler yaşanabilmektedir. Ticaret sapmalarını engellemek üzere uygulanan menşe kuralları henüz ticaret sapmalarının önüne geçme hususunda etkin rol oynayamamaktadır.¹⁸⁰

Türkiye Gümrük Birliği'ne üye olmasının yanında AB üyesi olmadığı için AB'nin STA imzaladığı ülkelerle Türkiye otomatik olarak STA yürürlüğe sokamamaktadır. Dolayısı ile AB'nin Meksika, Kanada gibi Türkiye'nin STA akdetmediği ülkelerin bulunması, ilgili ülkelerin AB üzerinden Türkiye'ye gümrüksüz mal sokabilmesine sebep olmakta ancak Türkiye aynı fırsatı elde edememekte ve bu durum haksız rekabet oluşturmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, Gümrük Birliği'nin modernize edilmesi gerektiğini savunmakta ve bu durumun ortadan kaldırılmasına yönelik girişimlerde bulunmaktadır.

Tablo 57: SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
Ekonomik İşbirliği	AB'nin STA'sı Olan Bütün Ülkelerle Türkiye'nin STA'sının olmaması
Rekabetçiliğin Artması	Gelişmişlik Farkı
Dış Ticaret Hacminin Artması	Geleneksel Üretim Alışkanlıkları
Hukuksal Altyapının Gelişmesi	Teknik Donanımın İstenilen Düzeye Ulaşmaması
FIRSATLAR	TEHTİTLER
Gümrük Birliği Modernizasyonu	Haksız Rekabet
Pazar Genişlemesi	Dış Faktörlerdeki Ekonomik Krizler - Belirsizlikler
Yatırım Olanaklarının Genişlemesi	Dışa Bağımlılığın Artması
Menşe Kuralları	Ticaret Sapması

¹⁸⁰KÜÇÜK, a.g.e. , s.9 - 10

Ülkeler arası gelişmişlik farkının bulunması da STA akdedilen ülkelerle dış ticarete olumsuzluklara yol açabilmektedir. Gümrük vergilerinin kaldırılması veya azaltılması sonucunda, tarım ülkelerinin gümrüksüz tarım ürünü ihraç etmesi ile, katma değeri yüksek sanayi ürünü ithal etmesi arasında oluşabilecek dış ticaret açığı, ülkeleri olumsuz etkileyebilmekte, ya da ülkelerin bebek endüstrilerine zarar verebilmektedir. Ancak bu kapsamda örneğin AB'nin Fildişi Sahilleri ve Gana ile akdettiği Ekonomik Ortaklık Anlaşmasında, Fildişi Sahilleri ve Gana'nın bebek endüstrilerine zarar vermemek amacı ile bütün ürünlerde gümrük vergilerinin kaldırılmadığı; dolayısı ile gelişmişlik farkından dolayı ülkelerin endüstriyel yapılarına zarar vermemek için önlemler aldığı gözlemlenmektedir.

Geleneksel üretim anlayışları bulunan ülkelerin, endüstriyel dönüşümünü büyük ölçüde tamamlamış ekonomilerle dış ticaret gerçekleştirilmesi, AB ya da Türkiye'ye göre daha geride kalmış ülkelerin dış ticarete dezavantajlı durumu düşmelerine sebep olabilmekte hatta bazı ürünlerde ülkeleri dışa bağımlı hale getirebilmektedir. Bu sebepten dolayı çeşitli zamanlarda uluslararası sivil toplum kuruluşları akdedilen STA'ları kapitalizmin bir aracı görerek eleştirmekte ve kamuoyu oluşturmaktadır. Her ne kadar ekonomileri henüz olgunlaşmamış ülkelerin gelişmiş ülkelerle STA akdedilmesi neticesinde bir dezavantaj oluşsa da sivil toplum kuruluşlarının STA'ları sömürgecilik anlayışının yeni bir uygulayış biçimi olarak kamuoyu yaratma girişimlerinde haklılık payı bulunmamaktadır. Özellikle yeni nesil STA'larda yatırımların artırılmasına yönelik girişimler, koordinasyon ve iş birliğinin artırılması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi gibi önlemler alınmakta, hatta kalkınma programları oluşturularak ülkelere mali destek sağlama mekanizmaları da oluşturulmaktadır.

STA'ların bir diğer tehdit unsuru ise haksız rekabet yaratılmasıdır. Örneğin Pakistan ile Türkiye arasında oluşturulması planlanan STA ile ilgili olarak Türkiye'de özellikle tekstil ve hazır giyim sektör temsilcileri, STA'nın içerisine tekstil ve

hazırgiyim ürünlerinin dâhil edilmesinin bir haksız rekabet yaratacağı endişelerini dile getirmektedir. Ucuz işgücüne sahip olduğu için maliyet avantajı sağlayan Bangladeş, Çin gibi ülkelerle STA'sı bulunan, aynı zamanda Dünya'nın en büyük tekstil ve hazırgiyim ihracatçılarından biri olan Pakistan, oluşturulacak STA ile Türkiye'de fiyat avantajı sağlayacaktır. Fiyat avantajı ile Türkiye tekstil ve hazırgiyim üretimini etkileyebilecek olan anlaşma; Pakistan üzerinden Çin ve Bangladeş menşeli ürünlerin Türkiye'ye girişi ile de haksız rekabet yaratabilecektir.

SONUÇ

Türkiye'nin 1995 yılı sonunda Topluluk ile Gümrük Birliği ilişkisi içerisine girmesi; belirlenen ortak gümrük tarifesi, malların serbest dolaşımı ile birlikte Topluluk ve Türkiye'yi en büyük ticari partnerler konumuna getirmiştir. Ancak Türkiye Topluluğa üye olmadığı için, Topluluğun Serbest Ticaret Anlaşması yaptığı ülkeler ile Türkiye arasında otomatik olarak anlaşmanın inşa edilememesi ve dolayısı ile Türkiye'nin ilgili ülkelerle ayrıca bir anlaşma yapma durumunda kalması Türkiye dış ticareti açısından dezavantajlı bir durum oluşturmuştur. Çünkü Gümrük Birliği neticesinde ortaya çıkan durum gereği, Topluluk ile anlaşma gerçekleştiren ülkeler Topluluk üzerinden Türkiye'ye gümrüksüz mal sokabilecekken, Türkiye'nin ilgili ülkeler ile Serbest Ticaret Anlaşması bulunmadığı için ilgili devletlerle dış ticaretinde elinin zayıflamasına sebep olabilecektir.

Gümrük Birliği'nin hali hazırdaki ihtiyaçlara cevap verememesi ve mevcut STA'lar ile Türkiye açısından oluşan trafik sapmaları; Türkiye'nin uluslararası alanda daha çok enerji sarf etmesine ve bürokratik karmaşıklığa sebep olabilmektedir. Örneğin AB'nin Güney Kore ile 2011 yılında geçici olarak uygulamaya koyduğu, 2015 yılında ise resmî olarak yürürlüğe soktuğu Serbest Ticaret Anlaşması, Türkiye için bir dezavantaj oluşturmuştur. AB'nin akdettiği STA, Tablo 25'te incelendiği üzere Türkiye'nin Güney Kore'ye artan oranda dış ticaret açığı vermesine rağmen haksız rekabette Türkiye'nin zararını minimize etmek amacı ile Türkiye'nin de Güney Kore ile Serbest Ticaret Anlaşması yapmasına sebep olmuştur. Benzer durum AB'nin yakın zamanda yeni nesil Serbest Ticaret Anlaşması tesis ettiği Meksika ve Kanada için de geçerli olabilecekken henüz Türkiye'nin bahsi geçen ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşmasının bulunmaması, Türkiye adına bir haksız rekabet unsuru oluşturmaktadır.

Türkiye ve AB için önemli bir ekonomik partner konumundaki İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı ise Türkiye'nin İngiltere ile dış ticaretinin geleceği hakkında soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir. İngiltere'nin, AB'den ayrılrsa dahi

AB'nin hali hazırdaki STA'larına devam etme yönünde düşüncesi bulunmakta ve İngiltere bu hususu Brexit görüşmelerinde dile getirmektedir. Ancak bu durumun nasıl uygulanacağı hususunda görüşmeler devam etmektedir.

Türkiye'nin 2017 yılı itibari ile en büyük 2. ticari partneri konumundaki İngiltere ile 9 Eylül 2016 tarihinde, İngiltere'nin AB'den ayrılmasından sonra yürürlüğe girecek bir STA akdedilmesi hususunda mutabakat sağlanarak taraflar arasında çalışma grubu oluşturulmuştur. Dolayısı ile taraflar arasında STA'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye ve İngiltere'nin dış ticaretinin aksamaması için gerekli önlemlerin alındığı gözlemlenmektedir. Ancak oluşturulacak STA tarafların sadece ekonomik ilişkilerinin aksamadan devam edebilmesini öngörmektedir. Bunun yanında Türkiye'nin 1963 yılında o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gerçekleştirdiği Ankara Anlaşması'ndan doğan hak ve yükümlülükleri bulunmaktadır.

İngiltere'nin AB'den ayrılması ile birlikte taraf olduğu bütün diğer anlaşmalar gibi Ankara Anlaşması'ndan da taraf olmaktan çıkması ayrı bir problem teşkil etmektedir. Anlaşma'nın işçilerin serbest dolaşımı, yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edimi hakları neticesinde on binin üzerinde Türk vatandaşı hali hazırda İngiltere'de yaşamaktadır. Ankara Anlaşması hükümlerinin de Türkiye ve İngiltere tarafları arasında geçerli kılınması hususunda görüşmeler bulunmaktadır. Hali hazırda İngiltere'de yaşayan Türk vatandaşları için "kazanılmış hak" unsuru devreye sokulsa da daha sonraki süreçte Ankara Anlaşması hükümlerinden yararlanamayacak Türk vatandaşları için bir takım düzenlemelere ihtiyaç duyulacağı aşikardır.

Türkiye'nin STA imzaladığı ülkelerle dış ticareti, toplam dış ticaretinin %10'unu oluşturmaktadır. Dış ticaretteki en büyük hedeflerinden biri pazar çeşitliliği sağlama amacıyla olan Türkiye'nin sürdürülebilir ihracat gerçekleştirebileceği pazarlarla STA oluşturma girişimleri son derece anlamlıdır. AB'nin ise STA, yeni nesil STA ve STA niteliğindeki anlaşmalar yaptığı ülkelerle dış ticareti, toplam dış ticaretinin %10,6'sını oluşturmaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler ve istatistiki göstergelerden hareketle Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye ve AB ekonomilerine etkilerinin olumlu olduğu, STA'ların dış ticareti artırmada önemli bir rol oynadığı aşikârdır. Ancak AB'nin STA müzakerelerinde Türkiye'nin karar mercii pozisyonunda bulunmaması, dolayısı ile AB'nin akdettiği STA'ların Türkiye'yi dezavantajlı duruma sokması, Türkiye ekonomisi için bir tehdit unsurudur. Çünkü AB'nin akdettiği STA'lar neticesinde, Türkiye'ye ticaret sapması yolu ile AB üzerinden mallar gümrüksüz girebilmektedir. Tüm bu sistematik sorunların bertaraf edilmesi için Türkiye'nin özellikle 2015 yılından sonra Gümrük Birliği modernizasyonu için Avrupa Birliği kamu otoritelerine uyguladığı baskı son derece yerinde ve uzun yıllardır en önemli ticari partnerler konumundaki AB ve Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin sağlıklı ilerleyebilmesi için elzemdir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- BALCI, Ali: **Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular**, 2. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2014
- BALKIR, Canan: **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016
- BAYRAKTUTAN, Yusuf: **Global Ekonomide Bütünleşme Teorileri Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, 7. Baskı, Ankara, Nobel Yayınevi, 2013
- ÇAK, Demet: **Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2007
- DEĞEOĞLU, Beril: **Uluslararası İlişkilerde Özel Bir Alan Bölgesel Bütünleşme Kuramlar Yaklaşımlar Modeller**, İstanbul, Yeni yüzyıl Yayınları, 2015
- DURA, Cihan
- ATİK, Hayriye
- DUMRUL, Cüneyt: **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Nobel Yayınevi, 2015

İNCEKARA, Ahmet:

Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1995

KARDAŞ, Şaban

KARLUK, Rıdvan:

Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkılmaz Sokak, İstanbul, Beta Yayınları, 2013

KÜÇÜKAHMETOĞLU, Osman

ÇEŞTEPE, Hamza

TÜYLÜOĞLU, Şevket:

Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, 3. Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi, 2013

SEYİDOĞLU, Halil:

Uluslararası İktisat Teori ve Pratik Uygulama, 15. Baskı, İstanbul, Güzen Cam Yayınları, 2003

MAKALELER

AKARSU, Yağmur:

“Avrupa Birliği’nin Ortak Dış Ticaret Politikası ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, Çanakkale, 2016, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- ARSLAN, Rıza: “Türkiye – Avrupa Birliği: Sancılı Gelişen İlişki”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 55, S.3, 2000
- AYSUN, Ayça: “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması”, Balıkesir, 2011 Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- AZNEVİ, Ferhat: “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin, 1 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Toplulukları Birliği Komisyonu’nca tam üye sıfatıyla birlik üyeliğine katılması kararının; Avrupa Toplulukları Hukuku, Uluslararası Hukuk, Kıbrıs Cumhuriyeti ve KKTC İç Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Nezdinde Başvurulabilecek Yargı Yolları”, **Ankara Barosu Dergisi**, C.68, S.3, 2010, s.225 - 226.
- BİRKAN, Binhan Oğuz: AB-Meksika Serbest Ticaret Anlaşmasının Ülkemize Etkileri ve Alınacak Tedbirler, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2001
- ÇAĞLAYAN, Mirza Halid: Gümrük Birliği ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Adana, Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

- Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
2016
- DİNÇKOL, Abdullah: “Kopenhag Kriterlerinin Türk Pozitif Hukukuna Etkileri”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, S.10, 2006
- HOBİKOĞLU, Elif Haykır: Hobikoğlu, “Gümrük Birliklerinin Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları”, Sosyal Bilimler Dergisi, S.17, 2007
- JAMİ, Asmar: “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi ve Üyelik Önerileri”, Ankara, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 29
- KOÇAK, Süleyman Yaman: “Ankara Anlaşması’ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C. 16, S.2, 2009
- KÜÇÜK, Namıka Elif “Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması ve Türkiye’ye Etkisi”, İstanbul, 2015, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- KOÇ, Neslihan: “Serbest Ticaret Anlaşması Çerçevesinde Makedonya ile Türkiye’nin Dış Ticaret İlişkilerinin İncelenmesi”, **International**

Conference on Eurasian Economies,
2014

SAYIN, Yusuf:

“Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakereleri ve Müzakere Fasılları”
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, C.19, S.2, 2016 s. 56

TAŞDEMİR, İnci:

Türkiye'nin AB ile Olan İlişkileri Açısından B Planı Önerisi: Gümrük Birliği'ne Karşı AB ile Serbest Ticaret Anlaşması, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008,SUN, Nihal: “10. Yılında Avrupa Tek Pazarı”, **Maliye Dergisi**, S.143, 2003

YILMAZ, Çağlar:

“Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Serbest Ticaret Anlaşmaları”, İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015

DİĞER KAYNAKLAR

ATALAY, İrmak:

Türkiye-Ürdün Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, **Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Avrupa Birliği Daire Başkanlığı**, 2011

- DERE, Esra: “Türkiye – Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması ve Etkileri”, **T.C. Ekonomi Bakanlığı**, 2008
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı: **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. Baskı, Ankara, Eylül 2007
- T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü: Dış Basında Avrupa Birliği ve Lüksemburg Zirvesi (16 – 18 Aralık 1997), 3. Cilt, Ankara, 1997
- T.C. Resmî Gazete: Milletlerarası Andlaşma – Türkiye İsrail Ortak Komite Kararı, S.26520, Karar Sayısı: 2007/12055, 12.05.2007
- T.C. Resmî Gazete: Milletlerarası Andlaşma – Türkiye Filistin Ortak Komite Kararı, Karar Sayısı: 2012/372, S. 28439 12.10.2012
- T.C. Resmî Gazete: Türkiye Cumhuriyeti ve Tunus Cumhuriyeti Arasında Temel Tarım, İşlenmiş Tarım ve Balıkçılık Ürünleri Taviz Değişimi Protokol II, 10.05.2005
- T.C. Resmî Gazete: Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Anlaşması, Karar Sayısı: 2008/13298, S.26814, 12.03.2008
- T.C. Resmî Gazete: Türkiye Cumhuriyeti İle Karadağ Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması, Karar Sayısı: 2009/15753, S. 27462, 14.01.2010

T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Dış

İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi

Başkanlığı:

**Türkiye-AB Tarım İlişkilerinde
Dönüm Noktaları (1964–2009)**, Ankara,
2009

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Avrupa Birliği Bakanlığı: “Ortaklık Komitesi”, (Çevrimiçi),
<https://www.ab.gov.tr/273.html>,
10.08.2017

Avrupa Birliği Bakanlığı: “Karma Parlamento Komisyonu”,
(Çevrimiçi),<https://www.ab.gov.tr/271.html>,
10.08.2017

Avrupa Birliği Bakanlığı: “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri
Kronolojisi (1959 – 2017)”, (Çevrimiçi),
<https://www.ab.gov.tr/112.html>,
10.08.2017

Avrupa Birliği Bakanlığı: “22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi
Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi”,
(Çevrimiçi),<http://www.ab.gov.tr/302.html>,
8.08.2017

Avrupa Birliği Bakanlığı: “2002-12-16 Alman Basınında Kopenhag
Zirvesi” (Çevrimiçi),
<http://www.ab.gov.tr/21124.html>,
08.08.2017

Avrupa Birliği Bakanlığı: “16-17 Aralık 2004 Avrupa Birliği
Konseyi Brüksel Zirvesi Sonuç

- Bildirgesi”(Çevrimiçi),<http://www.ab.gov.tr/300.html> , 08.08.2017
- Avrupa Birliği Bakanlığı: “2004-12-17 Balkenende AB Zirvesini Değerlendirdi – Derleme” (Çevrimiçi), <https://www.ab.gov.tr/31105.html> , 08.08.2017
- Avrupa Birliği Bakanlığı: “Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler” (Çevrimiçi), <https://www.ab.gov.tr/46229.html> , 09.08.2017
- Avrupa Birliği Bakanlığı: “Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum” (Çevrimiçi), <http://www.ab.gov.tr/65.html> , 09.08.2017
- Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD): “Free Trade Agreement between Turkey and the Palestinian Liberation Organization” (Çevrimiçi) <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/treaty/3352> , 29.10.2017
- Caribbean Trade Reference Centre: “CARIFORUM-EC Economic Partnership Agreement”, (Çevrimiçi), http://ctrc.sice.oas.org/Trade/CARIFORUM-ECEPA/CARIFORUM-ECEPA_e.asp, 26.11.2017
- Dış İşleri Bakanlığı: “Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999)”, (Çevrimiçi),

- <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa> , (08.08.2017)
- EFTA: “Turkey”,(Çevrimiçi),
<http://www.efta.int/free-trade/free-trade-agreements/turkey> , 28.10.2017
- EFTA: “EFTA And Turkey Hold Fifth Round Of Negotiations”,(Çevrimiçi),<http://www.ef-ta.int/Free-Trade/news/EFTA-and-Turkey-hold-fifth-round-negotiations-502706> , 28.10.2017
- European Commission: “Types of EU Trade Agreement”, (Çevrimiçi),http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/#_partly-in-place , 15.12.2017
- European Commission: “European Union, Trade in goods with EFTA (European Free Trade Association)”, (Çevrimiçi),
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113481.pdf , 10.12.2017
- European Commission: “Countries And Regions – Palestine”, (Çevrimiçi),
<Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Palestine/> , 18.11.2017
- European Commission: “Countries And Regions – South Africa“, (Çevrimiçi),

- <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/south-africa/> ,
26.11.2017
- European Commission: “Countries And Regions – Tunisia”,
(Çevrimiçi),
<Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Tunisia/>,
18.11.2017
- European Commission: “The Texts Proposed By The EU For A
Deep And Comprehensive Free Trade
Area (DCFTA) With Tunisia”,
(Çevrimiçi),
[Http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Press/
Index.Cfm?Id=1490](Http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Press/Index.Cfm?Id=1490) , 18.11.2017
- European Commission: “Countries And Regions - Morocco“,
(Çevrimiçi),
<Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Morocco/> ,
11.11.2017
- European Commission: “EU-Mexico Trade Negotiations - List Of
Published Textual Proposals“,
(Çevrimiçi),[Http://Trade.Ec.Europa.Eu/
Doclib/Press/Index.Cfm?Id=1694](Http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Press/Index.Cfm?Id=1694) ,
11.11.2017
- European Commission: “Countries And Regions - Israel“,
(Çevrimiçi),[Http://Ec.Europa.Eu/Trade/P
olicy/Countries-And-
Regions/Countries/Israel/](Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Israel/) , 11.11.2017

- European Commission “Countries And Regions - Chili “,
(Çevrimiçi),[Http://Ec.Europa.Eu/Trade/P
olicy/Countries-And-
Regions/Countries/Chile/](http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/chile/) , 11.11.2017
- European Commission: “Countries And Regions - Egypt “,
(Çevrimiçi),[Http://Ec.Europa.Eu/Trade/P
olicy/Countries-And-
Regions/Countries/Chile/](http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/chile/) , 11.11.2017
- European Commission: “Countries And Regions - Lebanon “,
(Çevrimiçi),[Http://Ec.Europa.Eu/Trade/P
olicy/Countries-And-
Regions/Countries/Lebanon/](http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/lebanon/) ,
19.11.2017
- European Commission. “Euro-Mediterranean Partnership “,
(Çevrimiçi),[Http://Ec.Europa.Eu/Trade/P
olicy/Countries-And-
Regions/Regions/Euro-Mediterranean-
Partnership/](http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/euro-mediterranean-partnership/) , 19.11.2017
- European Commission: “Countries and Regions – Western
Balkans“, (Çevrimiçi),[http://ec.europa.eu/
trade/policy/countries-and-
regions/regions/western-balkans/](http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/western-balkans/) ,
26.11.2017
- European Commission: “European Commission - Enlargement -
Stabilisation and Association
Agreement“, (Çevrimiçi),
[https://ec.europa.eu/neighbourhood-
enlargement/policy/glossary/terms/saa_e
n](https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/saa_en) , 26.11.2017

- European Commission “European Union, Trade in goods with Western Balkans 6”, (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_111477.pdf , 10.12.2017
- European Commission “Interim Economic Partnership Agreements - West Africa: Ivory Coast and Ghana “, (Çevrimiçi), http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-08-737_en.htm?locale=en , 18.11.2017
- European Commission: “Countries And Regions - Caribbean“, (Çevrimiçi),<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/caribbean/> , 11.11.2017
- European Commission: “The CARIFORUM-EU Economic Partnership Agreement (EPA) A New Partnership For Trade And Development”, (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/april/tradoc_149286.pdf , 26.11.2017
- European Commission: “European Union, Trade in goods with ACP - Caribbean Countries”, (Çevrimiçi),http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113476.pdf , 10.12.2017
- European Commission: “Countries And Regions – Central America“, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries>

[-and-regions/regions/central-america/](#) ,
26.11.2017

European Commission: “European Union, Trade in goods with Central America 6”, (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/november/tradoc_151894.pdf ,
10.12.2017

European Commission: “Countries And Regions – Andean Community“, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/andean-community/> ,
26.11.2017

European Commission: “European Union, Trade in goods with Andean Community 4”, (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/november/tradoc_151893.pdf ,
10.12.2017

European Commission: “Countries And Regions - Cameroon“, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/central-africa/> ,
26.11.2017

European Commission: “The Trade Part Of The EU-Ukraine Association Agreement Becomes Operational On 1 January 20”, (Çevrimiçi), [Http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Press/Index.Cfm?İd=1425](http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Press/Index.Cfm?İd=1425) , 11.11.2017

- European Commission: “EU – Ukraine Deep And Comprehensive Free Trade Area”, (Çevrimiçi), https://Eeas.Europa.Eu/Sites/Eeas/Files/Tradoc_150981.Pdf , 19.11.2017
- European Commission: “Countries and Regions - Algeria”, (Çevrimiçi),<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/algeria/> , 26.11.2017
- European Commission: “Countries And Reigons – South Korea“, (Çevrimiçi),[Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/South-Korea/](http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/South-Korea/) , 18.11.2017
- European Commission: “The EU-Korea Free Trade Agreement In Practice “, (Çevrimiçi), [Http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Docs/2011/October/Tradoc_148303.Pdf](http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Docs/2011/October/Tradoc_148303.Pdf) , 18.11.2017
- European Commission: “Trade Boosted By Five Years Of EU-Korea Free Trade Agreement”, (Çevrimiçi),<http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1521> 18.11.2017
- European Commission: “Countries And Regions - Georgia“, (Çevrimiçi),[Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Georgia/](http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Countries/Georgia/) , 11.11.2017
- European Commission: “Customs Cooperation With Georgia, Republic Of Moldova And Ukraine “,

(Çevrimiçi),

https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/international-affairs/international-customs-cooperation-mutual-administrative-assistance-agreements/georgia-republic-moldova-ukraine_en , 11.11.2017

European Commission:

“Countries And Regions - Southern African Development Community (SADC) “, (Çevrimiçi), <Http://Ec.Europa.Eu/Trade/Policy/Countries-And-Regions/Regions/Sadc/>, 19.11.2017

European Commission:

“Economic Partnership Agreement (EPA) Between The European Union And The Southern African Development Community (SADC) EPA Group 1 “, (Çevrimiçi), Http://Trade.Ec.Europa.Eu/Doclib/Docs/2014/October/Tradoc_152818.Pdf, 19.11.2017

European Commission:

“European Union, Trade in goods with ACP -- Southern African Development Community (SADC) 4”, (Çevrimiçi), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/november/tradoc_151902.pdf , 10.12.2017

European Commission:

“CETA Explained”, (Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/trade/policy/in->

- [focus/ceta/ceta-explained/#do](#) ,
26.11.2017
- EUROSTAT: “International Trade In Goods Database”,(Çevrimiçi),<http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>, 06.05.2017
- European Parliament: “Free Trade Agreements Between EFTA And Third Countries: An Overview”, (Çevrimiçi),[Http://www.Europarl.Europa.Eu/Regdata/Etudes/BRIE/2016/580918/EPRS_BRI\(2016\)580918_EN.Pdf](Http://www.Europarl.Europa.Eu/Regdata/Etudes/BRIE/2016/580918/EPRS_BRI(2016)580918_EN.Pdf) ,
19.11.2017
- European Union External Action: “Joint Press Release On The First Round Of EU-Mexico Negotiations Of The Global Agreement” (Çevrimiçi),
Https://Eeas.Europa.Eu/Headquarters/Headquarters-Homepage/5001_En ,
11.11.2017
- European Union External Action: “Interim Economic Partnership Agreement Between Ghana And The European Union “, (Çevrimiçi),
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/february/tradoc_155314.pdf ,
18.11.2017
- European Union External Action: “Accord De Partenariat Économique Intérimaire Entre La Côte d'Ivoire Et l'Union Européenne“, (Çevrimiçi),
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/february/tradoc_155314.pdf

- [7/february/tradoc_155315.pdf](#) ,
18.11.2017
- European Union Exernal Action: “EU – Ukraine Association Agreement What Does The Agreement Offer? “, (Çevrimiçi),
[Http://Eas.Europa.Eu/Archives/Docs/Images/Top_Stories/140912_Eu-Ua_Aa_What_Does_The_Agreement_Offer_V.Pdf](http://Eas.Europa.Eu/Archives/Docs/Images/Top_Stories/140912_Eu-Ua_Aa_What_Does_The_Agreement_Offer_V.Pdf) , 11.11.2017
- Gaziantep Sanayi Odası: “Tunus'ta Yürürlüğe Giren Yeni Yatırım Konularına İlişkin Not”, (Çevrimiçi),
<http://www.gso.org.tr/?gsoDuyuruID=3106> , 30.10.2017
- Gümrük Müşavirleri Birliği: ”Türkiye-Singapur Serbest Ticaret Anlaşması”, (Çevrimiçi),
[Http://Www.Orgtr.Org/Tr/Turkiyesingapur-Serbest-Ticaret-Anlasmasi](http://Www.Orgtr.Org/Tr/Turkiyesingapur-Serbest-Ticaret-Anlasmasi) ,
01.11.2017
- İstanbul Hazırgiyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği: “Tunus’un Ülkemize Karşı Gümrük Vergi Uygulaması Hakkında”, (Çevrimiçi),
<https://www.ihkib.org.tr/tr/bilgi-bankasi/ihkib-duyurular/i-1910> ,
22.12.2017
- İktisadi Kalkınma Vakfı: “Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği - Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşmasının İlk Yılına Değerlendirdi”, (Çevrimiçi),
<http://www.ikv.org.tr/images/upload/dat>

[a/files/21-ab-guney_kore.pdf](#),

18.11.2017

Prince Hasim Of Jordan Ministry Of

Planning And International Cooperation: “Jordon – EU Association Agreement Overview”,(Çevrimiçi),<http://www.mop.gov.jo/pages/viewpage.aspx?pageid=178>, 11.11.2017

T.B.M.M.:

“Türkiye Cumhuriyeti İle Sırbistan Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması”, (Çevrimiçi) <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0717.pdf> , 31.10.2017

T.C. Dış İşleri Bakanlığı:

“Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının, AB Lüksemburg Kararı ile İlgili Açıklaması, 14 Aralık 1997”, (Çevrimiçi),<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanliginin-ab-luksemburg-karari-ile-ilgili-aciklamasi-14-aralik-1997.tr.mfa> , 7.08.2017

T.C. Ekonomi Bakanlığı:

“Türkiye'nin STA'ları”, (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/url/btV>, 28.10.2017

T.C. Ekonomi Bakanlığı:

“Türkiye - Fas Serbest Ticaret Antlaşması”, (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret>

<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%20C4%20B1%20C5%20F%20C3%20BCr%20C3%20BCr1%20C3%20BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/Fas%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> , 30.10.2017

T.C. Ekonomi Bakanlığı:

“Türkiye – Şili Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu”, (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%20C4%20B1%20C5%20F%20C3%20BCr%20C3%20BCr1%20C3%20BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/%20C5%20Eili%20STAlar%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> , 31.10.2017

T.C. Ekonomi Bakanlığı:

“Türkiye – Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması Çerçeve Anlaşma ve Mal Ticareti Anlaşması” ,(Çevrimiçi) , <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%20C4%20B1%20C5%20F%20C3%20BCr%20C3%20BCr1%20C3%20BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/G%20C3%20BCney%20Kore%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> , 31.10.2017

T.C. Ekonomi Bakanlığı:

“Türkiye – Morityus Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu”,

(Çevrimiçi),<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/Moriyus%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve>, 31.10.2017

T.C. Ekonomi Bakanlığı:

“Türkiye – Malezya Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu”, (Çevrimiçi), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/Malezya%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> , 31.10.2017

T.C. Ekonomi Bakanlığı:

“Türkiye – Makedonya Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu”, (Çevrimiçi),<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20stalar/Ekler/Moldova%20STA%20Bilgi%20Notu.Pdf?Lve> , 01.11.2017

- T.C. Ekonomi Bakanlığı: “Türkiye - Suriye Ortaklık Antlaşması”, (Çevrimiçi),<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/ekler/Turkiye%20Suriye%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> ,30.10.2017
- T.C. Ekonomi Bakanlığı: “Yürürlükte Bulunan STA’lar”, (Çevrimiçi),<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/url/btV> , 29.10.2017
- T.C. Merkez Bankası: “Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi ve Türkiye”,(Çevrimiçi),http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/05703675-032f-40d4-b4bd-3adde8c16784/Helsinki_Zirvesi_ve_Turkiye.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=05703675-032f-40d4-b4bd-3adde8c16784 , 7.08.2017
- T.C. Resmi Gazete: “Milletlerarası Antlaşma”, (Çevrimiçi),<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111202M1-2.htm> , 29.10.2017
- T.C. Resmî Gazete: “Milletler Arası Andlaşma” (Çevrimiçi),<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141104-2.htm> , 17.09.2017

- T.C. Resmî Gazete: “Türkiye Cumhuriyeti İle Faroe Adaları İle İlgili Olarak Danimarka Krallığı Arasında Serbest Ticaret Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, (Çevrimiçi), [Http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170308-18.htm](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170308-18.htm) , 01.11.2017
- The Government of The Faroe Islands: “The Faroe Islands And The European Union” (Çevrimiçi) <http://www.government.fo/foreign-relations/missions-of-the-faroe-islands-abroad/the-mission-of-the-faroese-to-the-european-union/the-faroe-islands-and-the-european-union/> , 11.11.2017
- TÜİK Veri Tabanı: “Dış Ticaret İstatistikleri”, (Çevrimiçi), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> , 06.05.2017
- Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi: “AB’nin Genişleme Sürecinde Türkiye” , (Çevrimiçi), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2312/abnin_genisleme_surecinde_turkiye , 21.06.2011
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği: “Türkiye - Mısır Serbest Ticaret Anlaşmasının Sonuçları”, (Çevrimiçi), <http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2012/05/048-053.pdf> , 30.10.2017
- Uluslararası Nakliyeciler Derneği: “PAMK (Pan-Avrupa Menşe Kümülyasyon) Sistemi/PAAMK (Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülyasyon)

Sistemi/BBMK (Batı Balkan Menşesi Kumulasyon) Sistemi Nedir? Hangi Ülkeler Dahildir?”, (Çevrimiçi), [Http://Und.Org.Tr/Tr/5567/Pamk-Pan-Avrupa-Mense-Kumulasyon-Sistemi-Paamk-Pan-Avrupa-Akdeniz-Mense-Kumulasyon-Sistemi-Bbmk-Bati-Balkan-Mense-Kumulasyon-Sistemi-Nedir-Hangi-Ulkeler-Dahildir](http://Und.Org.Tr/Tr/5567/Pamk-Pan-Avrupa-Mense-Kumulasyon-Sistemi-Paamk-Pan-Avrupa-Akdeniz-Mense-Kumulasyon-Sistemi-Bbmk-Bati-Balkan-Mense-Kumulasyon-Sistemi-Nedir-Hangi-Ulkeler-Dahildir),
19.11.2017